

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Katedra studií občanské společnosti

Bc. Monika Andruchová

Občanská participace v kontextu profesionalizovaných OOS z
pohledu jejich představitelů

Diplomová práce

Praha 2016

Vedoucí práce: Mgr. Magdaléna Šťovíčková Jantulová

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a s použitím pramenů a literatury řádně citovaných a uvedených v seznamu literatury. Práci jsem nevyužila k získání jiného nebo stejného titulu.

Souhlasím s tím, že tato diplomová práce může být zveřejněna v elektronické knihovně FHS UK a může být využita i jako studijní text.

V Praze dne 24. 6. 2016

Monika Andruchová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala především vedoucí mé diplomové práce Mgr. Magdaléně Šťovíčkové Jantulové za vstřícný přístup, odborné vedení a kritické připomínky v průběhu psaní této práce. Chtěla bych také poděkovat všem informátorům, za jejich otevřenost a ochotu, s jakou se výzkumu zúčastnili. V neposlední řadě bych chtěla poděkovat rodině a přátelům, kteří mě podporovali po celou dobu mého studia.

OBSAH

ÚVOD	1
I. TEORETICKÁ ČÁST	3
1. Občanský sektor a občanská společnost	3
1.1. Definice pojmů občanský sektor a občanská společnost.....	3
1.2. Funkce občanské společnosti	5
1.3. Participativní funkce občanské společnosti.....	8
2. Občanství	13
2.1. Pasivní občanství	13
2.2. Aktivní občanství.....	14
3. Participace.....	16
3.1. Občanská vs. Politická participace – definování pojmů.....	17
3.2. Podoby občanské participace	20
3.3. Institucionální zázemí občanské participace	22
4. Současné vývojové trendy občanské společnosti a občanské participace ..	26
4.1. Komeracionalizace a profesionalizace	26
4.2. Profesionalizace a občanská participace	28
II. VÝZKUMNÁ ČÁST	33
1. Metodologie výzkumu	33
1.1. Design výzkumu a výzkumné otázky.....	33
1.2. Technika sběru dat.....	34
1.3. Výběr vzorku	35
1.4. Analýza dat	37
1.5. Zajištění kvality výzkumu	38
1.6. Etika výzkumu.....	38
2. Analýza dat	40
2.1. Preferované podoby zapojení občanů a občanské participace dle představitelů OOS	40
2.1.1. Realizace profesionálních (odborných) činností.....	40
2.1.2. Empowerment občanů s odbornou podporou OOS	42
2.1.3. Zapojení do činností OOS jako zázemí pro další profesní růst....	45
2.1.4. Mezioborová spolupráce a komunitní plánování	45
2.1.5. Šíření vědění prostřednictvím sociálních vztahů a kontaktů veřejnosti.....	47
2.1.6. Veřejnost jako zdroj specifického vědění	48
2.1.6.1. Aktivní participace prostřednictvím sdílení osobního příběhu	
48	

2.1.6.2.	Ukazatel profesionální deformace.....	49
2.1.6.3.	Neformální rovina vztahů	50
2.2.	Překážky bránící úspěšnému zapojení občanů	51
2.2.1.	Překážky ze strany organizací.....	51
2.2.1.1.	2.1.1 Chybějící odborné kompetence.....	51
2.2.1.2.	Nedostatek personálních zdrojů, časových a finančních kapacit OOS pro koordinaci spolupráce	53
2.2.1.3.	Neschopnost najít vhodné formy pro zapojení širší (neodborné) veřejnosti	55
2.2.2.	Překážky (omezení) ze strany občanů, veřejnosti.....	58
2.2.2.1.	Obraz občanského sektoru ve společnosti.....	58
2.2.2.2.	Téma a oblast činností organizace	59
2.2.2.3.	Delegace odpovědnosti	60
2.2.2.4.	Čas.....	60
2.2.3.	Překážky (omezení) ze strany veřejné správy.....	62
2.2.3.1.	Ztráta důvěry v důsledku nečestného jednání veřejné správy.....	63
2.2.3.2.	Nedostatečné odborné kompetence a nevhodné strategie veřejné správy	64
2.2.3.3.	Strach ze ztráty moci.....	65
ZÁVĚR		66
POUŽITÁ LITERATURA		70
SEZNAM TABULEK		76
PŘÍLOHY		77

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá zapojováním veřejnosti a občanskou participací v kontextu činností profesionalizovaných organizací občanské společnosti. Práce vychází zejména z teoretických konceptů politické a občanské participace. Na občanskou participaci a zapojování veřejnosti je v práci následně nahlíženo ve smyslu občanských aktivit, které jsou realizovány v nebo prostřednictvím organizací občanské společnosti a zahrnují rozmanité formy, kterými se občané účastní veřejného života, zpravidla bez finanční odměny. V práci jsou dále představeny koncepty profesionalizace, které rámuji následnou reflexi o potenciálu a povaze občanské participace a zapojování veřejnosti do činností profesionalizovaných organizací občanské společnosti.

Stěžejní částí práce je kvalitativní výzkum, jehož cílem je z pozice představitelů profesionalizovaných organizací popsat a pochopit, jak a proč dochází k zapojování veřejnosti do činností organizací a jaké jsou preferované podoby a bariéry tohoto zapojování a participace. Analýzy dat, získané prostřednictvím hloubkových rozhovorů s představiteli profesionalizovaných organizací občanské společnosti, jsou v závěru diskutovány ve vztahu k výzkumným otázkám a teoretickým východiskům.

Klíčová slova

Občanská participace, profesionalizace, organizace občanské společnosti, elitismus

Abstract

This master thesis is dealing with topic of citizen's involvement and civic participation in context of professionalized civil society organizations' activities. The work is based on theoretical concepts of political and civic participation. Subsequently, civic participation and citizen's involvement is seen in the sense of civic activities carried out within or through civil society organizations and they include various forms in which citizens participate in public life, usually without financial reward. The paper also presents the concepts of professionalization that frame the subsequent reflection on the nature and potential of civic participation and citizen's involvement into activities of professionalized civil society organizations.

The main part is a qualitative research whose aim is to describe and understand, from perspective of professionalized organization's representatives, how and why there is public participation within or through activities of the organization and what are the preferred forms and barriers of involvement and civic participation. Analysis of data obtained through in-depth interviews with representatives of professionalized civil society organizations, are discussed in the conclusion in relation to the research questions and theoretical basis

Key words

Civic participation, professionalization, civil society organization, elitism

ÚVOD

Občanská participace je jeden ze základních projevů živé a aktivní občanské společnosti. Občané se prostřednictvím sdružování v organizacích občanské společnosti učí občanským dovednostem, učí se diskutovat, formulovat své názory a vyjadřovat své společné zájmy. Prostřednictvím tohoto sdružování a občanské participace se utváří a formuje také sociální a kulturní kapitál. Zvyšuje se i kvalita demokratického vládnutí a integrace společnosti. (Rakušanová, 2007; Frumkin, 2002 a další).

Vláda ČR ve svém strategickém dokumentu z r. 2015 deklaruje, že v současné době organizace občanské společnosti vytvářejí prostory pro občanskou participaci a zapojení zejména tří základních typů aktérů. Jsou to členové organizací občanské společnosti (dále OOS), dobrovolníci a zaměstnanci. V posledních desetiletích jsme však svědky určité proměny podoby občanské participace, jejíž projevy je možné sledovat především prostřednictvím míry zapojení těchto jednotlivých aktérů a na objemu a povaze jejich práce.

Počet organizací občanské společnosti sice v ČR stále roste, ale počet členů těchto organizací klesá a naopak se zvyšuje počet zaměstnanců (Frič, 2015). V důsledku profesionalizace OOS a přítomnosti expertů v těchto organizacích dochází také k proměně aktérů a jejich rolí v rámci organizací, kdy dochází k exkluzi a omezování prostoru pro participaci aktivních občanů (dobrovolníků), kteří nemají odpovídající odborné vědění (ve srovnání se zaměstnanci a experty), případně jejichž vědění vychází z každodenních praktických zkušeností a nemá vědeckou povahu (Jantulová, 2004). V důsledku profesionalizace OOS širší členskou základnu (pro získávání prostředků z veřejných zdrojů) nepotřebují, problémy nedostatku zdrojů řeší odborníci na fundraising, navíc OOS *“preferují snadno říditelné, školené zaměstnance a od zapojování veřejnosti do rozhodování o směřování svých aktivit se distancují.”*, to se týká zejména nových advokačních organizací (Frič, 2015: 9).

Tyto trendy se pojí i s několika dalšími, které mohou mít zásadní vliv na potenciál OOS vytvářet prostor pro širší občanskou participaci. Frič (2015) upozorňuje na institucionální zakořeňování OOS, které se vyznačuje zejména institucionalizovaným vztahem k veřejné správě a vysokou mírou profesionality. V této souvislosti poukazuje na možný důsledek tohoto zakořeňování, a sice tzv. elitismus jeho představitelů. Profesionalizace a výlučné postavení ve vztahu k institucím veřejné správy tak umožňuje takovým organizacím dosahovat svých advokačních a servisních cílů i bez účasti veřejnosti. (Frič, 2015: 11).

Právě z těchto důvodů a v důsledku častějšího projevu těchto trendů i v kontextu české občanské společnosti, bych se ve své práci ráda věnovala občanské participaci a zapojování veřejnosti v kontextu profesionalizovaných OOS. Zajímala by mě však zejména perspektiva představitelů takových OOS, protože jsou to právě oni, kdo prostor pro participaci občanů, veřejnosti ve svých organizacích, nebo prostřednictvím svých organizací, mohou vytvářet.

Cílem této práce tak bude z pozice představitelů profesionalizovaných OOS popsat a pochopit, jak a proč dochází k (dlouhodobějšímu) zapojování veřejnosti do činností organizací a jaké jsou preferované podoby tohoto zapojování, případně jaké jsou překážky tohoto zapojování. O dosažení tohoto cíle se budu snažit prostřednictvím analýzy a interpretace patnácti hloubkových rozhovorů vedených s představiteli profesionalizovaných OOS.

Práce je rozdělená do tří částí. V teoretické části nejprve vymezím pojem občanské společnosti a blíže charakterizuji pojem organizace občanské společnosti. Dále přiblížím participativní funkci občanské společnosti. Představím také koncept občanství, kdy chápání občanství jako aktivní realizace občanských práv je důležitým předpokladem pro občanskou participaci. V neposlední řadě nastíním teoretické přístupy k občanské participaci a blíže popíšu i procesy profesionalizace občanské společnosti ve vztahu k občanské participaci. Empirická část představí cíle výzkumu a zdůvodnění použitých metodologických postupů. V závěrečné části představím výsledky výzkumu a budu je diskutovat ve vztahu k výzkumným otázkám.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1. OBČANSKÝ SEKTOR A OBČANSKÁ SPOLEČNOST

1.1. Definice pojmů občanský sektor a občanská společnost

Občanský sektor a občanská společnost jsou dva pojmy, které je potřeba hned v úvodu teoreticky vymezit a rozlišit, aby bylo jejich používání v průběhu práce srozumitelné. Muhič Dizdarevič (2010) upozorňuje na správné terminologické zacházení s pojmem občanská společnost, který vymezuje vůči pojmu občanský sektor, přičemž oba termíny považuje za odborně legitimní. Pojem občanský sektor je významově užší a slouží jako východisko pro sektorové uvažování, kde je vymezen jako prostor mezi státem, trhem a eventuálně rodinou. Do občanského sektoru zařadíme organizovanou část občanské společnosti. Z toho vyplývá, že občanská společnost je pojmem významově širším a obsáhlejším. *“(…) v občanské společnosti se nacházejí zdroje institucionalizace občanského sektoru. Proto tam, kde se výklad dotýká širších sociálních souvislostí, jako např. hodnotového rámce, v němž stát a občanský sektor mají své specifické ukotvení, hovoříme o občanské společnosti.”* (Muhič Dizdarevič, In: Skovajsa, 2010: 91).

V práci budu dále při používání pojmu občanská společnost, vycházet zejména z následujících autorů a jejich teoretických přístupů ke konceptu občanské společnosti.

Frumkin (2002) uvažuje o občanské společnosti (jeho slovy neziskový a dobrovolnický sektor) jako o prostoru mezi státem a trhem. Upozorňuje však na to, že vzhledem k rozmanitosti tohoto prostoru, je velmi obtížně uchopitelný v mezích jednoduchých definic. Aktivita, které se v prostoru občanské společnosti odehrávají, vnímá komplexně. Jsou to aktivity, které mohou být do jisté míry konfliktní, protože obhajují jak soukromé, individuální zájmy a potřeby, tak i zájmy veřejné a společné. Nelze tuto sféru oddělit od ostatních oblastí života, protože je jejich součástí.

Občanská společnost dle něj dále reprezentuje i jakousi myšlenku existence veřejné sféry, která se formuje právě sdílením hodnot a cílů. *“(…) je tvořená jednak legálními, oficiálně uznanými organizacemi, ale i obrovským množstvím neformálních skupin a dobrovolných sdružení a iniciativ, které společně čím dál víc začínají zastávat kritickou a viditelnou složku politického, sociálního a ekonomického života.”* (Frumkin, 2002: 1).

Dle Potůčka představuje občanská společnost prostor mezi rodinou, státem a trhem, ve kterém je možné se sdružovat. Rozlišuje v rámci ní její organizovanou část (spolky, nadace a nadační fondy, obecně prospěšné společnosti apod.) a neorganizovanou, neboli neformální část, kterou představuje neformální sdružování se občanů, demonstrace, veřejná shromáždění apod. (Potůček, In: Skovajsa, 2010: 30).

Politolog Jiří Pehe definuje občanskou společnost, jako tu část společnosti, která stojí vedle moci státní (není ale jejím protikladem). Do občanské společnosti dále podle Peheho nepatří společnost politická (tedy politické strany), nejsou to vztahy založené na pokrevních svazcích (tedy rodina), neměla by být projevem nějaké ideologie (naopak, měla by být pluralistická) a měla by představovat souhrn těchto jednotlivých zájmů. (Pehe In: Nekvapil, 2003: 36)

Frič (2015) předkládá širší pojetí občanské společnosti, při kterém poukazuje také na roli občanské participace v ní: *“Občanskou společnost tedy tvoří občané, kteří se dobrovolně podílejí na spravování věcí veřejných.”* (Frič, 2015: 1).

A Rakušanová občanskou společnost vnímá jako součást demokracie, prostor mezi soukromými a státními zájmy a navíc také zdůrazňuje i její participativní dimenzi a prostor pro podílení se občanů na ovlivňování věci veřejných. *“Občanská společnost je pojem označující prostor mezi oblastí privátních zájmů a státem. Jedná se o oblast dobrovolného sdružování mimo sféry trhu, státu i soukromého života, v níž si uvědomujeme společnou provázanost našeho světa. Existence občanské společnosti je založena na tom, že demokratický politický systém je postaven na možnosti občana přímou participací ovlivňovat věci veřejné.”* (Rakušanová, 2007: 7).

Ve své práci tedy budu o občanské společnosti uvažovat jako o rozsáhlém prostoru mezi privátními a státními zájmy, dále jako o prostoru, kde se občané mohou dobrovolně sdružovat a mají možnost se podílet na spravování věcí veřejných, přičemž za občanskou společnost v této práci nebudu považovat společnost politickou, ve smyslu politických stran.

Dále budu v práci používat pojem Organizace občanské společnosti (OOS) a budu přitom vycházet ze Strukturálně-operacionální definice Salamona a Anheiera. Podle nich mají organizace občanské společnosti těchto 5 základních charakteristik:

- **Organizovanost** (*Formal*) - jednotlivé subjekty jsou určitým způsobem formální, institucionalizované, strukturované.

- **Soukromý charakter** (*Private*) - subjekty nejsou závislé na státu. Neznamena to ale, že by nemohli být financovány ze státních financí.

- **Nerozdělování zisku** (*Non-Profit-Distributing*) - zisk není rozdělován mezi členy nebo vlastníky organizace. Nicméně generování zisku je povoleno.

- **Samosprávnost** (*Self-Governing*) - subjekty mají svůj vnitřní mechanismus a způsob řízení a sebeorganizace a samosprávy.

- **Dobrovolnost** (*Voluntary*) - dvojí význam: jednak zapojení dobrovolníků a jednak, že členové jsou v dané organizaci dobrovolně, bez donucení. (Salomon, 1996)

Dle Frumkiného (2002), jsou OOS také organizacemi, prostřednictvím kterých mohou občané, kromě jiného, vyjádřovat nebo projevit svou orientaci a hodnoty, které respektují a hájí, například konkrétní práci v tomto sektoru, dobrovolnickými činnostmi nebo donátorstvím. Formy nebo typy organizací v tomto sektoru jsou rozmanité a sahají od formálních a tradičních, přes nová, neformální uskupení, které nemají dlouhé trvání atd.

Není snadné takto různorodé formy komplexně definovat, přesto shledává tři důležité charakteristické rysy organizací občanské společnosti, a to: 1, nevynucují si participaci (rozhodnutí občanů participovat je dobrovolné) 2, fungují bez rozdělování zisků mezi stakeholdery 3, řízení a vedení těchto organizací má komplikovanou strukturu (neznamena jeden vlastník = jediný, kdo rozhoduje apod.).

Potůček dále rozlišuje typy OOS na základě zaměření činností jednotlivých organizací, které může směřovat „*bud' pouze k uspokojení potřeb a zájmů samotných členů, nebo může být vedený snahou pomoci druhým či prosazovat nějaký obecný (veřejný) zájem.*“ a můžeme tak mluvit o vzájemně nebo veřejně prospěšných organizacích (Potůček, 1997: 16).

Frič (2015) ještě člení OOS na základě jejich dvou základních funkcí, které dle něj plní, a to servisní a advokační. „*První znamená poskytování služeb klientům, tj. přímé řešení veřejných problémů. Druhá funkce reprezentuje boj za práva, resp. obhajobu práv konkrétních skupin, společnosti, či lidstva jako celku, tj. zasahování do rozhodování o řešení veřejných problémů (jak na úrovni jednotlivých veřejných politik, tak na úrovni velké, resp. stranické politiky).*“ (Frič, 2015: 2). Dodává ale, že tyto organizace obvykle plní obě dvě funkce současně, ale jedna z těchto funkcí v jejich činnostech většinou převažuje, proto můžeme OOS dělit na advokační a servisní.

Jaké další funkce mohou OOS ve společnosti plnit, představím v následující kapitole.

1.2. Funkce občanské společnosti

Organizace občanské společnosti nevznikají (primárně) za účelem generování zisku. Jejich hlavní cíle jsou jiné, vyplývají většinou z poslání a povahy, té které organizace a manifestují se v jednotlivých aktivitách (hlavních i vedlejších), které organizace a její členové provozují. Mohou tak ve společnosti plnit nejrůznější funkce. Pro lepší představu a uvědomění si potenciálu organizací občanské společnosti uvedu alespoň ty, ze kterých jsem při přemýšlení o občanské společnosti a definování výzkumného problému vycházela.

Anheier (2005: 174-175) ve své práci s názvem *Neziskové organizace* rozlišuje čtyři (podle něj) nejzákladnější funkce občanské společnosti, a to:

- **poskytování služeb** - OOS poskytují služby, které by za jiných podmínek měl poskytovat stát nebo trh (anebo je i poskytují, ale v nedostatečné nebo nevyhovující kvalitě a podobě), případně je poskytují „mainstreamovým“ odběratelům a OOS se tak mohou zaměřit například na poskytování služeb minoritám, případně i mainstreamovým cílovým skupinám, ale mohou přijít s alternativní nabídkou apod.
- **inovační funkce (*vanguard role*)** - vytvářejí a zavádějí do praxe nové, inovativní myšlenky, postupy nebo služby. Při experimentování nebo zkoušení nových služeb atd. nejsou tak OOS vázány na návratnost investic jako například soukromé, tržní firmy a společnosti a na rozdíl od vládních představitelů, nejsou vázány na volební podporu občanů v dalším volebním období. Mají tak mnohem větší prostor a svobodu v testování nových, alternativních řešení. Plní tak roli (sociálních) inovátorů. V případě, že jsou jejich řešení úspěšná, mohou je posléze převzít a implementovat vlády (při poskytování veřejných služeb garantovaných státem) anebo je mohou soukromé firmy transformovat v prodejní výrobky a služby.
- **ochrana hodnot** - uchovávání a ochrana společenských hodnot. Stát se (většinou) snaží hájit hodnoty, které jeho občané v dané chvíli pocítují jako důležité, a jejichž protežování tak vládním představitelům může zajistit volební podporu (proto takové hodnoty nejsou trvalé a mění se v závislosti na náladě občanů/voličů). Soukromé (ziskové) firmy se také málokdy věnují obhajobě hodnot, protože z toho mají jen málokdy (finanční) profit a není to, navíc, jejich primárním cílem. Občanská společnost tak představuje prostor, kde lidé mohou vyjadřovat a obhajovat nejrůznější společenské, kulturní, náboženské a etické hodnoty, čímž OS přispívá k pluralismu a demokratizaci
- **advokační funkce** - obhajoba jak veřejných, tak soukromých zájmů. Organizace občanské společnosti obhajují často i zájmy těch, kteří jsou vládou (nebo i trhem a tržní nabídkou) opomíjeni, tzn. obhajují zájmy různých menšin, znevýhodněných skupin apod. Také ale v tomto smyslu plní funkci tzv. hlídacích psů (watchdogs), kdy kontrolují jednotlivé kroky vlády, dohlížejí na to, aby byly dodržovány zákony a aby nebyly porušována práva občanů apod.

Pospíšil a kol. (2009: 19-23) ve svém výzkumu, zabývajícím se právě funkcemi organizací občanské společnosti v demokratické společnosti, mluví o nekonzistentnosti v klasifikaci a definicích funkcí OOS jednotlivých autorů a teoretiků občanské společnosti.

Nicméně, na základě realizovaného výzkumu v České republice a v Rakousku dospěl k závěru, že organizace občanské společnosti nejčastěji plní tři základní funkce, a to:

- **poskytování služeb** – jednotlivé aspekty této funkce jsou zejména snaha zlepšovat kvalitu života klientů prostřednictvím poskytovaných služeb, rozšiřování nabídky služeb a poskytování služeb i takovým klientům, kteří za služby nabídnout žádnou náklady pokrývající protislužbu
- **advokační funkce (prosazování zájmů)** - jednotlivé činnosti mohou být mířeny přímo na politické aktéry anebo mají nepřímou povahu a jsou tak cíleny spíše na veřejné mínění a na občanskou společnost jako takovou, snaží se upozorňovat veřejnost na určitá témata, zvyšovat sebevědomí občanů a motivovat je k aktivnímu jednání
- **budování komunity** – jedná se zejména o integraci jedince do skupiny, anebo skupiny do větší skupiny, vytváření širších aliancí a komunit. Cílem je propojování lidí, kteří mají společné zájmy, rozvíjení solidarity a budování důvěry mezi lidmi

Další možné funkce občanské společnosti definuje například Frumkin (2002), zejména s ohledem na komplexnost pojetí občanské společnosti, ze kterého vychází. Vytvořil pro jejich pochopení a ilustraci model matice, ve které na jedné straně rozlišuje mezi nabídkou a poptávkou, na straně druhé pak mezi instrumentální a expresivní dimenzí. Vyvozuje tak následně čtyři typy funkcí, kterými jsou:

	Poptávka	Nabídka
Instrumentální dimenze	Poskytování služeb plní funkci poskytovatele služeb v oblastech, kde stát a trh selhávají	Sociální podnikání přispívá k vytváření sociálních podniků, které v sobě kombinují jak komerční a ziskové, tak i charitativní a dobročinné cíle
Expresivní dimenze	Občanská a politická angažovanost přispívá k vytváření sociálního kapitálu v komunitách, mobilizace občanů pro angažování se v politice, nebo v rámci obhajoby zájmů	Hodnoty a víra (důvěra) umožňuje dobrovolníkům, zaměstnancům a donorům vyjadřovat jejich hodnoty a přesvědčení

Tab. 1. Funkce neziskových a dobrovolnických působení (aktivit). Zdroj: Frumkin (2002: 25)

Müller (2010) rozlišuje čtyři základní funkce občanské společnosti, a to: ochrannou, participační, legitimizační a integrační. Jejich rozdělení a popis je představen v následující tabulce.

Ochranná funkce	<ul style="list-style-type: none"> • Občanská společnost jako hlídací pes demokracie • OS je mimopolitická a na státě nezávislá, vytváří ochranný val proti rozpínavosti a zneužívání státní moci
Participační funkce	<ul style="list-style-type: none"> • Sdružování se kolem společných zájmů • Zapojení občanů do správy veřejných záležitostí
Legitimizační funkce	<ul style="list-style-type: none"> • OS svou nezávislostí a autonomií vytváří společenské zdroje politické moci, legitimizuje stát a jeho vládu • Moc státu (vlády) je legitimní pouze tehdy, pokud má důvěru občanů
Integrační funkce	<ul style="list-style-type: none"> • sociální integrace, sociální kapitál • formování (zájmových) skupin vede k vytváření vztahů přináležitosti a loajality

Tab. 2. Zdroj: Müller (2010: 185-205)

V následující části se pokusím detailněji popsat zejména participativní funkci občanské společnosti, která je pro potřeby této práce nejdůležitější.

1.3. Participativní funkce občanské společnosti

Participativní funkce občanské společnosti je v literatuře nahlížena různě, a u jednotlivých autorů se definice a pojetí více nebo méně liší. Vnímání participativní funkce ovlivňuje zejména to, jak jednotliví autoři nahlízejí na občanskou společnost jako takovou, a každý z nich tak akcentuje a všímá si trochu jiné aspekty.

Někteří autoři zdůrazňují trochu více roli OOS při přemýšlení o participativní funkci občanské společnosti a poukazují na to, že OOS jsou ty, prostřednictvím nichž se participace uskutečňuje.

Rakušanová (2007: 23) považuje občanskou společnost a její participativní funkci za neodmyslitelnou součást demokracie. Existence občanské společnosti v demokratické společnosti, dle jejího názoru, vychází z předpokladu, že občané mají možnost podílet se a ovlivňovat věci veřejné. Prostřednictvím svobodného a dobrovolného angažování v organizacích občanské společnosti by se měli naučit artikulovat své zájmy a požadavky a také řešit vzniklé, společné problémy.

Participativní funkce OOS tak pro Rakušanovou představuje možnost, jak se občané mohou, prostřednictvím OOS, spolupodílet na vládnutí. *“Tímto způsobem se občané aktivně podílejí na spolurozhodování např. obce, kraje či státu a zároveň tak přebírají jistý díl odpovědnosti za rozhodnutí učiněná orgány veřejné moci.”* (Rakušanová, 2007: 21).

Občané se ale také prostřednictvím angažování se v OOS učí občanským a politickým dovednostem. *“Aktivita občanů v neziskových organizacích také přispívá ke zdokonalování občanů v roli „homo politicus“. Občané se učí formulovat své názory, učí se diskutovat a vystupovat na veřejnosti a zvyšují se jejich organizační schopnosti, utváří a formuje se sociální a kulturní kapitál.“* (Tamtéž).

Navíc, považuje zástupce OOS za určitým způsobem “odborníky” a poukazuje na to, že spolupráce s OOS může být přínosná i pro veřejnou správu ve věcech řešení společných problémů, a to zejména proto, že *“(…) neziskové organizace jsou často mnohem blíže realitě, a mohou proto rozhodovacímu orgánu pomoci při definici problémů, které je třeba řešit. Kromě toho je v neziskových organizacích i řada odborníků, kteří svými znalostmi a připomínkami při veřejném projednávání daného problému zdokonalují navržené řešení.”* (Tamtéž).

Kjarum (1992 In: Potůček, 2005) vnímá dvojí roli OOS. V první řadě dle něj představují OOS jakýsi doplněk, ale zároveň i předpoklad, formálních politických institucí v demokratické společnosti a mají tak jistý politický potenciál. Dále za jejich klíčovou roli považuje *“jejich působení v roli tlumočnicků požadavků občanů. Dosahují toho tím, že umožňují občanům aktivní účast na svých činnostech a zvyšují míru povědomí o těchto požadavcích. Jejich prostřednictvím se artikulují přání a potřeby občanů, a tak se přetavují do politických nároků, které se tím stávají součástí politického procesu.”* (cit. dle Potůček, 2005: 105). OOS jsou tedy ty, které občanům umožňují participovat a navíc prostřednictvím nich formulovat a tlumočit své zájmy.

Frumkin (2002) uvažuje o participativní funkci a kapacitě OOS zapojovat veřejnost do svých činností a stimulovat a určitým způsobem “zprostředkovat” participaci, také v kontextu součásti moderní, demokratické společnosti. Schopnost OOS angažovat a propojovat občany má z jeho pohledu širší politické i nepolitické dopady.

V první řadě zapojováním a propojováním občanů prostřednictvím OOS dochází k prohlubování důvěry a upevňování společenské koheze, v důsledku čeho jsou občané více solidární a ochotní participovat. Navíc však OOS zapojováním občanů do svých činností nebo prostřednictvím svých činností představují jakousi pomyslnou vstupní bránu do světa “věcí veřejných”, do oblasti podílení se a řešení veřejných záležitostí.

OOS jsou podle Frumkineho (2002: 30) ty, které občany aktivizují. Jsou také určitým katalyzátorem politické angažovanosti občanů (například podporují občany, aby se účastnili voleb, pořádají diskuze na radnicích, snaží se je zapojovat do veřejného dění a podporovat v další participaci apod.). OOS někdy občany zapojují do přímého lobbyingu a

angažování se na změnách legislativy. Prostřednictvím OOS mají občané možnost stát se aktivnějšími a angažovanějšími.

Organizace občanské společnosti plní dle Frumkineho (2002) tedy roli určitého “stimulátoru”. OOS podněcují a stimulují zájem občanů o veřejné dění. Navíc je zapojováním do svých činností navzájem propojují, podporují tak vytváření vazeb mezi občany, které pak mohou vést ke konkrétním akcím, k chuti více participovat na veřejném životě a také ho ovlivňovat.

Ondřej Císař (2011) v kontextu úvah o participativní funkci a možnostech občanské společnosti, se zaměřuje jednak na potenciál nebo schopnost OOS zapojovat občany do svých činností, ale dále také navíc zdůrazňuje mobilizační potenciál nebo kapacitu občanské společnosti. Tuto schopnost nebo potenciál jednak samotných OOS, ale i občanské společnosti jako celku, nazývá mobilizační funkcí (2011: 8) nebo mobilizačním potenciálem (2011: 14) občanské společnosti. *“Schopnosti servisní (tedy poskytovat služby) a advokační (angažovat se v politice) představují pouze dvě funkce občanské společnosti. Jako další kapacitu lze chápat i mobilizační potenciál, tedy míru, do níž jsou organizace schopné oslovit jednotlivé občany a zapojit je do svých aktivit.”* (Císař, 2011: 14).

Mobilizační funkce tedy v tomto pojetí představuje schopnost organizací občanské společnosti mobilizovat, aktivizovat a zapojovat občany. Občané mohou být mobilizováni, zapojeni atd. buď přímo do činností jednotlivých organizací, nebo je mohou podporovat nepřímo například finančně, mediálně apod. Také vnímá možnost angažovat se v nebo prostřednictvím OOS jako možnost, jak se občané mohou spolupodílet na vládnutí, učit se občanským kompetencím a také přebírat zodpovědnost za svoje jednání. *“Občané se díky možnosti sdružovat se v těchto organizacích účastní politického rozhodování i jiným způsobem než jen účastí ve volbách. Na jedné straně jim to umožňuje promluvit do politických rozhodnutí, která se přímo dotýkají podmínek jejich života, na straně druhé je to činí spoluodpovědnými za tato rozhodnutí.”* (Císař, 2011: 8).

Další pohledy nebo přístupy k participativní funkci občanské společnosti akcentují více samotné občany jako aktéry participace, přičemž občanská společnost vytváří institucionální prostor pro jejich jednání.

Müller (2010) považuje občany sdružující se v jednotlivých organizacích občanské společnosti a participujících v nich, za důležitou složku moderních demokracií a moderního vládnutí. Občanská společnost by dle něj měla stát vedle státní moci a v případě zneužívání této moci, nebo v případě omezování či porušování práv občanů, by měla být schopna zaujmout aktivní stanovisko, angažovat se a jednat.

Dále by občané měli mít možnost ovlivňovat a usměrňovat politické rozhodování i v mezivolebním období, a možnost reagovat na akutní problémy ve společnosti, aniž by sami nutně museli vstupovat do politiky, a to zejména prostřednictvím občanské participace a angažování se.

“Občanská společnost by měla umožňovat efektivnější zapojení občanů do správy veřejných záležitostí, než jaké zajišťují etablované politické strany. Pokud někdo chce zabránit stavbě hypermarketu či změnit způsob třídění domovního odpadu, ještě to neznamená, že by měl vstupovat do politiky, byť na komunální úrovni, chodit na členské schůze a platit členské příspěvky, či v opačném případě pouze vyčkávat, která z politických stran uchopí požadované téma v příštích volbách.” (Müller 2010: 193).

Müller (2010) dále v kontextu jednotlivých aspektů participační funkce nebo kapacity občanské společnosti, zdůrazňuje také význam sdružování občanů za účelem prosazování nebo ochrany nějakého společného zájmu. Zájmové skupiny vytvářené občany, případně lobbying těchto skupin a organizací považuje za jednu z nepřímých, ale velmi důležitých způsobů, jak může občanská společnost participovat na veřejném dění a ovlivňovat politická rozhodnutí (za přímé považuje volby, nebo petice, referenda, demonstrace, osobní kontakty apod.). Občané sdružení do různých místních komunit nebo zájmových skupin dokážou dle Müllera na lokální úrovni lépe a rychleji rozpoznat problémy nebo rizika, nefunkčnost nějakých opatření apod. případně i najít adekvátní řešení, než vládní a političtí představitelé (Tamtéž).

O kapacitě občanské společnosti vytvářet prostor pro občanskou participaci a sdružování se a spolupodílení se na veřejném životě, zejména na místní a lokální úrovni, v podobě různých komunitních organizací, spolků apod. pojednává také Toepler (2003), který ale rozlišuje participaci, nebo působení v nebo prostřednictvím profesionálnějších a zavedenějších OOS (které definuje zejména přítomností placených zaměstnanců) a sdružování se do různých menších organizací, svépomocných skupin, místních iniciativ, grassroots organizací apod. Poukazuje pak na to, že v kontextu občanské společnosti a potenciálu jaký má, se jak v empirických výzkumech, tak v teoretických pracích velmi často opomíjí právě tento typ občanské participace, zapojování se a aktivit. Přitom přínos takové participace vidí zejména v budování komunity, vzájemnosti, solidarity apod.

Pospíšilová (2011) se ve své studii věnovala podobnému typu participace, v grassroots organizacích, přičemž se zaměřovala a analyzovala konkrétní podobu grassroots občanského zapojování se, a sice grassroots dobrovolnictví, které je vnímáno jako způsob jakým občanská společnost umožňuje občanům být občansky aktivní a participovat a uvádí, že *“Na grassroots dobrovolnictví se v literatuře upírá stále větší pozornost jako na*

prostředek budování komunity (community building) a občanské angažovanosti.” (Pospíšilová, 2011: 20).

Smith (1997, In: Pospíšilová, 2011) například vnímá občanskou společnost jako prostor pro sdružování se občanů a participování na veřejných záležitostech, od profesionálních až po neformální místní uskupení, na lokální úrovni. Při definování grassroots organizací vychází z *“ideálu základního sdružování, které má politické přesahy a vede k aktivizaci občanů. I přestože se většina základního sdružování a dobrovolnictví týká v zásadě nepolitických oblastí (kluby kuželkářů, zahrádkářů, amatérských ornitologů apod.), Smith předpokládá, že mají určitý politický přesah, že se v nich někdy odehrávají i politické debaty a že učí své členy i politickým dovednostem, jako je uspořádat mítink, sepsat petici apod.”* (Pospíšilová, 2011: 23).

Cílem této kapitoly bylo představit několik možných, současných pohledů a teoretických přístupů k participativní funkci občanské společnosti. V dalších kapitolách této práce se pro uvažování o participativní funkci občanské společnosti budu přiklánět spíše k pojetí Rakušanové (2007) a Frumkineho (2002), a budu se tak více zaměřovat na vytváření prostorů pro zapojování občanů a občanskou participaci prostřednictvím OOS. V této souvislosti je také potřeba definovat, co vůbec občanskou participací v této práci a zejména ve svém výzkumu rozumím a proč o ní mluvím.

Jako první krok k uvedení do teoretického diskurzu o občanské participaci, je nejdříve důležité podívat se jak je v odborné literatuře konceptualizován pojem občanství a uvědomit si, že jeho různá pojetí pak ovlivňují i reflexi o samotné občanské participaci. V následující kapitole proto představím koncepcce občanství.

2. OBČANSTVÍ

V současné literatuře se setkáváme s velkým množstvím různých definic a přístupů k občanství, přičemž jsou akcentovány různé roviny chápání tohoto pojmu a jednotlivá pojetí se tak někdy i zcela zásadně liší. Některá pojetí si všímají rovinu, o které můžeme uvažovat spíše jako o pasivní, jiné pak zase poukazují více na aktivní dimenze tohoto konceptu

2.1. Pasivní občanství

Některá pojetí občanství akcentují zejména právní rovinu. V rovině práva je možné vnímat občanství jako určitý závazný vztah mezi občanem a státem. Tento vztah určuje členství nebo příslušnost jednotlivých občanů ke konkrétnímu, politickému společenství (většinou státu) a vyplývají tak pro občany specifické, zákonem dané povinnosti a práva a vážou se k němu konkrétní charakteristiky. (Skovajsa 2010: 72). Takové pojetí navazuje na principy vnímání občanství počínající Velkou francouzskou revolucí, kde *“kategorie občanství popisuje především administrativní a právní postavení jedince ve vztahu ke státu a jeho fyzické umístění. Občanství je potom souhrnem takových atributů, jako jsou jméno a příjmení, adresa trvalého bydliště, státní příslušnost apod.”* (Reifová 2010: 28).

Přesuneme-li se z právního prostředí do prostředí sociálních věd, můžeme tam najít další (v něčem podobné) definice občanství. Britský sociolog Thomas Marshall (In: Janoski, 1998) v padesátých letech nahlížel ve svých úvahách na občanství zejména jako na stále se rozšiřující skupinu občanských práv, ve kterou přirozeně vyústil společensko-historický vývoj. Je to výsledek společenských a ekonomických změn, jakými jsou podle něj například nástup kapitalismu a volného trhu. (Rozšiřováním občanských práv se společnost snažila nějakým způsobem zajistit rovnost a zrovnoprávnit tak i skupiny, které předtím v rovnoprávném postavení nebyly.)

Marshallova teorie je označována za teorii Občanských práv a povinností a je založena zejména na existenci tří typů občanských práv, a to: politických, právních a sociálních, které jsou na druhé straně vyváženy právě občanskými povinnostmi, jakými jsou například platba daní, základní vojenská služba a další. (Marshall, 1964; In: Janoski, 1998: 6). (Tyto práva a povinnosti, potažmo občanství vymezoval ve vztahu k národnímu státu, k Velké Británii).

Pro potřeby této práce a našeho výzkumu je pro nás relevantnější koncept aktivního občanství, proto se mu v následující části budu věnovat trochu podrobněji.

2.2. Aktivní občanství

Některé sociálně-vědní teorie poukazují i na další dimenze pojmu občanství, které se vztahují zejména k možnostem realizace občanských aktivit. Můžeme tak v této souvislosti uvažovat spíše o jakémisi aktivním občanství.

V tomto pojetí má občan jednak možnost (pasivního) užívání svých občanských práv a plnění si svých občanských povinností, ale jednak má možnost svoje občanství i aktivně realizovat a naplňovat jeho širší potenciál prostřednictvím občanských aktivit a participace. Měl by se tak zajímat o společnost, ve které žije, o veřejné dění nebo se aktivně podílet na politickém rozhodování a spravování společnosti a věcí veřejných, na formulování veřejných zájmů apod.

Delanty (1997: 285) například mluví o čtyřech dimenzích občanství, kterými jsou: občanské práva, povinnosti (zodpovědnost), participace a identita. Přičemž na pojetí občanství, jakožto občanství pasivního, kritizuje přílišné zaměření se jenom na oblast občanských práv a nedostatečnou reflexi existence aktivních rovin občanství, kterými jsou právě identita, zodpovědnost a participace v nejširším slova smyslu. Podle něj je potřeba vnímat občanství v širším kontextu, protože v mnoha oblastech života je potřeba vztáhnout odpovědnost a povinnost i k jiným "subjektům" než jenom ke státu. Toto svoje přesvědčení deklaruje na příkladu environmentalistů, jejichž argumentace je založena na potřebě zohledňování kolektivní zodpovědnosti v rámci konceptu občanství. Občanská odpovědnost (povinnost) nemůže být vztahována jenom ke státu, ale například i k přírodě, nebo společnosti jako celku. (Delanty, 1997: 286).

Vůči pasivnímu pojetí občanství, založenému na vztahu jednotlivce (občana) a státu má i další výhradu, a sice že tento model vymezuje občanství zejména na principu národnosti, státní příslušnosti a teritoriality, občanské práva v tomto kontextu spíše garantují občanům ochranu před státním násilím, ale nereflektují širší, společenské souvislosti. Dnešní společenské uspořádání si podle něj ale vyžaduje rozšířit a prohloubit chápání občanství i o další roviny. Dnes, v důsledku globalizace, je potřeba rekonceptualizovat pojetí občanství ve smyslu nadnárodním a "nadteritoriálním", zejména také o jeho aktivní dimenze (Tamtéž).

Aktivní rozměr občanství by určitě neměl být opomíjen, protože se pak můžeme dostat do paradoxní situace tzv. „občanské společnosti bez občanství“ (Ku, 2002). Podle Agnés Ku totiž občanská společnost vytváří prostor pro participaci, pro různé akce a aktivity, kde se lidé prostřednictvím různých sdružení, asociací, sociálních hnutí a podobně snaží domoci nějakých práv, požadavků, aktivním zapojením se snaží například o nějaké

zlepšení (někdy legálně, jindy nelegálně). V rámci občanské společnosti existuje vždy určitá oblast, určité témata, které nejsou formálně zohledněny například v legislativě, nebo se s nimi nepočítá v rámci veřejné politiky apod. (většinou jsou to témata, která se vztahují k různým marginalizovaným skupinám, pro které neplatí, nebo nejsou zajištěna stejná práva např. dlouho to typicky byly práva žen, později pak například práva sexuálních menšin, práva spotřebitelů atd.). A to je podle Ku prostor, kde občanská společnost musí být aktivní, musí participovat a využívat různé způsoby občanského zapojování, aby dosáhla změny v nějakém politickém nebo společenském nastavení.

Takové pojetí občanství pak umožňuje za občany považovat i ty, kteří nemají (zatím) formálně přiznaný status občana, nebo například rezidenta s trvalým pobytem, ale kteří se různě zapojovali v rámci aktivit občanské společnosti, ať už s cílem své vlastní integrace a zlepšení své situace anebo, aby se sdružili s ostatními občany za nějakým jiným účelem. Ku pro ilustraci uvádí příklad, kdy se v Hongkongu několik skupin občanské společnosti hájících právo na bydlení spojilo s profesionály (právníky atd.) a s lidmi majícími problém najít bydlení (tito lidé prozatím neměli ještě oficiálně přiznáno státní občanství) a společně s nimi sváděli jejich “občanský boj se státem ve prospěch ještě-ne-občanů” ve jménu ústavnosti a lidských práv. Dodává k tomu, že: *“v rámci občanské společnosti mohou občané a ne-občané vytvářet solidární vazby, nebo se politicky angažovat, obě dvě skupiny mohou uskutečňovat kolektivní akce vůči státu, mohou se obrátit na mezinárodní a nadnárodní orgány a dožadovat se tak svých práv a mohou se také stát součástí transnacionálního aktivismu, kde se mohou věnovat a obhajovat různá témata.”* (Ku, 2002: 545)

3. PARTICIPACE

Neodmyslitelnou součástí dnešních, moderních demokratických systémů je existence svobodné, pluralitní a autonomní občanské společnosti (Rakušanová 2007 a další). Součástí této občanské společnosti jsou i aktivní a participující občané. (Frič, 2015). To znamená občané, kteří se zajímají o to, v jaké společnosti žijí, zajímají se nejenom o svůj soukromý život, ale i o věci veřejné a společné. Není jim lhostejné, jak se nakládá s veřejnými penězi, jak se realizují jednotlivé politiky, jak se daná společnost chová k životnímu prostředí apod. (Müller, 2010). Dle Müllera (In Krčál, 2012) ale nestačí, aby se občané aktivizovali jenom v případě nespokojenosti s cílem kritizovat vládnoucí představitele, ale aby se naučili přijímat část své odpovědnosti, osvojili si občanské dovednosti a snažili se adekvátním způsobem podílet na veřejném životě. Důležité podle něj je také to, aby se občané naučili reagovat včas a začali se o věci zajímat v dostatečném předstihu, aby komunikovali svoje požadavky s odpovědnými politiky předtím, než je přijaté určité rozhodnutí, aby byli aktivní průběžně a podíleli se na vládnutí kontinuálně (Tamtéž).

Gaventa a Barrett (2010) v průběhu 10 let realizovali rozsáhlý výzkum, který mapoval a analyzoval občanskou participaci ve dvaceti zemích světa, kde se autoři zaměřovali zejména na občanskou participaci, rozvoj inkluzivní a kohezní společnosti, a posilování zodpovědnosti státu, přičemž občanství nevnímali jenom jako právní status, ale považovali jej za komplexní proces učení se a získávání občanství a občanských dovedností, kde je občan aktérem schopným (aktivně) hájit (občanská) práva.

Ve výzkumu také vycházeli z přesvědčení, že samotné povědomí o dimenzích občanství a občanských právech představuje první krůček k aktivnímu zapojování se do občanských aktivit a občanské participaci. Na druhé straně, ale ze závěrů výzkumu (kromě jiného) vyplynulo, že tento předpoklad funguje i obráceně, tzn., že občané se o svých (občanských) právech a kompetencích dozvídají a osvojují si je až potom, co se zapojili do nějakých aktivit organizací občanské společnosti, nebo do různých asociací (většinou v důsledku nějaké křivdy nebo nepráva, které na nich bylo "spácháno"). Uvádějí příklady zemí (např. Bangladěš), kde občanům chybí povědomí o občanských právech, nebo jejich kompetencích apod. Dozvídají (osvojují si tyto schopnosti) až po tom, co se nějakým způsobem (občansky) zapojili do aktivit organizací (Gaventa & Barrett, 2010: 28).

V následující kapitole se tedy pokusím podrobněji představit jednotlivá pojetí občanské participace, a budu při nich také vycházet z konceptů realizace aktivního občanství.

3.1. Občanská vs. Politická participace – definování pojmů

První výzkumy, které se zabývali politickou participací občanů, zařazovali mezi její projevy zejména účast občanů ve volbách, případně participaci občanů na aktivitách s volbami spojenými, např. účast na předvolební kampani apod. (Evans, Van Deth In: Vrábliková, 2008: 3).

Postupem času, zejména od 70. let 20. století, jak uvádí Vrábliková (2008), se chápání pojmu politická participace rozšířilo i o další aktivity, které určitým způsobem s politikou souvisí. Nebyla to tedy už jenom oficiální účast ve volbách, ale i širší škála aktivit, které ale s politikou přímo souvisí (například podílení se na řešení lokálních problémů v komunitě formou oslovení v dané věci některého z poslanců, politiků apod.).

Výrazně k rozšíření chápání pojmu politická participace přispěli (kromě mnohých dalších) i Verba, který společně s kolegy Nie a Kim v roce 1987 realizovali poměrně rozsáhlý, komparativní výzkum mapující politickou participaci v sedmi zemích. Politickou participaci přitom definovali jako: “zákonné aktivity jednotlivých občanů, víceméně se zaměřující na ovlivňování volby/výběru vládních představitelů a/nebo i na ovlivňování způsobů nebo opatření, prostřednictvím kterých jsou tito představitelé přijímáni.” (Verba, Nie, Kim, 1987: 46). Jako politickou participaci tedy vnímali různé aktivity občanů, které mohly ovlivnit politické (vládní) rozhodování. Zajímali je různé způsoby, jakými lidé participovali na rozhodování o širokém spektru (politických) otázek a témat. Účast ve volbách, jakožto hlavní indikátor politické participace nepovažovali za dostačující ani za nejefektivnější, co se týče možnosti nebo kapacity ovlivňovat, a snažili se tak poukázat i na aktivity občanů v mezidobí. Za politickou participaci tak považovali jak chování volební, tak nevolební. Zároveň zdůrazňovali, že pokud chceme empiricky změřit politickou participaci občanů, neměli bychom do ní zařazovat aktivity vyplývající z profesního zapojení se do politiky (profese jako vládní nebo straníční úředníci, nebo profesionální lobbyisté apod.). Také by podle nich za politickou participaci neměla být považována tzv. ceremoniální nebo podpůrná participace, kde se občané účastní různých akcí nebo aktivit organizovaných vládou nebo vládnoucími představiteli a strukturami (typicky například pochodování v průvodu apod.). To, co vnímají pod pojmem participace, zdůrazňuje spíše *“ovlivňování směrem zdola nahoru, směrem od lidí, především ale tento pojem nezahrnuje podporu předem definovaného, jednotného, národního zájmu, ale participace představuje součást procesu, jakým se tento národní zájem nebo zájmy vytváří a formují.”* (Verba, Nie, Kim, 1987: 47). Verba a kolegové také k politické participaci řadili jenom legální aktivity v rámci platných zákonných norem.

Postupem času další autoři, kteří chápání konceptu politická participace rozšířili ještě o aktivity, které se z právního řádu vymykají. Barnes a Kaase (In: Vrábliková 2008) obohatili odbornou reflexi a zkoumání politické participace i o její neinstitucionalizované formy a můžeme tak v této souvislosti uvažovat o tzv. nekonvenčních politických aktivitách, jakými jsou například účast na demonstraci, podepsání petice, okupace majetku a různé další formy protestních akcí. Protestní formy participace nebyly do té doby předmětem vědeckého zkoumání a byly spíše považovány za projev patologie nebo za aktivity pro demokracii škodlivé (Vrábliková, 2008: 4).

Avšak ani takové chápání konceptu politické participace už není v kontextu dnešní společnosti dostačující, protože nereflektuje mnohé další nově vzniklé způsoby, kterými mohou občané přispívat k ovlivňování veřejných politik, nebo obecně veřejných záležitostí a jednotlivých rozhodnutí. Norris (2002: 4-5) poukazuje zejména na měnící se postindustriální společnosti, ve kterých se klade stále větší důraz na postmateriální hodnoty a témata s tím spojená a fenomén sociálních hnutí a jejich roli v rámci možností politické participace.

“Mnohočetné, nové postupy občanské angažovanosti, mobilizace a způsoby, jakými se lze vyjádřit, se v postindustriálních společnostech objevují velmi rychle a doplňují a obohacují tak způsoby tradiční. Politická participace se vyvíjí a diverzifikuje z hlediska toho kdo (v zastoupení nebo kolektivní organizátoři), co (repertoár akcí běžně užívaný k politickému vyjádření) a kde (cíle a cílové skupiny, které chtějí participanti ovlivnit.” (Norris, 2002: 4).

Cíle, které se občané snaží ovlivnit, se v postmateriálních společnostech dle Norris mění, a na rozdíl od klasických definic politické participace zastupitelských demokracií, kde cílem byli zejména volení zástupci, vládní představitelé apod., které mohli občané ovlivňovat buď přímo prostřednictvím pravidelných voleb, anebo nepřímo prostřednictvím médií, politických stran, zájmových skupin, neziskových organizací apod., se mění a překračují hranice národních států a jejich institucí a představitelů. *“Tyto aktivity jsou i nadále důležité a potřebné, ale dnešní rozptýlená moc, která vyplývá jak z globalizace tak z decentralizace způsobuje, že takové pojetí je příliš úzké (omezené) a vylučuje tak některé z nejčastějších cílů občanské angažovanosti.”* (Norris, 2002: 193). Uvádí příklady ženských občanských organizací, antikapitalistických a antiglobalizačních hnutí, kde jsou cíly právě spíše obrovské nadnárodní a multinárodní korporace. Tyto aktivity pak mají podobu například konzumerských bojkotů (typicky odmítání konzumovat výrobky z McDonaldu) anebo podobu protestních demonstrací, které jsou namířené proti mezinárodním nebo

nadvládním agenturám a organizacím, jako například Světová obchodní organizace (World Trade Organization) nebo Světové ekonomické fórum v Davosu.

“(…)Proces globalizace je komplexní a mnohostranný jev, ale jedním z nejjasnějších politických projevů tohoto vývoje je klesající autonomie národního státu, včetně jeho státní exekutivy, a moc se tak současně přesouvá směrem k mezivládním organizacím jako OSN a WTO, a směrem dolů k regionálním a místním institucím. Navíc “smršťování státu” prostřednictvím privatizace, marketizace a deregulace dochází k tomu, že rozhodovací proces (decision making) se odvrátil od veřejných orgánů a oficiálních vládních zastupitelských úřadů, které byly přímo odpovědné voleným zástupcům a přechází tak na širokou, komplexní škálu neziskových a soukromých organizací a zprostředkovatelů (agencies), které působí na místní, národní a mezinárodní úrovni.” (Norris, 2002: 193).

Cílem tak nemusí být už jenom vládní instituce národních států, ale i subjekty trhu (nadanárodní korporace) anebo mezinárodní organizace, které dnes mnohdy mohou mít větší schopnost a potenciál ovlivnit vládní rozhodování (z toho důvodu občané svoje snahy o změny míří právě na tyto subjekty).

Pojem politické participace se do značné míry prolíná s pojmem participace občanské a je důležité říct, že ani v odborné literatuře nepanuje jednoznačná shoda ohledně obsahu těchto pojmů, navíc dochází k rozměňování hranic mezi zmíněnými koncepty, nebo obecně mezi sférami politickými a občanskými (ve smyslu ne-politickými). (Van Deth, 2012).

Mnozí autoři mluví o realizaci aktivního občanství občany mimo oblasti tradičních politických institucí, o využívání stále novějších a rozmanitějších prostředků nebo oblastí pro participaci a i o změně vnímání hranic politična nebo politického. *“Občané mají v zásadě možnost angažovat se v jakémkoliv typu aktivity, kterou považují za vhodnou, a která není vysloveně ilegální k tomu, aby nějakým způsobem ovlivnili politické rozhodování (...). Tyto možnosti reflektují rostoucí důležitost a význam vládnutí a politiky pro občany moderních společností, nárůst dovedností a kompetencí mezi občany, stejně tak jako stále pokračující smazávání hranic mezi politickými a ne-politickými sférami.” (Van Deth, 2012: 117).*

Holzer a Sørensen, (2003) v této souvislosti pojednávají o tzv. sub-politice (s konceptem původně pracoval Ulrich Beck). Uvádějí, že v minulosti se politika odehrávala v přísně oddělených, byrokratických institucích formální politiky (iron cage). Dnes je trend spíše takový, že stále více a více lidí se o politická témata zajímá mimo rámec byrokratických institucí, využívá jiné způsoby (ať už individuální anebo prostřednictvím asociací, různých hnutí a pod.) a snaží se o řešení různých problémů mimo oblast formální

politiky. Dochází tak k re-politizaci oblastí ležících mimo oblasti formálních politických témat a struktur. Mluví o tzv. ne-politickém charakteru této sub-politiky, který ale právě představuje zdroj společenského vlivu a je *“do značné míry na politice nezávislý a od politického systému odlišný.”* (Holzer a Sørensen, 2003: 80).

Takže také tady můžeme vidět, že politické a nepolitické oblasti, aktivity a témata (o kterých můžeme v kontextu této práce uvažovat jako o občanských) nejsou striktně odděleny a naopak dochází spíše k jejich prolínání a vzájemnému ovlivňování.

Norris (2002: 192-193) dále mluví o tzv. politice životního stylu (lifestyle politics), která má v postmateriálních společnostech místo v žité každodennosti občanů, zahrnuje spoustu jakoby nepolitických a spíše *“lifestylových”* témat, a je tak velmi těžké striktně vymezit a oddělit, co by mělo být vnímáno *“jenom”* jako společenské (občanské) téma a co už lze klasifikovat jako téma politické.

Participace a jednotlivé aktivity, v podobě například přímých (protestních) akcí (o kterých bylo v minulosti uvažováno zejména v souvislosti s politickými tématy nebo aktivitami), tak v kontextu dnešní společnosti může být odpovědí na různorodé problémy. Uvádí to na příkladu (zejména) sociálních hnutí, která se snaží (například přímými akcemi) o nějakou reformu konkrétního zákona, nebo o ovlivnění politického procesu, nebo i o strukturální změnu společenského chování (například tím, že rozmístí nádoby na tříděný odpad se zasadí o to, aby lidé více recyklovali a byli tak ohleduplnější k životnímu prostředí, nebo se účastní na blokádě oblastí, kde chce vláda nebo soukromý investor těžít uhlí, co by mělo také negativní ekologické a další dopady na okolité oblasti, anebo se jednotliví občané mohou na dobrovolnické bázi angažovat v organizacích věnujících se plýtvání jídlom, přičemž tak veřejnost seznamují s negativními dopady konzumního způsobu života a mohou tak působit na ní i na postupnou změnu chování (životního stylu atd.) v této oblasti apod.). Norris (2002) poukazuje na důležitost prohloubení, případně redefinování konceptů občanské a politické participace v kontextu měnící se společnosti. Nicméně také reflektuje nejednoznačnou a stále slábnoucí hranici mezi vnímáním politického a nepolitického (občanského) aktivismu a participace.

Občanskou a politickou participaci, jak dokládají i výše uvedené příklady, je velmi problematické striktně vymezit a odlišit, a to jak v teoretické, tak i v praktické rovině.

3.2. Podoby občanské participace

Rozmanité je to i s definováním a kategorizací různých forem a podob participace, případně je také nelehké rozlišit, které aktivity za participaci (buď občanskou, nebo politickou) považovat lze, a které už ne, a to zejména proto, že existuje nespočet různých

členění, případně podob a forem, které jsou autory zabývající se těmito tématy zohledňovány a analyzovány a jsou také ovlivněny pojetím samotné participace.

Rakušanová (2007: 9) například rozlišuje mezi občanskou a politickou participací. Přičemž občanskou participaci diferencuje na konvenční (členství v OOS) a nekonvenční, kterou dále člení na legální (podpis petice, účast na povolené demonstraci, účast na stávce) a ilegální (účast na nepovolené demonstraci, okupační stávka apod.).

U politické participace pak rozlišuje agregované formy participace jako členství a účast v tzv. tradičních politických organizacích (např. odbory, profesní asociace, politické strany) a členství a účast (i pasivní) “v tzv. nových politických organizacích (OOS, které se snaží aktivně ovlivnit formování politik, např. ekologické a environmentální skupiny, organizace na ochranu zvířat, lidských práv apod.). Další formou je forma individuální participace a je to například účast ve volbách a v referendech.

Ekman a Amná (2012) představili komplexní kategorizaci a typologii různých forem participace. Politickou participaci definují širěji jako “(...) *všechny aktivity směřující k ovlivnění rozhodování na vládnutí a politických výsledků.*” (Ekman a Amná, 2012: 289). V rámci takto definované politické participace rozlišují mezi její manifestní a latentní podobou, přičemž občanská participace, dle této kategorizace patří mezi latentní projevy politické participace.

Všechny aktivity (realizované buď latentní nebo manifestní formou) ještě rozlišují na individuální a kolektivní. Manifestní politická participace je buď formální (individuální forma je např. účast ve volbách, kolektivní je např. členství v politických stranách) anebo aktivistická (individuální je například podpis petice nebo uvědomělá spotřeba v duchu politického konzumerismu, kolektivní je např. účast na demonstraci).

Latentní politická participace je dle Ekman a Amná velmi důležitý projev politické participace a poukazují na to, že lidé v různých společnostech nemusí být aktivní “explicitně”, tedy jejich (politické) jednání nemusí mít manifestní a formální podobu, mohou být aktivní mnoha jinými způsoby, které ale mají politický rozměr, nebo reprezentují, dle autorů, minimálně pro-politické jednání.

Latentní neboli občanskou participaci tedy dále člení na aktivní občanskou angažovanost (individuální představují aktivity založené na určitém zájmu o politické a společenské problémy, kolektivní pak dobrovolnictví) a méně aktivní, spíše jenom zájem, pozornost apod. (individuální zájem o společenská a politická témata a kolektivní např. politika životního stylu (lifestyle politics) vyjádření hudbou, jídlem, oblečením apod.).

Formy a podoby občanské participace mohou tedy být kategorizovány a nahlíženy různě, jako konvenční a nekonvenční, jako individuální nebo skupinové, manifestní nebo

latentní, formální a neformální apod. Do těchto kategorií lze pak také zahrnout velmi rozmanité druhy aktivit, které mohou mít různé podoby a formy.

Pro potřeby této práce, a zejména výzkumu, budu občanskou participaci pojímat co nejšířeji a budu jí rozumět tak, jak o ní uvažuje Frič ve smyslu občanských aktivit: *“Pod občanskými aktivitami pak rozumíme aktivity občanů zaměřené na správu věcí veřejných. Občanskou společnost tedy tvoří občané, kteří se dobrovolně podílejí na spravování věcí veřejných. Mohou tak činit mnoha způsoby, jedním z nich je angažovanost v neziskových organizacích.”* (Frič, 2015: 1), Pospíšilová ve smyslu organizovaného dobrovolnictví *“(…) tedy dobrovolnou činnost, která je vykonávána bez nároku na odměnu a v prospěch lidí mimo okruh rodiny pro organizaci nebo v kontextu organizace.”* (Pospíšilová, 2011: 11).¹ a Čermák, který také poukazuje na to, že občanskou a politickou participaci nelze jednoduše oddělit a mluví o občanské participaci jako o širší občanské participaci: *“(…) která zahrnuje aktivity, při nichž se občané účastní veřejného života v jakékoliv podobě, která se vládnutí nutně přímo týkat nemusí. (...) Širší občanská participace sice nemá bezprostřední vztah k vládnutí, při analýze politických efektů participace od ní však nelze odhlédnout, neboť i tam, kde se občanské aktivity netýkají přímo politického procesu (vytváření občanských sdružení pro volnočasové aktivity, dobrovolnická práce apod.), mají svou implicitní politickou dimenzi a nepřímo tak vykonávají významný vliv na politickou situaci.”* (Čermák; Nejd, 2007: 28)

3.3. Institucionální zázemí občanské participace

Demokracie a občanská společnost vytvářejí prostor pro realizaci aktivního občanství, jehož využívání umožňuje ovlivňovat nebo podílet se na věcech veřejných, politických a společenských záležitostech, ale i na záležitostech celosvětových. Občanská participace představuje základní charakteristiku aktivního přístupu k modernímu občanství a podle Schumpetera je demokracie uskutečnitelná pouze prostřednictvím participace na veřejném životě (Prudký, 2005: 45). *“Masa - populace neparticipující na veřejném životě či pasivní vůči možnostem nabízeným demokratickými institucemi - nemůže být prostředkem rozvoje a sanování demokracie.”* (tamtéž).

Důležitým předpokladem pro posílení nebo i usnadnění občanské participace je jednak právní (legislativní) garance takové možnosti (srv. demokracie vs. totalitární režimy), ale i reálna existence funkčních institucí a mechanismů, prostřednictvím kterých se požadavky, potřeby a názory občanů mohou artikulovat - a to různými způsoby, jak na

¹ Koncept dobrovolnictví je samozřejmě složitější. Já zde uvádím jenom jednu z možných definic, která nejlépe vystihuje vnímání dobrovolnictví, jak mu v této práci rozumím v kontextu občanské participace.

individuální úrovni, tak na úrovni skupinové, organizované do větších celků, prostřednictvím organizací občanské společnosti, zájmových nebo lobbyingových skupin, soukromých skupin, politických stran apod. V této kapitole se tedy pokusím představit institucionální podmínky, zázemí a mechanismy, které občanskou participaci podporují a umožňují.

V České republice je realizace občanské participace legislativně ukotvená a je možná například prostřednictvím institutu voleb. Jedná se o volby do Senátu Parlamentu ČR, volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR, volby do Evropského parlamentu, volby do zastupitelstev krajů a obcí a volba prezidenta ČR. (MVČR, 2016).

Dále je participace možná prostřednictvím institutu místního referenda, který upravuje *zákon č. 22/2004 Sb., o místním referendu a změně některých zákonů* a institutu krajského referenda, který upravuje *zákon 118/2010 Sb.: o krajském referendu a o změně některých zákonů* (MVČR, 2016).

Zajímavá je v této souvislosti další legislativní úprava, konkrétně *zákon č. 100/2001 Sb., o posuzování vlivů záměrů (EIA - Environmental Impact Assessment)* a koncepcí (SEA - *strategic environmental assessment*) na životní prostředí. Většina staveb v současné době musí mít pro svou realizaci povolení od stavebního úřadu. U staveb s rizikem negativního vlivu na životní prostředí, musí tomuto povolení předcházet proces posouzení vlivů na životní prostředí. Posuzují se vlivy na: *“veřejné zdraví a na životní prostředí (vlivy na živočichy a rostliny, ekosystémy, půdu, horninové prostředí, vodu, ovzduší, klima a krajinu, přírodní zdroje, hmotný majetek a kulturní památky a jejich vzájemné působení a souvislosti. (...) V průběhu procesu EIA může v zákonem daných lhůtách každý zasílat svá vyjádření. Vyjádření sice není pro úřad nijak závazné, avšak může ovlivnit samotné závěrečné stanovisko, které již závazné je.”* (Frank Bold, 2016).

V českém kontextu byla pro intenzivnější možnost účasti občanů na spravování věcí veřejných (kromě politických, společenských a legislativních změn po roce 1989) velmi důležitá také přístupová jednání a posléze i vstup ČR do Evropské Unie. Požadavky ze strany EU a jejích orgánů na participaci občanů a na zapojování veřejnosti do rozhodování jsou součástí evropské legislativy, jsou ukotveny v jejich základních dokumentech a směrnicích (Lisabonská smlouva, Aarhuská úmluva, Maastrichtská smlouva a další). Klade se důraz na otevřený dialog s občany, na právo občanů na přístup k informacím (ve smyslu transparentní veřejné správy a veřejného vládnutí), vztah s veřejností, s organizacemi občanské společnosti, naplňování principu partnerství apod. (Econnect, 2014).

Evropská Komise vydává v roce 2002 příručku s názvem *Směrem k posílení kultury konzultací a dialogu - obecné zásady a minimální standardy pro konzultace*

zainteresovaných stran ze strany Komise, která je zaměřená na to, jak vést dialog a veřejné konzultace, kde klade důraz na flexibilní a hlavně transparentní a pokud možno jednotný postup veřejných diskuzí a konzultací, přičemž za důležité zprostředkovatele širokého politického dialogu považuje právě OOS (Komise, 2002: 5). Aktuální a značně přínosné je v této souvislosti například také *Narižení evropského parlamentu a rady (EU) č. 1303/2013 ze dne 17. prosince 2013*, které artikuluje požadavky na partnerství a participaci představitelů a zástupců občanské společnosti a veřejnosti (Úřední věstník Evropské unie, 2013).

Příkladů by bylo nespočet a důsledků, které jednotlivé požadavky ze strany EU měly, také. Pro občanskou společnost byly podle Císaře zásadní pro podporu občanské participace ale právě tyto požadavky EU na určitou formu partnerství mezi státem a občanskou společností, *“kdy stát byl povinen dokazovat otevřenou spolupráci s občanskými skupinami ještě v čase přístupových jednání.”* (Císař, 2011:11).

EU dále vyzývá také k implementaci určitých participativních způsobů vládnutí a dialogu s občany i na regionálních a místních úrovních, v rámci tzv. komunálních politik. V České republice můžeme vidět v tomto smyslu pozitivní tendence určitě (minimálně) ve formální, deklarativní rovině v podobě zejména nejrůznějších dokumentů přijatých jak ministerstvy: například MMR přijalo *Strategii regionálního rozvoje ČR na období 2014–2020*, kde ustavuje rozvoj venkova a regionů na základě spolupráce decentralizované státní správy a místních iniciativ a místních akčních skupin tzv. MASEK, které pracují pomocí metody LEADER apod. (Strategie MMR, 2013: 46).

Ministerstvo průmyslu a obchodu se například ve strategickém dokumentu s názvem: *Strategický dokument Národní akční plán společenské odpovědnosti organizací v České republice* zavazuje k dialogu se zainteresovanými stranami, za které považuje majitele firem, podniků a organizací, jejich zaměstnance, zákazníky, investory, věřitele, ale také občany, neziskové organizace a komunity v sousedství daného podniku nebo společnosti (MPO, 2014: 11).

Ministerstvo práce a sociálních věcí už například v r. 2005 vypracovalo příručku procesu komunitního plánování sociálních služeb a pod. (MPSV, 2005), tak i v podobě *Programového prohlášení vlády*, kde se vláda zavazuje k: *“Rozvoji občanské společnosti, činnosti nestátních neziskových organizací a účasti občanů na rozhodování a správě veřejných záležitostí jako nezbytné součásti funkčního demokratického právního státu.”* (Vláda, 2014).

Kromě přijatých dokumentů vznikají v České republice také různé platformy, instituce, poradní orgány apod., prostřednictvím kterých dochází ke spolupráci a dialogu

mezi politiky, vědci, odborníky, zástupci organizací občanské společnosti ale i jednotlivými občany.

Jedním z důležitých orgánů je v tomto kontextu *Rada vlády pro nestátní neziskové organizace* (RVNNO), která je stálým poradním, iniciativním a koordinačním orgánem vlády České republiky a skládá se jak ze zástupců ministerstev, tak ze zástupců organizací občanské společnosti. Vznikla sice už v roce 1992, ale podle Císaře začala efektivně fungovat právě až od zahájení přístupových jednání o vstupu ČR do EU (Císař, 2011:11).

Dále můžeme v České republice pozorovat sílící trend a vůli zapojovat občany do plánování, případně i realizace veřejných politik, zejména na místní a regionální úrovni a také navazování spolupráce mezi subjekty veřejné správy, občanské společnosti a tržní sféry. Je to nejrůznější podpora participativních procesů jakými jsou například strategické plánování, komunitní plánování sociálních služeb, kulturní plánování, participativní rozpočtování atd. Významná je například platforma s názvem Národní síť zdravých měst, která sdružuje aktivní samosprávy, které zapojují občany do rozhodovacích procesů. Dále například Národní síť místních akčních skupin, Centrum pro komunitní práci a mnohé další.

4. SOUČASNÉ VÝVOJOVÉ TRENDY OBČANSKÉ SPOLEČNOSTI A OBČANSKÉ PARTICIPACE

4.1. Komeracionalizace a profesionalizace

S vývojem a proměnami společnosti jako celku, můžeme pozorovat přítomnost některých proměňujících se tendencí nebo fenoménů také v oblasti občanské společnosti.

Salomon (2005) mluví o nástupu určitých nových trendů, v kontextu americké občanské společnosti, pozvolna už od 80. let 20. století, a sice že občanský sektor roste, profesionalizuje se a komercializuje. Kultura trhu a komerční aktivity se šíří mezi organizace občanské společnosti a stávají se ne neběžnou součástí jejich jednání. Pronikají stále hlouběji do sféry občanské společnosti a postupně jsou organizacemi občanské společnosti osvojovány. *“Neziskové organizace stále častěji “marketizují” své “produkty”, uvažují o svých klientech jako o “zákaznících”, segmentují svůj trh, diferencují svojí nabídku a produkci, hledají “díru na trhu”, vypracovávají si “business plán” a obecně začleňují jazyk a byznysový styl řízení do svých činností.*“ (Salomon, 2005: 94).

Toepler (2006) také reflektuje fenomén komercializace OOS a poukazuje v této souvislosti, kromě jiného, také na proměnu způsobů získávání zdrojů, kdy se manažeři OOS už méně orientují na donátorství a stále více se zaměřují na *“poplatky spojené s určitou konkrétní službou, prodej zboží a služeb, které bud’ souvisí nebo nesouvisí s posláním organizace, a další formy příjmů radši, než na příjmy z darů a donátorství.”* (Toepler, 2006: 99).

V odborné literatuře se uvedené fenomény často diskutují společně s procesem profesionalizace OOS, jehož počátek Salomon (2005: 95) vidí právě v oblasti vývoje fundraisingu, a to jak ve způsobu získávání zdrojů (požadavek na pracovní pozici fundraisera, e-filantropie, oslovování telefonem, nebo přímé mailové kampaně) tak i ve vzniku specializovaných a profesionálních fundraisingových organizací (např. Asociace fundraisingových profesionálů (AFP) a další).

Procesy profesionalizace a zvyšující se počet profesionálů obecně se objevují společně s rostoucím významem expertního vědění ve společnosti (Bell 1976, In: Šťovíčková Jantulová 2005).

Dle Siegrista (1990) je pojem profesionalizace obecně používán pro označení *“různých typů procesů, které vedou k rozvoji profesí. Jedná se především o procesy spojené se vzděláváním, dělbou práce, oblastí politické a sociální moci. (...) Všechny tyto*

procesy jsou ovlivňovány profesními strategiemi, které slouží jako návod pro specifickou formu jednání a aktivit.” (cit. dle Šťovíčková Jantulová, 2005: 132).

McCarthy a Zald (In: Marada, 2005) si od 70. let 20. století všímají proměny v oblasti občanského aktivismu, a sice postupný vznik profesionalizovaného občanského sektoru. Uvádějí, že, OOS častěji vyžadují pro realizaci svých činností profesionální kompetence jednotlivců. Formují se postupně také specializované, profesionální organizace, fungující na principu efektivity a na externí finanční podpoře, která umožňuje realizaci činností odborným, placeným zaměstnancům, jež jsou vybíráni na základě kompetenčních kritérií. Marada však upozorňuje, že je potřeba reflektovat i kontext, na základě kterého McCarthy a Zald o profesionalizaci uvažují tímto způsobem, a tím je specifická situace sociálních hnutí v USA koncem šedesátých let. *“Tento model jistě neplatí ve všech detailech stejně pro jiné kontexty vývoje občanského sektoru. Přece jen však vystihuje jak některé obecnější vzorce profesionalizace bez ohledu na jejich sociálně historické prostředí (vazba mezi způsobem financování a utvářením profesionalizovaných organizací), tak i některé sdílené prvky v historickém vývoji občanského sektoru západních liberálních demokraciích (politizace občanského sektoru od 70. let 20. století).” (Marada, 2005: 152).*

Frič a Pospíšilová (2010) si všímají projevů komercializace a profesionalizace i v rámci občanské společnosti v České republice, kdy tyto procesy chápou v širším kontextu *“jako jednu z dimenzí modernizace, tedy jako proces spojený s diferenciací a racionalizací práce v moderní společnosti.”* a poukazují například na vznik speciálních profesí jako fundraiser nebo manažer dobrovolníků (Frič; Pospíšilová, 2010: 144).

Kromě dělby práce, specializace, formalizace činností, případně vzniku specializovaných profesí je důležitým specifikem profesionalizace v kontextu občanské společnosti také nahrazování dobrovolné práce prací placenou (Horch, 1994 In: Šťovíčková Jantulová 2005).

Definicí konceptu profesionalizace, stejně tak jako přístupů k jejímu zkoumání, bychom našli mnoho, není však předmětem této práce představit je všechny, případně srovnávat jejich odlišnosti. Přínosnější je pro tuto práci a následný výzkum představit možné důsledky nebo vlivy profesionalizace na podobu občanské participace i na podobu občanské společnosti jako takové.

4.2. Profesionalizace a občanská participace

Profesionalizace OOS, jak bylo zmíněno výše, určitým způsobem ovlivňuje podobu občanské společnosti. Může ovlivňovat strategie jednání, které OOS v rámci občanské společnosti volí, ale také typ aktérů a jejich role v (profesionalizovaných) OOS.

Jantulová (2004) uvádí, že v důsledku sílícího vlivu současné společnosti na expertní vědění, vlivu expertů, ale i vlivem států a donorů se objevuje nový typ aktérů občanské společnosti. Naproti původním, spíše dobrovolníkům, jejichž primární motivací byl zájem, se dnes objevují také experti, profesionálové. Liší se zejména tím, že aktivity těchto profesionálů, realizované v rámci OOS nejsou založené na principu dobrovolnosti a volnočasovosti, ale jsou za tyto činnosti finančně odměňovány. Profesionálové realizují tyto činnosti *“v rámci určené pracovní doby jako svou pracovní činnost, na které jsou finančně závislí. Jsou přijímáni do organizací pro své odborné kompetence. Organizace také čím dál častěji využívají experty pro realizaci jednorázových specializovaných činností.”* (Jantulová, 2004: 236). Dochází tak k vnitřní diferenciaci organizační struktury, dělbě práce mezi jednotlivé specializované oblasti, ale také k novému rozdělení rolí expertů, profesionálů a dobrovolníků v rámci organizace a to z vícero důvodů (Tamtéž).

Dle představ profesionálů jsou pro činnost nebo zapojování dobrovolníků určující zejména odborné znalosti a zkušenosti těchto dobrovolníků (Tamtéž), prostor pro participaci amatérů, kteří nemají potřebné znalosti, se tak zmenšuje. Tito *“amatéři”* tak participují na dílčích úkolech a aktivitách, které jsou jim nabízeny profesionály. Dalším důvodem k proměně rolí jednotlivých aktérů v rámci OOS je nahlížení využívání časových kapacit. *“V neposlední řadě je dle expertů limitem i čas, který dobrovolníci mohou věnovat činnosti v organizaci. Dobrovolníci realizují své aktivity tehdy, když mají čas, ne když je třeba určitý úkol splnit. Naopak experti vzhledem k tomu, že jsou na své práci závislí, a to jak finančně, tak v souvislosti s rozvojem své profesní kariéry, vykonávají aktivity pravidelně.”* (Jantulová, 2004: 238). Může tak dle Jantulové docházet k vymísťování občanů, neodpovídajícím dané požadavky, z aktivní participace.

S příchodem profesionálů a expertů do OOS dochází i k prosazování nových norem a osvojování si nových strategií jednání, které jsou reakcí OOS na sílící tlak expertní kultury. Experti a profesionálové *“zastávají v organizacích mocensky významné pozice a jsou na základě svého specifického vědění obecně považováni za autoritu.”* (Jantulová, 2004: 236). Dobrovolníci, kteří nemají potřebné znalosti a zkušenosti *“jsou členy organizace, ale neparticipují na demokratických procesech jako je příprava a strategické rozhodování o*

cílech a realizovaných aktivitách, a účastní se spíše jednorázových úkolů, které jsou jim určeny experty.” (Jantulová, 2004: 237).

Van Deth (2008) uvádí, s odkazem na několik empirických výzkumů realizovaných mezi lety 2001-2008, že pro současné OOS je charakteristická zejména dominance zaměstnanců (staff-dominance) a koncentrace na naplňování poslání organizace. Za odvrácenou stranu profesionalizace OOS Van Deth považuje spíše pasivní roli členů a podporovatelů organizací, do které se v důsledku procesů profesionalizace dostávají. Pro představitele OOS je pro naplnění poslání a cílů organizace mnohem důležitější dosažení efektivních výsledků, potřeba odborných znalostí a technických dovedností, než mobilizace široké veřejnosti, občanů (Crenson and Ginsberg, 2002, In: Van Deth, 2008: 7). Zmenšuje se tak prostor, který představitelé OOS pro aktivní participaci občanů vytvářejí.

Jantulová (2004) dále také uvádí, že sice představitelé OOS využívají pro realizaci svých aktivit převážně profesionály a experty, uvědomují si potřebu širší podpory ze strany veřejnosti, avšak tato podpora má pasivnější charakter. *“Reprezentanti neziskových organizací si však uvědomují, že pro zajištění legitimacy svých aktivit potřebují nejen experty s odpovídajícím věděním a prestiží ve společnosti požívající, ale také co nejširší podporu občanů. Proto čím dál častěji spoléhají nejen aktéry disponující expertním věděním, ale také na instituce pasivního členství. Organizace využívají převážně finančního, ne již sociálního a kulturního kapitálu občanů, tak jako tomu bylo dříve.”* (Jantulová, 2004: 239). To pak může ovlivňovat i potenciál a podobu jedné z dalších funkcí OOS, a tou je osvojování si občanských kompetencí a hodnot. Tito pasivní členové se pravidelně nepodílí na přípravě jednotlivých projektů, nedochází k intenzivním interakcím a sdílené zkušenosti. *“Nevytváří se mezi nimi osobní sítě důvěry, které jsou důležitým zdrojem motivace pro další participaci, a nedochází ke kultivaci občanských hodnot. Tito aktéři daleko méně rozumějí názorům druhých, jeví se být daleko méně tolerantní a senzitivnější k potřebám ostatních a jsou méně ochotni měnit své názory.”*² (Jantulová, 2004: 239).

Pavel Frič (2015) ve své studii pro Konceptci politiky vlády vůči NNO také poukazuje na rostoucí míru profesionalizace OOS v České republice. Za projev procesu profesionalizace přitom považuje například profesionální management OOS, pracovní týmy, složené z odborníků jakými jsou například ekonomové, právníci, účetní, fundraiseři, projektový manažeři atd., které realizují činnosti v rámci OOS, ale i rostoucí počet

² Jak uvádí Verba a kol. (1995: 529), „v demokracii založené na participaci se politické aktivity stávají mechanismem rozumění názorům druhých a stávají se senzitivnější k potřebám komunity i národa“.

zaměstnanců OOS (Frič, 2015: 7). Údaje z výzkumu CVVM, které ve studii prezentuje, nasvědčují tomu, že zapojování veřejnosti, občanů do řešení veřejných problémů a jejich účast na participativních procesech stagnuje. Frič (2015) v této souvislosti poukazuje na možný negativní vliv procesů profesionalizace OOS ve vztahu k demokratizační funkci občanské společnosti a posléze pak i na samotnou legitimitu OOS jako platformy pro občanskou participaci. Nové profesionalizované OOS veřejnost a širokou členskou základnu k získávání zdrojů už nepotřebují a preferují spíše školené zaměstnance. Také se OOS, dle Friče, distancují od zapojování veřejnosti do rozhodování o svých aktivitách a směřování. Má to za následek, že občané pak ani nechtějí být členy takových organizací, jejich participace prostřednictvím OOS stagnuje a mají pocit, že takové organizace nereprezentují jejich zájmy. *“Občané nechtějí být členy neziskových organizací, protože mají pocit, že dobře nevyjadřují jejich aktuální zájmy (...) Jejich lídři mají pocit, že laická veřejnost zaostává za jejich expertním věděním. Prohlubováním profesionalizace se distanc mezi oběma stranami zvětšuje. (...) Obě strany jsou občansky aktivní, ale nedochází k jejich synergickému propojení. V ČR tedy nejde o tzv. problém černých pasažérů (free riders), kteří se jen vezou a spoléhají se na zodpovědný přístup jiných, ale o problém zpochybnění legitimacy neziskových organizací jako platformy pro občanskou participaci.”* (Frič, 2015: 9).

Další možné dopady sílícího trendu profesionalizace, které ovlivňují podobu a potenciál občanské participace, jsou zejména elitismus a transakční aktivismus. OOS favorizují expertní vědění na úkor laického, orientují se na instituce veřejné správy, stávají se součástí sítí veřejných politik a tzv. zakořeňují do těchto sítí.

Haddad (2006) definuje zakořeněnou organizaci jako organizaci *“která je začleněna do struktur veřejné správy, dlouhodobě a často spolupracuje s administrativou, přičemž se mezi ní a veřejnou správou vytvořila očekávání vzájemné odpovědnosti.”* (cit. dle Friče, 2015: 11). Toto zakořeňování představuje jistá ohrožení ve vztahu k občanské participaci.

Jedním je už zmiňovaný elitismus, kdy představitelé takových OOS mají výlučné postavení ve vztahu k institucím veřejné správy i ve vztahu k participaci na tvorbě veřejných politik. Frič (2015) v kontextu České republiky poukazuje zejména na elitní postavení ve vztahu k účasti v poradních orgánech, na přípravě strategických dokumentů, případně na čerpání prostředků z veřejných zdrojů. Dalším možným ohrožením široké občanské participace je tzv. transakční aktivismus, kdy opět profesionalizace a institucionální zakořeňování umožňuje organizacím dosahovat svých cílů i bez účasti veřejnosti. *“Institucionální inkorporace jim poskytuje zdroje, které jsou nezávislé na vůli občanů a jejich advokační aktivismus se většinou odehrává v interakci s elitami a*

subelitami veřejné politiky, kterým mohou konkurovat anebo s nimi kooperovat právě díky své vysoké míře profesionality.” (Frič: 2015: 11). OOS jsou přesvědčeny, že jsou schopny díky své profesionalitě, jednak lépe porozumět problémům, které se týkají občanů, ale i lépe prosadit jejich řešení, než občané. Dochází tak k vylučování občanů, veřejnosti z obhajoby svých zájmů a z aktivní participace, tyto aktivity jsou pak realizovány představiteli profesionalizovaných OOS. *“Představitelé profesionalizovaných nových neziskových organizací se postupně mění v jakousi občanskou elitu (profesionální občany, experts citizens), která pro sebe zabrala výhodnou, relativně autonomní pozici mezi elitami a běžnými občany.”* (Frič, 2015: 12).

V odborné literatuře se uvažuje na druhé straně i o proměně forem občanské participace, která je důsledkem nejenom proměny podoby občanské společnosti a jejích organizací, ale také změnou proměnou přístupu samotných občanů, veřejnosti apod. Hustinx a Lammertyn (2003) například mluví o tom, že modernizace a profesionalizace OOS je spojená i s jakousi individualizací občanské participace, kdy dochází k postupné proměně a přechodu od kolektivního k reflexivnímu vzorci dobrovolnické participace, a pracují tak s konceptem tzv. reflexivního dobrovolníka. Tento typ dobrovolníka se liší od tradičního (kolektivního) typu dobrovolníka zejména v jeho vztahu k organizaci. Reflexivní dobrovolník má na organizaci jako takovou slabší vazbu a jeho angažování se je podmíněno zejména jeho individuálními a specifickými potřebami, zájmem o konkrétní projekt či aktivitu, ne až tak o organizaci jako takovou. Většinou takové dobrovolnictví ani není dlouhodobé, ale mění se právě na základě momentálních potřeb dobrovolníka (Hustix; Lemmertyn, 2003:182).

I když z výzkumu Friče a Pospíšilové (Frič, 2015: 13) vyplynulo, že 10 % občanů ČR individualizovaně, bez zprostředkování nějaké organizace, vykonává advokační nebo servisní činnost, poukazuje Frič na to, že nebyl zaznamenán nástup reflexivního typu dobrovolnictví. *“Když srovnáme údaje o podílu individualizovaných aktivistů a údaje o podílu profesionalizace neziskových organizací, lze konstatovat, že trend jejich profesionalizace předbíhá trend individualizace občanského aktivismu. (...) Předstih organizační profesionalizace vytváří tlak na individualizaci dobrovolnické (neziskové) participace. Organizovaní dobrovolníci jsou ze strany neziskových organizací spíše socializováni do role individualizovaných dobrovolníků, než že by individualizovaní dobrovolníci tlačili na profesionalizaci manažmentu dobrovolníků.”* (Frič, 2015: 14).

Tyto proměňující se podoby občanské společnosti, vzbuzují mnoho otázek, ve vztahu k občanské participaci, a to jak na poli teoretickém a akademickém, tak na poli

praktickém. Svým výzkumem bych proto ráda přispěla k přezkoumání podoby, způsobů a důvodů pro zapojování veřejnosti z pozice představitelů profesionalizovaných OOS.

II. VÝZKUMNÁ ČÁST

1. METODOLOGIE VÝZKUMU

1.1. Design výzkumu a výzkumné otázky

Výzkumným problémem této práce je občanská participace a zapojování veřejnosti, do, nebo prostřednictvím, činností profesionalizovaných OOS. Tato participace zahrnuje rozmanité formy aktivit, dlouhodobějšího charakteru, při nichž se občané účastní veřejného života, zpravidla bez finanční odměny. Cílem mého výzkumu je pak z pozice představitelů OOS popsat a pochopit, jak a proč dochází k zapojování veřejnosti do činností organizací a jaké jsou preferované podoby tohoto zapojování a participace. Jedním z cílů je také osvětlit případné překážky a bariéry tohoto zapojování.

Nejvhodnější výzkumnou strategií pro dosažení tohoto cíle se mi jeví kvalitativní výzkumná strategie, a to z několika důvodů. Dle Strausse a Corbinové (1990) se kvalitativní výzkum snaží *“odhalit podstatu něčích zkušeností s určitým jevem. (...) Kvalitativní metody se užívají k odhalení a porozumění tomu, co je podstatou jevů, o nichž toho ještě moc nevíme. Mohou být také použity k získání nových a neotřelých názorů na jevy, o nichž už něco víme. V neposlední řadě mohou kvalitativní metody pomoci získat o jevu detailní informace, které se kvantitativními metodami obtížně podchycují.”* (Strauss; Corbinová, 1990: 11).

Denzin a Lincolnová (2005) při definování kvalitativní výzkumné metody poukazují zejména na význam perspektivy aktérů: *“Kvalitativní přístup v sociálních vědách proto vychází z toho, jak jsou různé pojmy a vztahy chápány aktéry sociální reality. Aktéři jsou odborníky na sociální situace, které prožívají, jsou naivními vědci. Cílem výzkumníka je porozumět situaci tak, jak jí rozumějí sami aktéři.”* (Denzin; Lincolnová, 2005 In: Švaříček, Šed'ová, 2007: 18).

V mezích kvalitativní výzkumné strategie a pomocí kvalitativních výzkumných metod se tedy budu snažit popsat a pochopit zkoumaný problém z perspektivy aktérů, tedy představitelů profesionalizovaných OOS, kteří mohou prostor pro participaci občanů v nebo prostřednictvím svých organizací vytvářet a pokusím se zejména porozumět podstatě tohoto problému. Zkoumaný problém je možné rozčlenit na několik menších částí, položila jsem si v rámci něj tedy následující výzkumné otázky:

1. Jaké jsou dle představitelů profesionalizovaných OOS preferované podoby zapojení občanů do nebo prostřednictvím činností organizace?

Podotázka: Jaké formy zapojování, participace občanů představitelům profesionalizovaných OOS nejvíce vyhovují, jaké formy volí a proč?

2. Jaké překážky dle představitelů profesionalizovaných OOS brání úspěšnému zapojení občanů do nebo prostřednictvím činností organizace?

V práci budu používat jak pojem (občanská) participace, tak pojem zapojování veřejnosti, občanů atd., přičemž je v této práci považuji za rovnocenné, a pracuji s nimi jako se synonymy. Oběma pojmům rozumím tak, jak jsem pro potřeby této práce, definovala pojem občanské participace a tedy budu jí chápat v kontextu, v jakém o ní uvažuje Frič, a tedy ve smyslu občanských aktivit : *“Pod občanskými aktivitami pak rozumíme aktivity občanů zaměřené na správu věcí veřejných. Občanskou společnost tedy tvoří občané, kteří se dobrovolně podílejí na spravování věcí veřejných. Mohou tak činit mnoha způsoby, jedním z nich je angažovanost v neziskových organizacích.”* (Frič, 2015: 1), Pospíšilová ve smyslu organizovaného dobrovolnictví *“(…) tedy dobrovolnou činnost, která je vykonávána bez nároku na odměnu a ve prospěch lidí mimo okruh rodiny pro organizaci nebo v kontextu organizace.”* (Pospíšilová, 2011: 11) a Čermák za (širší) občanskou participaci považuje oblast činností *“(…) která zahrnuje aktivity, při nichž se občané účastní veřejného života v jakékoliv podobě, která se vládnutí nutně přímo týkat nemusí..”* (Čermák; Nejd, 2007: 28)

Pojem zapojování volím také proto, že se jedná o občanskou participaci, která je buď iniciována nebo umožňována a realizována v kontextu organizací anebo jejich prostřednictvím a dobře tak podle mého názoru vystihuje a zdůrazňuje to, že se jedná právě o perspektivu těchto organizací, potažmo jejich představitelů. Dále používám pojmy občan, občané, veřejnost, případně dobrovolník a také je v této práci používám jako synonyma, přičemž jimi myslím široký okruh občanů, kteří nejsou zaměstnanci dané organizace.

1.2. Technika sběru dat

Na základě povahy výzkumných otázek jsem k jejich zodpovězení zvolila techniku kvalitativního dotazování, konkrétně polostrukturovaný rozhovor, jež se vyznačuje *“definovaným účelem, určitou osnovou a velkou pružností celého procesu získávání informací.”* (Hendl, 2008: 164). Narozdíl od striktně strukturovaného rozhovoru je pružnější v možnosti pokládat otázky v závislosti na kontextu, reakcích konkrétního informátora a vůbec průběhu rozhovoru. Výhodou je také to, že si účastníci výzkumu, tedy jak výzkumník, tak informátoři, mohou v průběhu rozhovoru stále vyjasňovat, zda rozumí otázkám i odpovědím.

Při této kvalitativní metodě sběru dat je však nutné dodržovat několik zásad, aby nedocházelo ke zkreslení, a aby byla získaná data co nejkvalitnější. Vedení rozhovoru

vyžaduje koncentraci a interpersonální citlivost. Je potřeba dobře zvážit délku rozhovoru, obsah i pořadí otázek. Otázky by měly být otevřené, neutrální a zejména jasné a srozumitelné a neovlivňovat odpovědi informátora nevhodnou nebo sugestivní formulací. *“Základní snahou při vymyšlení otázek je minimalizovat vnucování určitých odpovědí samotnou formulací otázky. (...) Aby měl rozhovor správný průběh, musí tazatel vědět, co se chce dozvědět, musí klást správné otázky, které povedou k informačně hodnotným odpovědím, a musí dotazovanému nabízet vhodnou zpětnou informaci.”* (Hendl, 2008: 171).

Výhodou kvalitativního výzkumu je, že má cirkulární charakter a vyvíjí se v procesu celého zkoumání. Sběr dat, analýza i interpretace probíhají souběžně a v průběhu celého výzkumu. Je tak možné opakovaně se vracet k předcházejícím stadiím výzkumu a modifikovat je (Hendl, 2008; Švaříček; Šed'ová 2007). I já jsem se snažila postupovat podobným způsobem, s cílem směřovat a udržovat výzkum tak, aby bylo co nejlépe dosaženo cíle výzkumu. Pro záznam rozhovoru jsem použila digitální diktafon. Všichni informátoři podepsali informovaný souhlas s účastí na výzkumu, za podmínky, že jejich identita bude v průběhu celého výzkumu anonymizována. (Ukázka rozhovoru v příloze).

1.3. Výběr vzorku

“Vzorkování má v kvalitativním výzkumu jiná pravidla než ve výzkumu kvantitativním. Cílem není, aby reprezentoval určitou populaci, ale určitý problém. Není tedy konstruován náhodně, ale teoreticky - záměrně jej vytváříme s ohledem na náš problém.” (Švaříček, Šed'ová, 2007: 72). Vzorek tedy není konstruován náhodně, ale záměrně, teoreticky. Navíc k tomu, abychom mohli získat bohatá data, je potřeba vzorek vhodně specifikovat a vymezit. Zvolila jsem tedy účelovou výběrovou strategii, kdy jsem se při přemýšlení o povaze vzorku a kritériích jeho výběru, snažila vycházet z prostudované teoretické literatury. *“Teoretický rámec slouží v první řadě autorovi výzkumu jako zdroj nápadů a podnětů pro realizaci šetření.”* (Woods, 2006; cit. dle Švaříček;Šed'ová, 2013: 484). Mým výzkumným problémem je občanská participace, zapojování občanů do nebo prostřednictvím činností profesionalizovaných OOS. Pro výběr jednotlivých OOS, potažmo představitelů těchto OOS, jsem proto jako jedno z kritérií zvolila kritérium profesionalizace, přičemž profesionalizaci vnímám tak, jak o ní v určitém smyslu uvažuje Horch (1994): *“Na základě socioekonomické povahy neziskového sektoru je možno profesionalizací označit také proces nahrazování dobrovolné práce prací placenou.”* (cit. dle Šťovíčková Jantulová, 2005: 132). Také se pojem profesionalizace často používá v kontextu procesů, které vedou k formování profesí (Šťovíčková Jantulová,

2005). Proto jsem si jako kritérium výběru stanovila zejména přítomnost placených zaměstnanců v dané organizaci a existenci specializovaných a diferencovaných pracovních pozic. Jako další homogenizující kritérium jsem zvolila typ činnosti organizace, konkrétně organizace jejichž činnosti mají jak servisní tak advokační charakter, bez ohledu na to, který typ v té které organizaci převažoval. Při tomto kritériu jsem vycházela z Fričovy (2015) definice *“První znamená poskytování služeb klientům, tj. přímé řešení veřejných problémů. Druhá funkce reprezentuje boj za práva, resp. obhajobu práv konkrétních skupin, společností, či lidstva jako celku, tj. zasahování do rozhodování o řešení veřejných problémů (jak na úrovni jednotlivých veřejných politik, tak na úrovni velké, resp. stranické politiky.) Neziskové organizace obvykle plní obě dvě funkce současně, nicméně jedna z nich v jejich činnosti převažuje, nebo je dominantní.”* (Frič, 2015: 2).

Při hledání vhodných organizací jsem vycházela zejména z informací volně dostupných na webových stránkách. Následně jsem organizace vyhovující stanoveným kritériím oslovovala prostřednictvím emailů. Odezva byla poměrně nízká, proto jsem většinou po třech až pěti dnech odesílala emaily znovu, případně jsem po dalších několika dnech vybrané organizace kontaktovala telefonicky. U některých jsem po určitém vyjasňování si faktů ohledně mnou stanovených kritérií zjistila, že ne všechny informace uvedené na webových stránkách byly aktuální, nebo že neodpovídaly momentální realitě dané organizace, proto jsem je z výběru musela vyloučit a vyhledávala a kontaktovala jsem organizace jiné.

Obecně jsem se však potýkala s velkou pracovní vytížeností představitelů OOS a v důsledku toho i s jejich velmi omezenými časovými možnostmi. Navíc mnohé organizace také deklarovaly přílišnou vytíženost zájmem studentů a dalších výzkumníků, což byl také častý důvod, pro který nakonec účast na výzkumu odmítaly.

Nicméně si i přesto mnohé z nich čas na účast na výzkumu našly a rozhovory byly vedeny s ohledem na zásady popsané v předchozí kapitole. Přístup informátorů byl v průběhu rozhovorů velmi otevřený a přátelský, co považuji za velmi pozitivní ve vztahu k možnosti získat potřebná data. Rozhovory však byly na druhé straně často rušeny telefonováním, případně vyřizováním dalších povinností informátorů, což vnímám jako faktor, který může do jisté míry ovlivnit validitu výzkumu, ve smyslu, že se respondentovi “přetrhla nit” myšlenek a následné navázání tak nebylo úplně plynulé (více o tom v části kvalita výzkumu).

Rozhovory jsem nakonec vedla s patnácti představiteli (zaměstnanci) profesionalizovaných OOS, které se věnují jak advokačním, tak servisním činnostem. Pro

jejich označení budu dalších částech práce, v rámci zachování anonymity, používat označení Informátor/ka 1 -15.

První rozhovor byl zaměřený obecněji ve vztahu k výzkumnému tématu a měl sloužit jako základní orientace a odhalit, na co a jakým způsobem se bude potřeba v dalších rozhovorech více zaměřit, aby následně mohly být, na základě vhodně zvolených tematických okruhů i konkrétních otázek, zodpovězené výzkumné otázky. Rozhovory byly vedeny většinou v sídle organizace, případně v kavárně a délka rozhovoru se pohybovala mezi 50 minutami až hodinou. Informátory jsem pokaždé obeznámila s cílem výzkumu i průběhem rozhovoru. Pro všechny informátory jsem zajistila informovaný souhlas ve dvou kopiích (jednu pro mě jako výzkumníka a jednu pro informátora), při jehož koncipování jsem vycházela zejména z výčtu práv účastníka výzkumu, jak je uvádí Seidman (2006). Jednalo se zejména o právo na dobrovolnou účast, právo na odstoupení od výzkumu v jeho průběhu, právo neodpovědět na otázky a právo na zajištění anonymity. (Nahrávky, přepisy rozhovorů i podepsané informované souhlasy jsou v archivu autorky, vzor informovaného souhlasu viz příloha).

1.4. Analýza dat

Data získaná z rozhovorů měla audio podobu, proto bylo potřebné je nejprve převést do textové podoby, aby s nimi bylo možné lépe pracovat. Pro jejich přepis jsem použila metodu doslovné transkripce a v rámci zachování autenticity jsem při přepisování nijak nezasahovala do jejich podoby. Přepisu, analýze i reflexi jsem se snažila věnovat od začátku výzkumu a průběžně i po každém dalším realizovaném rozhovoru zejména proto, abych se ujistila o správnosti vedení rozhovoru a mohla odhalit případné chyby nebo nedostatky, a následně je tak při dalších rozhovorech zohlednit.

Data získaná z hloubkových rozhovorů mají nestrukturovanou podobu a pro jejich analýzu a následnou interpretaci je potřebné je vhodným způsobem systematizovat a uspořádat, přičemž první krok představuje právě už jejich transkripce. (Hendl, 2008) . *“Při kvalitativní analýze a interpretaci jde o systematické nenumerické organizování dat s cílem odhalit témata, pravidelnosti, datové konfigurace, formy, kvality a vztahy.”* (Hendl, 2008: 223). Přepsaná data jsem se snažila nejdříve rozdělit do jednotlivých tematických okruhů. Poté jsem v rámci jednotlivých oblastí postupovala metodou otevřeného kódování. Další fází bylo všímání si vztahů mezi jednotlivými kódy, a přemýšlení o významu, jaký tyto vztahy mají a jak jsou relevantní pro zodpovězení výzkumných otázek. Hledala jsem podobnosti a pravidelnosti a snažila se tak na základě nich vytvořit obecnější kategorie.

Analýzy a interpretace dat jsou prezentovány v následující kapitole a závěry a výstupy z nich jsou poté shrnuty a představeny v závěru práce.

1.5. Zajištění kvality výzkumu

Kvalitativní výzkum a charakter sesbíraných dat je rozmanitý a značně nestandardizovaný a může být proto někdy kritizován za to, že je neobjektivní a nezobecnitelný. Abychom se takové kritice vyhnuli, dle Švaříčka a Šed'ové (2007) můžeme při dodržování jistých pravidel, zajistit kvalitu výzkumu i při kvalitativní výzkumné strategii. Zdůrazňují v této souvislosti koncept tzv. vnitřní validity, dle kterého je důležité, aby každý kvalitativní výzkum a výzkumná zpráva byla podrobená kritice. Dále je důležité, aby byl prezentován postup, jakým výzkum a interpretace dat probíhaly. Prezentované závěry by měly být podpořeny důkazy (Švaříček; Šed'ová, 2007: 32). Snažila jsem se tedy tyto pravidla dodržovat v průběhu celého výzkumu i psaní závěrů.

Validita výzkumu může být ovlivněná i reaktivitou výzkumníka (Hendl, 2008). Proto dalším krokem jak přispět ke kvalitě výzkumu je neustálá reflexivita subjektivity výzkumníka, která může ovlivňovat, jak sběr dat, tak následné analyzování a interpretace. Také proto jsem se v maximální míře snažila o tuto reflexi a zejména pak o eliminaci těchto subjektivních vlivů a o neutralitu (Tamtéž). Osobnost výzkumníka, ale i samotný fakt účasti na výzkumu, totiž může ovlivňovat i odpovědi a vůbec reakce informátorů, přímo, nepřímo ale i nezamýšleně. Tato reflexe mi pomohla zejména při vedení rozhovorů, kdy jsem měla několikrát pocit, že informátoři nabyli dojmu, že by měli odpovídat určitým způsobem, aby se "ukázali v lepším světle". Proto jsem zvolila co nejotevřenější otázky a strategii soustavného vysvětlování a ujišťování, že neexistuje lepší nebo horší odpověď a že jakákoliv pravdivá odpověď mi pomůže lépe pochopit zkoumaný jev. Dále že cílem výzkumu, ani mě jako výzkumnice, není hodnotit jednotlivé výpovědi, ale pochopit proč se určité jevy dějí právě určitým způsobem.

Kvalitu výzkumu mohla také snížit časová vytíženost informátorů, jak jsem zmínila v předchozí podkapitole. V průběhu rozhovorů jsme byli několikrát rušeni, čím informátor své výpovědi přerušoval a pak například zapomněl "co chtěl vlastně říci". Tímto způsobem se tak mohly vytratit důležité souvislosti nebo cenné informace.

1.6. Etika výzkumu

Dodržování etických zásad je neodmyslitelnou součástí společenskovedního výzkumu. Povinností výzkumníka je seznámit informátory s účelem a průběhem výzkumu a také zajistit bezpečí informátorů. Výzkumník by dále měl zajistit důvěrné prostředí, aby se informátoři cítili jistě a komfortně a neměli tak potřebu nějaké informace zamlčovat nebo zkreslovat.

Snažila jsem se proto zajistit anonymitu všech účastníků výzkumu, kdy jsem už při archivaci dat nahrávky i následné přepisy anonymizovala, stejně tak jsem postupovala při jejich prezentaci v následující kapitole a v závěru.

Jak jsem zmiňovala v předchozích podkapitolách, všichni informátoři byli seznámeni s podmínkami a okolnostmi výzkumu, což stvrdili podepsáním informovaného souhlasu. Zároveň se všichni informátoři účastnili výzkumu dobrovolně, na základě svého svobodného rozhodnutí. (Hendl, 2008; Švaříček; Šed'ová, 2007).

2. ANALÝZA DAT

Cílem mnou realizovaného výzkumu bylo z pozice představitelů profesionalizovaných OOS popsat a pochopit, jak a proč dochází k zapojování, případně nezapojování veřejnosti, občanů do činností organizací. Jaké jsou pro představitele těchto OOS nejvhodnější podoby zapojování občanů. Také přiblížit reflexi zástupců OOS o bariérách a překážkách zapojování občanů v kontextu organizace.

Položila jsem si tyto výzkumné otázky:

1. Jaké jsou dle představitelů profesionalizovaných OOS preferované podoby zapojení občanů do nebo prostřednictvím činností organizace?

Podotázka: Jaké formy zapojování, participace občanů představitelům profesionalizovaných OOS nejvíce vyhovují, jaké formy volí a proč?

2. Jaké překážky dle představitelů profesionalizovaných OOS brání úspěšnému zapojení občanů do nebo prostřednictvím činností organizace?

V následujících kapitolách představím analýzy sesbíraných dat a pokusím se pomocí nich zodpovědět vytyčené výzkumné otázky.

2.1. Preferované podoby zapojení občanů a občanské participace dle představitelů OOS

V této kapitole se budu věnovat analýze různých podob zapojování občanů do nebo prostřednictvím činností organizace, které představitelé OOS nejvíce preferují, případně o kterých informátoři uvažovali jako o nejvhodnějších, a to jak ve vztahu k činnostem servisním, tak advokačním.

Většina informátorů využívala ve svých organizacích různé pomocné, ad hoc nebo jednorázové činnosti a formy pomoci ze strany občanů (s různou mírou intenzity). Realizace takových činností je z pohledu představitelů OOS časově nenáročná, a tedy i pro občany, veřejnost snáze uskutečnitelná a dle názorů informátorů jsou občané schopní se takovým činnostem snáze věnovat.

V následujících analýzách budu hlouběji analyzovat a věnovat se spíše dlouhodobějším formám zapojování a participace.

2.1.1. Realizace profesionálních (odborných) činností

Informátoři poměrně často vypovídali o svých činnostech, které realizují v rámci svého zaměstnání v OOS, jako o činnostech odborných, odborně náročných a vyžadujících si jistou míru specifického vědění pro jejich realizaci, jak v servisních, tak advokačních oblastech jejich činností. To může být důsledkem zintenzivňujícího se tlaku na expertní

vědění současné společnosti, kdy se význam takového vědění stále zvyšuje. Někteří autoři pojmenovávají dnešní společnost právě *společností vědění* (Inglehart 2003, In: Frič, Pospíšilová a kol., 2010: 27; Veselý 2004 a další).

Informátoři zároveň deklarovali jako velmi žádané zejména konkrétní, odborné typy činností, které by ze strany veřejnosti značně uvítali. Ideální podoba zapojení veřejnosti nebo občanů je pro ně tedy odborná činnost, nebo odborná pomoc, ať už dlouhodobá nebo i krátkodobá, která by měla být realizována občany, dobrovolníky s odpovídajícím odborným věděním nebo zkušenostmi. Z výpovědí vyplynulo, že by se tak mělo dít zejména v případě, kdy organizace nemá dostatečné finanční prostředky na to, aby s takovým člověkem mohla uzavřít pracovní vztah a vyplácet mu za takovou práci finanční odměnu.

Informátorka č. 11: *“Když se nám nabídne manažer nějaký firmy, že se mu líbí, co děláme a že vidí, že nemáme zvládnutej management a že nám nabízí tohle, tak budu nadšená! Nebo mentoring nějaký... věci na míru jsou určitě žádaný.”*

Informátorka č. 4: *“(…) tak taková ta odborná činnost, jako marketing a PR. S tím, že já vím, že pokud bych jako mohla, a i jsem už oslovila nějaký lidi, ale bohužel bez peněz to nepůjde v tomhle případě. Pokud bych oslovila konzultanty, konzultantky pro tuto oblast, třeba jak se dostat do médií a prosadit se, s tím, že oni by mi s tím pomohli, tak já musím mít zdroje. (...) Tady by bylo ideální, kdyby se navázala dlouhodobá dobrovolnická pro bono spolupráce s nějakou firmou, která si to zařadí do svých, což už ale jako existuje v Čechách, do svých společensko odpovědných aktivit. “*

Zapojování veřejnosti do takových typů činností, se však pojí s určitými bariérami nebo komplikacemi, které zapojování znesnadňují, ty budu detailněji analyzovat v kapitole č. 2.

Nicméně se často stává, že OOS navazují různé druhy spolupráce spíše než s “laickou” veřejností nebo dobrovolníky, navzájem mezi sebou, zejména proto, že je to, dle informátorů, forma, kterou může docházet k transferu nebo sdílení odborného vědění, znalostí a zkušeností, které jsou pro ně důležité.

Zároveň bylo ve výpovědích přítomné určité dichotomické vnímání veřejnosti představiteli OOS, kdy představitelé OOS sami sebe vnímají jako odborníky, se specifickými zkušenostmi a naproti tomu laickou veřejnost, bez těchto zkušeností a znalostí. Tato dichotomie má pak za následek, že v určitých případech představitelé OOS upřednostňují zapojení spíše té části veřejnosti, která je z jejich pohledu také odborná.

Informátorka č. 8 *“(…) to znamená, že se ty naše zkušenosti snažíme sdílet i s jinýma organizacema podobného zaměření. A přece jenom, že jsme tady v tomhle byli jedna z*

prvních organizací v České republice, tak máme takový ten trochu náskok. (...)Tak se snažíme nechat nahlídnout ty kolegy z regionu do tý naší práce. Takhle je to i někdy paradoxně, že čerpáme i my z jejich zkušeností a je to teda pro obě strany takové přínosné. Ale to bych nezařadila do té kapitoly zapojování veřejnosti, protože jde opravdu o zapojování té odborné veřejnosti. ”

Někdy také využívali představitelé OOS spolupráci s jinými OOS, protože si tak, dle výpovědí informátorů, mohou sdílet know-how, předávat zkušenosti ale i užívat jejich sociální kapitál. (V následujícím citátu informátorka mluví v kontextu advokačních činností organizace).

Informátorka č. 1: *“(...) na tom vlastně pracujeme dál, aktivně dodnes, právě budování spolupráce napříč tím neziskovým sektorem. (...) dneska taky nějak pracujem, že vznikají nějaké skupiny, který se snaží bejt v kontaktu, protože si můžou vzájemně hlídat ty věci, dělat takovou tu watchdogovou práci a případně v tom lobbování si jako pomoci, když už někdo někoho zná, ve smyslu, že už má navázanou nějakou spolupráci, že už má nějakou zkušenost... a ten vztah je tam důležitý ne proto, že by člověk nějak za zády, nebo nějak nekale něco ovlivňoval, ale už právě prostě, žejo, navazuje na něco.”*

Některé organizace se možná mohou vnímat jako navzájem konkurenční a formu vzájemné spolupráce tak nemusí považovat za vhodnou nebo vítanou, ani ze strany “odborné” veřejnosti.

Informátorka č. 4: *“Jako to propojování je samozřejmě dobrý, ale problém neziskového sektoru je konkurence a peníze. No a naše organizace je malá, takže my jako...samozřejmě máme jako nějaká partnerství, nicméně jsou to organizace, které se nepohybují v oblasti genderu. Jo, protože v oblasti genderu jsme další konkurencí. “*

2.1.2. Empowerment občanů s odbornou podporou OOS

Informátoři ve svých výpovědích velmi často uváděli, že by uvítali, kdyby byli občané aktivní, aktivně se zajímali a zejména participovali na věcech veřejných i na obhajobě svých zájmů. Jako ideální by v takovém případě viděli sami sebe jako jakési “odborné garanty” nebo “podporu” aktivních občanů, přičemž důvodů je, na základě výpovědí informátorů, vícero. Někteří informátoři s tím už měli vlastní zkušenost, jiní o tom uvažovali jako o hypoteticky vítané podobě zapojování veřejnosti.

Informátorka č. 5: *“A vzniká to tak nějak zespoda, že je to angažmá těch aktérů, že jako chtějí se na tom podílet, a je to strategie, která je jejich a zároveň my jim pomáháme s tím, nastavit nějaké kroky, jak společně docílit nějakého dopadu. “*

Jiný informátor by takovou podobu participace uvítal zejména proto, že má pocit, že agenda, které se jeho organizace věnuje, je rozsáhlá a nemá dostatečné personální kapacity na to, aby ji obsáhla celou. Zaměstnanci dané organizace ale mají odborné znalosti, které jsou ochotní takto (již) aktivním občanům poskytnout, případně je podpořit v jejich činnostech, anebo jim tyto činnosti, na základě svých zkušeností, usnadňovat. Občansky angažované skupiny občanů, pro které by OOS byli v roli jakýchsi odborných konzultantů, proto v tomto kontextu vnímají jako nejvhodnější.

Informátor č. 10: *“No my jsme zjistili, že to, co by tohle město tady v té oblasti udržitelného rozvoje veřejného prostoru a tak potřebovalo, je tak rozsáhle, že to naprosto nemůžeme zvládnout sami. (...) Naše představa byla, že lidi na městských částech vytvoří nějaké skupiny (...) v podstatě vytváří to nějaká aktivní jádra, která jsou schopná, když by se dařilo dobře, tak jsou potom schopni jet už vlastní místní agendu. A ono je to na té místní úrovni pro bezmotorovou dopravu strašně potřeba. (...) ale jsou věci, které jsou jako kontroverzní, a tam je to složitější, tam je to pak poskytnout nějaký support shora (míněno danou OOS, pozn. autorky).”*

Další informátorka v rozhovoru uvedla, že občané někdy nemají dostatečnou důvěru sami v sebe a v to, že by dokázali věci změnit (jednalo se o činnosti advokačního charakteru), a obracejí se proto se svými problémy na OOS, ve víře, že je v “moci” dané organizace jejich problém úspěšně vyřešit.

Informátorka ale v takovém případě volí spíše strategii, ve které její organizace figuruje jenom opět jako jakási podpora občanů, jako někdo, kdo svými znalostmi může poskytnout spíše pomoc, než aby přebíral za danou věc celou odpovědnost. Důvodem je snaha o posílení občanského sebevědomí občanů, nebo vůbec občanských kompetencí, a tento způsob vnímají v daném případě jako nejvhodnější.

Informátora č. 7 : *“Jako oni to téma mají, ale nemají odvahu do toho... jako přistoupit na to, že mají na to, to zvládnout. S tím se jako setkávám strašně často, že oni jako přijdou: tak tady máte všechny ty dokumenty, přečtete to a vyřešte to za nás. A my jako většinou třeba první dvě hodiny jenom přesvědčujeme ty lidi, že se nemusí bát, že ty zákony jsou postaveny tak, aby každý mohl do těch věcí jakoby mluvit a že si to prostě osvojí a naučí. Takže našim jakoby primárním cílem je je nasměrovat, aby se do toho pustili. (...) No hm, takže jako pomáháme jim, a v podstatě je doprovázíme. Není to tak, že my bychom si vzali na sebe ty jejich věci. “*

Dalším možným důvodem pro preferenci takové podoby participace může být i to, že představitelé OOS považují takový způsob, za způsob posilující nezávislost občanů na

vnější pomoci, snaží se je tímto způsobem učinit občansky “soběstačnými”. Případně to může být vnímáno jako udržitelný model dobrovolnictví.

Informátor č. 2: *“Takže chceme podpořit ty lokální aktéry, aby si za to vzali zodpovědnost a “vyrobili” to tam celý jako v tom regionu, samozřejmě s naší podporou a supervizí (...) myslím si, že je to udržitelný model dobrovolnictví do budoucna, jako obecně.”*

Informátorka č. 13: *“A myslím si, že to ani né, že nechceme, ale že stojíme na takovém rozvojovém vzdělávání, to znamená, že my chceme, aby ty lidi fungovali i bez nás. A že to je náš takovej trochu jako cíl i poslání, to jako trochu spustit, nějaký jako rozvoj toho, a pak už ať si to lidi dělaj sami, bez nás. Že i kdybychom třeba jako zanikli, tak idea je ta, že se jako vůbec nic nemusí stát. (...) pomáháme jim dál, poskytujeme jim nějaké konzultace a vlastně se snažíme i o to, aby když odejdou od nás, tak aby byli osamostatnění, aby nebyli závislí na nás, nebo na nějaké grantové podpoře, aby se prostě nevytvářela ta jejich závislost prostě na finančních zdrojích, ale aby využívali to, co mají v té komunitě, aby z toho jako těžili.”*

Informátor č. 2 považuje občanskou participaci navíc za příliš spontánní a neorganizovanou, co podle něj může mít negativní vliv na obhajované nebo komunikované téma, a právě z toho důvodu vidí potřebu nějaké organizace, nebo “koordinátora” daného tématu tak, aby jeho obhajoba měla pozitivní dopad, aby při jeho obhajobě nerozhodovaly emoce, ale spíše racionální a doložitelné argumenty.

Informátor č. 2: *“ Myslím si, že veřejnost by právě měla zasahovat všude tam, kde jako může , ale záleží na tom JAK. Že jako každý téma občanský společnosti, se nějakým způsobem jako komunikuje. A je dobrý, nebo důležitý, aby bylo nějakým způsobem komunikováno jako mmm - dobře! Jako na základě nějakých jako racionálních úvah a dat a tak. A ať se ti lidi do toho jako angažujou, klidně ať přinášej nový podněty jako a tak, ale měli by tam být jako vždycky nějaký klíčoví lidi, jako třeba organizace, nebo stakeholdři, kteří to téma jako formujou, aby bylo pozitivní. Nebo, aby měnilo věci pozitivně. Třeba nevím, ted'kon aktuálně uprchlíci, žejo, tak to je typický příklad vzepětí občanský společnosti, který je jako, nebo může být, na jedné straně velmi pozitivní, ale na druhé straně jako velmi negativní (...) je potřeba aby se do těch veřejných úvah, nebo do těch veřejných diskuzí zapojovali. I do všemožnejch pochodů a protestů, prostě cokoliv. Ale je důležitý, aby na každý tý straně byli jako organizace, lidi, kteří tomu dávají jako, nějakou jako kulturu...nějak to jako kultivujou. Že ten vliv tý veřejnosti je ze svý podstaty takovej jako syrovej. “*

2.1.3. Zapojení do činností OOS jako zázemí pro další profesní růst

Jak bylo zmíněno výše, informátoři, co se týče dlouhodobějších činností, preferují zejména zapojení veřejnosti do odborných činností anebo zapojení té části veřejnosti, která určitým specifickým věděním už disponuje, případně je představitelé OOS ještě dále dovzdělávají apod. (podrobněji viz. kap. 2).

Několik informátorů jako oboustranně výhodný důvod k takovému zapojování, uvádělo určitý aspekt budování vlastní profesní kariéry zapojené veřejnosti. Informátoři tak zohledňovali zejména externí motivátor občanů, dobrovolníků, kterým byla dle jejich názorů, snaha nebo záměr, kromě jiného, i získání potřebných kompetencí pro další kariérní postup. Zároveň představitelé OOS vnímají sami sebe jako dostatečně kompetentní takovou funkci plnit.

Informátorka č. 4: *“Ne jenom jako, že my umíme dát reference ale jako ta práce... umíme namentorovat, umíme předat zkušenosti a jsme jako oficiální organizace, takže se to dá dát do životopisu, do všeho.”*

Informátorka č.8: *“To, že si pak lidi píšou do životopisu, že dobrovolničili v naší organizaci, se děje čím dál častěji. A já upozoruju, že hodně mladých lidí se nebojí napsat si svoji dobrovolnickou činnost do životopisu. (...) To je jako jedna z motivací těch lidí, jako být u té “značky”. Takže naše organizace jako je nějaká značka, lidi se s ní rádi identifikují a rádi si to píšou do životopisu.”*

Informátor č.12: *“Hlavně ten dobrovolník se v tom víc jakoby vzdělává, takže i víc rozumí pak té problematice a my tomu dobrovolníkovi poskytujeme i takové jakoby poradenství, nebo ne poradenství, ale takovou tu možnost vyzkoušet si první zkušenost být jakoby v práci. A i si to pak jako může dát do CVčka, že byl v tyhle a tyhle organizaci a už to nějak trošičku vypadá.”*

2.1.4. Mezioborová spolupráce a komunitní plánování

Další forma zapojování, kterou někteří informátoři akcentovali, je založená zejména na principu spolupráce. Představitelé OOS zdůrazňovali kooperaci a mezioborovou spolupráci, kterou považují za nejefektivnější, co se týče sdílení určitého specifického věděním, know-how, dovedností a zároveň i nejúčinnější způsob dosahování konkrétních cílů a to v advokačních i servisních oblastech jejich činností.

Jedná se z jejich pohledu o jakési síťování, propojování lidí, organizací a institucí na různých úrovních a z různých oblastí. Velmi populární je z jejich pohledu i komunitní plánování, které je založené na společné diskuzi a výměně názorů a informací, mezi tzv. odborníky i neodborníky, zkrátka mezi vícero obory a sektory. Někteří informátoři to

formulovali spíše jenom jako doporučení pro občany a další organizace, jiné na takovém principu už fungují.

Informátorka č. 5: “ (...) Jo, protože v tom jsme opravdu velmi aktivní, a myslím si i doobří, a že vytváříme sítě a nejenom, že využíváme tu síť my, ale i propojujeme další subjekty mezi sebou. Je to pro nás bezkonkurenčně nejlepší způsob, jak pracovat. Jak pracovat s organizacemi i s jednotlivci aby se opravdu použil a využil maximálně a myslím teď ve prospěch České republiky, jo jako potenciál, který tady v těch organizacích jako je.. (...) Tak z mého pohledu je to nástroj, který my využíváme jak na lokální, protože dáme dohromady ty místní aktéry, když je to město, který má třeba 20 000 obyvatel, tak ty lidi se takhle profesně neznají, ani jako nespolupracují spolu na projektech, nekomunikují spolu, nebo možná vědí, kdo co dělá, ale systematicky spolu nespolupracují, ani neformálně. Takže my třeba na té lokální úrovni se snažíme maximálně je seznámit, zesítovat, když už víme, že něco tam dělají, aby potažmo z toho mohlo něco vzejít nezávisle na nás. (...) takže trošku vycházíme i z toho mixu, trošku jako myslet “out of box”, že se snažíme brát v potaz jak tu odbornou zkušenost, tak právě i ty potřeby mimo tu odbornou sféru, nebo to co komunikují laici, anebo třeba i z jiných oborů protože ta tendence teď kon, k nějaké té mezioborovosti a že problémy nemají řešení jenom v tom jednom oboru, prostě ten nutnej mezioborovej pohled nebo mezioborový řešení, tak tam z mého pohledu nebo z mojí zkušenosti není možný zůstat jenom, nebo odkazovat se jenom, na názory odborníků, který působí ve vzdělávání, ale brát v potaz i ten širší pohled. “

Informátor č. 2: “Tak to je podle mě jako určitě typ jako dobrovolnictví, kterej mi jako schází, protože není zas tak těžký podle mě, to že se lidi zapojujou do různých dobrovolnickejch projektů, to je skvělý a mělo by to pokračovat a vzrůstat, ale když se zapojí nějaký jako klíčoví aktéři jako třeba firmy, i neziskovky další i nějaký jako instituce, třeba veřejný a když si vezmou nějaký téma společně, že jo, když se daj dohromady nějaký organizace, který se rozhodnou, že něco jako vytvořej, tak to je podle mě forma dobrovolnictví, která by mohla být velmi jako účinná. Jako vlastně dobrovolnictví organizací, institucí a firem, aby si to vzali jako nějakou jako svojí sociální odpovědnost. “

Informátorka č. 15: “Takže ten veřejný zájem se podle mně formuje mezi tím občanem, kterej má reálné představy s užíváním toho prostoru, tou veřejnou správou, která to vlastně jako slyší a respektuje to a tím expertem, který to slyší a respektuje to a dokáže navrhnout tvůrčí řešení ty situace a pak samozřejmě nějaké ty městské firmy typu dopravní podnik (...) takže za mně je to určitě debata, která vzájemně jako slyší všechny ty pohledy, a zjistí, co jako sedí nejlíp. (...) Nějaké to vyjednávání mezi těma třema stranama, nebo čtyřma vlastně, nějaká veřejná správa, občan, ten expert a pak třeba nějaký ten investor.”

Informátorka č. 3: *“A já nemám ráda, když se dělají strategické plány, tak všichni ti stratégové jenom sedí na počítači a dělají copy-paste, tak já si myslím, že když se nezeptají těch lidí, jak se jim tam bydlí, co by chtěli, co je tam špatně, tak to město nikdy nepochopí a nemůžou napsat dobrou strategickou plán.”*

2.1.5. Šíření vědění prostřednictvím sociálních vztahů a kontaktů veřejnosti

Pro OOS je podle informátorů někdy obtížné zapojovat veřejnost přímo do svých (zejména dlouhodobějších) činností, nebo vytvářet vhodné podmínky pro zapojování širší veřejnosti (viz kap. 2), a tak mnohdy realizují jednotlivé aktivity spíše jenom zaměstnanci organizace, bez dobrovolné pomoci vně organizace.

Nicméně z výpovědí informátorů se také zdá, že OOS nejsou na veřejnosti celkem nezávislé, a že jsou pro OOS velmi důležité sociální vztahy a jakýsi “vzdělávací” potenciál té veřejnosti, která s danou organizací byla nějakou dobu v kontaktu. Pro informátory představují tyto sociální vztahy zejména možnost, jak šířit povědomí o problematice, které se daná organizace věnuje, ale i možnost šíření informací o organizaci jako takové. Důležité přitom je, že se nejedná o anonymní šíření informací (např. formou reklamy) apod. ale o šíření prostřednictvím osobních vztahů a kontaktů, které jsou založené na vlastní, osobní zkušenosti s danou organizací v kontextu servisních i advokačních činností.

Zároveň informátoři akcentovali šíření “poučených” informací, záleželo jim na tom, aby veřejnost měla o dané problematice dostatek kvalitních informací, aby problematice rozuměla apod. V takovém případě za nejvíce preferovanou formu participace považovali představitelé OOS nejruznější diskuze, semináře, debaty apod., kterých by se občané účastnili.

Představitelé OOS si dávají záležet také na tom, aby to veřejnosti takovou formou dostatečně komunikovali.

Informátorka č. 5: *“A proč my do toho zatahujeme dobrovolníky, je asi z toho důvodu, že prostě si vytváříme síť lidí, kteří s náma sdílí tyhle principy, to znamená, že si myslíme, že jediné tak jsme schopni dosáhnout nějaké změny.”*

Informátor č. 12: *“(…) a hodně komunikujeme prostě s tou veřejností a snažíme se jí vysvětlit, o co vlastně jako nám jde. (…) vždycky my se snažíme prvotně jako se porozumět navzájem (s občany, veřejností, pozn. autorky), my se snažíme proto co nejvíce diskutovat a vysvětlovat. Samozřejmě potom záleží na tom, jestli ten člověk je natolik otevřený tomu, že my jsme si to prožili a proto máme takový ten background, který si nemohl nikdo jako zažít.”*

Informátorka č. 15: “(...) ty neziskovky jsou čím dál, tím víc profesionálnější a čím dál víc se toho děje jako. Prostě z toho tvrdýho watchdogu a negace se prostě dostávají úplně jinak. Že se snaží být takové trošičku víc jako neformální, trošku víc vzdělávají, trošku víc vysvětlují...”

Informátorka č. 8: “Takže tohle je pro nás taky velká podpora. A vlastně to, co je dobrý je, že jsou to lidé, kteří o nás něco reálného vědět, jo. Že to není jako mediální masírka, kde bysme řekli, že to naše téma je nejdůležitější (...) je to pro nás důležitá součást toho informování vlastně neformálního. A myslím si, že tím víc účinného, autentického, reálného. A to je těžký dneska, věřit nějakým informacím, těch je strašně moc a jsou i docela protichůdný, přitom všechny vypadají seriózní a vyberte si, žejjo! Že ta osobní zkušenost..pořád má velkou váhu a pořád je důležitá. Takže i v tom jsou pro nás ti dobrovolníci důležití.”

2.1.6. Veřejnost jako zdroj specifického vědění

Zapojení veřejnosti může být pro OOS užitečné v různých podobách a z různých důvodů. V této poslední podkapitole bych ráda představila další formy nebo podoby zapojení, které se ve výpovědích informátorů objevily, v kontextu servisních i advokačních činností organizací.

2.1.6.1. Aktivní participace prostřednictvím sdílení osobního příběhu

Jedna z forem, o které přemýšleli informátoři a jejichž organizace působí v oblasti sociální péče, je forma zapojení veřejnosti prostřednictvím sdílení osobního příběhu. Informátoři o této formě uvažovali jako o velmi žádané a vyjádřili přání lépe tuto formu a její potenciál využívat a efektivněji s ní pracovat.

Z pohledu těchto informátorů je osobní příběh a sdílení osobní zkušenosti velmi účinný nástroj. Je to také způsob, jakým může veřejnost doplnit a obohatit určité, specifické vědění a potenciál OOS, které jsou v tomto kontextu do jisté míry omezené.

Jenom sdílení osobního příběhu nebo zkušenosti konkrétním člověkem, který měl tuto zkušenost, je dle informátorů autentické, a tím i účinné. Je to něco, co organizace sama, bez zapojení takových občanů nemůže nikdy zastoupit nebo obsáhnout protože by se tím stratila autenticita a tím i síla, kterou osobní příběh má.

Při takové formě participace ale představitelé OOS identifikovali problém zajištění bezpečnosti sdílení takového osobního příběhu. Reflektují důležitost využívání této formy, ale nejsou schopni s ní v současné době efektivně pracovat.

Informátorka č. 6: *“Já si myslím, že tohleto je taková jako hodně nepodchycená oblast jako. My se třeba snažíme využívat příběhy těch rodičů. Že třeba pořádáme pro občany tiskové zprávy, aby nám poskytli nějaký příběh, který tam můžeme uveřejnit nebo třeba i přizvat na nějaké tiskové konference, ale to je takový náročný, protože jako málokdo chce takhle mluvit za sebe. (...) Což je něco, co mi jako přijde strašně fajn a k čemu bychom se chtěli dopracovat, ale zatím to jako není ještě no... protože není to jako jednoduchý, to jako nastavit bezpečně pro ty rodiče. Protože oni taky jako potřebují být vybaveni nějakými dovednostmi. (...) například prezentačními... Protože spousta z nich se tak jako cítí aktivisticky jako jó je to potřeba, je to důležitý... ale ono jako k tomu abyste někam jako šla a mluvila o tom před lidmi a dokázala to vysvětlit a obhájit. (...) musíte jako vědět jak daleko chcete jít jako rodič, jo. Protože spousta lidí vstupuje do neziskovek s tím, že chtějí jako zastupovat nějaký téma nebo vystupovat za něj, ale oni tam vlastně vystupují za tu neziskovku takže nemluví jako za sebe, není to jejich osobní příběh, je to pro ně jako bezpečnější se schovat za nějaký téma nebo za jméno nějaké organizace. Ale jako někam přijít a říct jako: jmenuju se tak a tak a moje situace je taková a z tohodle důvodu si myslím, že je nebo by to mělo být tak a pod. To je náročný.”*

Já: *“Mhm, to je asi náročný, no. Ale myslíte si, že ten příběh je opravdu tak silný? Že by dokázal sehrát roli i v případě, že chceme udělat i nějaké změny třeba systémové, legislativní a pod.”*

Informátorka č.6: *“Ano, určitě. “*

anebo Informátor č. 12 (který působí v oblasti ústavní péče): *“(…) jiným případem je, když je ten člověk obrovským přínosem například při nějakých veřejných diskuzích sdílením vlastního příběhu. Pokud ten člověk chce, tak my jsme tu jako otevřeni, aby sdílel ten svůj příběh (...). “*

2.1.6.2. Ukazatel profesionální deformace

Mezi výpověďmi informátorů se objevila i reflexe (jednalo se o představitelku organizace zabývající se tématem paliativní péče) ohledně možné profesionální deformace profesionálů působících v organizaci. Dobrovolníka, jakožto člověka v dané problematice ne až tak zainteresovaného, proto vnímá jako jakýsi ukazatel této profesionální deformace. Profesionál se může stát, v důsledku delšího působení v určitém oboru, méně pozorný, ohleduplný apod. ve vztahu k tématu, kterým se profesně zabývá. Představitel laické veřejnosti, naopak může být v tomto případě velkým obohacím, jak v souvislosti s odborným tématem, kterým se daná organizace zabývá, tak i v souvislosti s vnitřním fungováním a řízením činností organizace.

Dobrovolník jakožto neodborník na dané téma je tak vlastně velmi cenným zdrojem pro profesionála, jak s daným tématem ve vztahu k veřejnosti zacházet. Je to “potenciál”, který může obohatit a usměrnit realizaci činností profesionálů, což může být pro jednání organizace mnohdy přínosné.

Informátorka č. 8: “(...) Takže určitě máme jinej pohled na situace, který s umíráním souvisej, než člověk, který se s tím setká jednou nebo párkrát za život. Jako je to nějaká profesní deformace..jako my a voni. Určitě tam není cynismus, ale jiná zkušenost. Že třeba ti naši lidé jinak emočně reagují na ty situace, asi je to jinak po prvý, po druhý, po třetí (...) No ale znamená to, že se jim jasně posouvá hranice toho, co je únosný, komunikovatelný, co se dá zlehčit třeba a tohle určitě už ty dobrovolníci maj čerstvý a můžou říct, hele tohle je už moc (...) No ale myslím si, že tohle dobrovolnictví může být v tomhle tom takovou zdravou zpětnou vazbou, kterou samozřejmě berete jako jednu z informací. Prostě je to jedna z informací a je to dobře, že ta organizace se nezapouzdří, nebo, že ten člověk se jako nezapouzdří ve svém vědění a ve svý pravdě, ale nechá na sebe docela intenzivně působit i jakoby vlivy svého okolí. No takže to si myslím, že je hodně důležitý pro organizaci, aby nebyla uzavřená.”

Navíc to ale podle této informátorky může být také zdrojem nového vědění, dobrovolník (laik) jako někdo, kdo organizaci vyvede z rutiny a stereotypu, může přinést nová řešení apod.

Informátorka č. 8: “(...) jsou to lidi, který tu neziskovku určitým způsobem “provětrávají” (...) je to takový, že to jádro drží, no ale samozřejmě je to takový, že to jede, jede, jede a samozřejmě, že ta energie zakládací se v jednu chvíli vyčerpá a je potřeba do toho pustit nový lidi. Ty dobrovolníci určitě jsou jedním způsobem, jak jako větrat organizaci, vnášet tam nový nápady, nebo přinášet i kritiku, ten kritickéj pohled, jo. Protože člověk v tom jede, pro něj je to normální, ale vlastně když přijde někdo zvenku a má dobrou vůli přispět k tý organizaci a je schopnej říct, hele jako tohle působí divně navenek apod. Tak je to taky důležité.”

2.1.6.3. Neformální rovina vztahů

V důsledku profesionalizace a profesionálního přístupu může možná někdy ze strany profesionálů (odborníků a zaměstnanců pracujících v OOS) docházet i k jisté formalizaci vztahů (například směrem ke klientům apod.) Takový vztah je pak méně emotivní, spontánní a naopak více formální (Bang, 2004). Dobrovolník - laik je tak ten, kdo dokáže do vztahů vnášet neformálnost a udržovat je v této rovině. To je pro informátorku č. 8,

kteřá působí v oblasti poskytování sociálních služeb, důležitá součást realizace servisních činností a to je také jeden z důvodů pro zapojení veřejnosti.

Informátorka č. 8 : *“(…) a potom je to jiný vztah, vztah člověka k člověku, autentickéj, reální, není profesionální, není to lékář-pacient, takže vlastně hierarchickéj. A to je taky hrozně důležitý podporovat nějaký normální, zdravý jako sepětí komunitní, sousedský, nevím jak by se to dneska nazývalo, ale i to je prostě důležitý.”*

2.2. Překážky bránící úspěšnému zapojení občanů

V této kapitole se budu věnovat analýze překážek ve vztahu k různým činnostem (advokačním nebo servisním) zejména dlouhodobějších forem participace, o kterých informátoři přemýšleli buď proto, že je využívají anebo nevyužívají.

Na základě analýzy získaných dat jsem překážky, které identifikují představitele OOS jako ty, které brání v zapojení, nebo zapojení občanů nějakým způsobem omezují či znesnadňují, rozčlenila do tří hlavních oblastí. Jsou to zejména překážky na straně samotných OOS, dále překážky nebo omezení ze strany občanů a veřejnosti a nakonec překážky ze strany veřejné správy.

2.2.1. Překážky ze strany organizací

2.2.1.1. 2.1.1 Chybějící odborné kompetence

Představitelé OOS ve svých výpovědích uvažovali jako o jedné z možných bariér, ve vztahu k zapojení širší veřejnosti do servisních i advokačních činností, určitá omezení na straně samotných OOS, které by bylo možné zařadit do společné kategorie jakýchsi chybějících odborných kompetencí, které jsou, dle názorů informátorů, k zapojování širší veřejnosti potřeba. O konkrétních kompetencích uvažovali jednotliví informátoři různě, stejně tak identifikovali různé typy těchto kompetencí.

Někteří informátoři považovali témata, kterým se věnují v rámci svého zaměstnání v OOS, za složitá a komplexní, srozumitelná spíše jenom určitému okruhu lidí, veřejnosti, případně lidem v organizaci.

Pro zapojení širší veřejnosti pocítovali potřebu takto složitá témata sdělit a přiblížit veřejnosti jednodušším, srozumitelným a navíc možná i technologicky atraktivním způsobem. V důsledku toho identifikovali jako jednu z možných překážek pro zapojování občanů, zejména do advokační části činností jejich organizace, právě nedostatek odborných kompetencí OOS pro komunikování složitějších témat širší veřejnosti (například v oblasti PR, reklamy, marketingu, tvorby webů a webových aplikací nebo videí).

Informátorka č.7 uvádí : *“No a na ty naší straně si myslím je to, že jednak se bojíme některý složitý věci jako vůbec je převyprávět je tak, aby to... že si jako myslíme, že některý věci předložit jako veřejnosti nejdou (...) Protože ten profil jaký máme a díky tomu, že nevíme jak těm lidem zjednodušeně představit věci... že jako prostě nemáme v týmu lidi, který jsou nebo mají přehled o úspěšných kampaních, třeba byznysovejch, že nemáme lidi, kteří umí ty webové aplikace, nebo mají možnost... prostě je udělat pro lidi tak, aby si pak lidé mohli hezky, hravě si projít nějaký téma, který je složitý, nějak to vizualizovat, zverbalizovat... že to si myslím, že to samy zatím jako jenom objevujeme, jaký jsou možnosti, že ten byznis je v tom třeba mnohem jako hravější a vynálezavější, že nás jako kolikrát ani nenapadne jaký jsou možnosti.”*

Informátor č. 10: *“(...) a teď v poslední době se zkoušíme soustředit na video-obsah, že jsme natočili už jedno, nebo my jsme dřív natočili velice úspěšné video (...) a teď se budeme snažit spíš točit jako nějaké míň náročné věci. Jde o to, že my když napíšeme nějaké myšlenky nebo nějakou analýzu, dáme ji do článku, tak ten článek si přečte 200 lidí. A teď jsme udělali video xy a mělo to 3.000 shlédnutí (...) Takže zkoušíme věci, které jsou schopny lidi zaujmout a vlastně ten analytický obsah a to naše know-how, tak přímo tady u nás už to dostat do té vrstvy, která je srozumitelná pro ostatní, to jsme dřív dost podceňovali, že máme jako dobrou schopnost analýz a závěrů a dobrou schopnost lobbingu, ale k té veřejnosti jsme se nedokázali obrátit dostatečně jako srozumitelným způsobem, co bychom rádi teď změnili. “*

Informátorka č. 11 o tématu, kterému se její organizace věnuje, sice neuvažuje jako o složitém, ale poukazuje na to, že dobře zvládnutý marketing, dobře komunikované téma veřejnosti, může zájem a potenciál zapojování veřejnosti pozitivně ovlivnit, přičemž ne všechny organizace, dle jejího názoru, tyto dovednosti v oblasti marketingu apod. mají nebo s nimi dokážou pracovat.

Informátorka č. 11: *“(...) já si myslím, že velmi důležitou roli hraje marketing, který člověk vnímá jako něco, co se týká firem a obchodu, prostě byznisu, ale já si myslím, že tohle je něco, co by jako neziskovky měly mít zmáklý, protože oni taky něco “prodávaj”, i když to prodávaj zadarmo, oni jako prodávaj nějakou myšlenku, ideu a tak. A myslím si, že by se v tom měly vzdělávat. “*

Někdy může být problémem při zapojování veřejnosti, z pohledu představitelů OOS, i nedostatek odborných moderačních kompetencí v oblasti vedení diskuze, veřejných debat a vůbec “zacházení” s novými podněty od občanů, veřejnosti, jejich úspěšné zpracování, využití apod. Nedostatek těchto kompetencí může podle představitelů OOS vést ke špatným nebo nepříjemným zkušenostem samotných představitelů OOS, což může v

důsledku způsobit, že se některé OOS aktivnějším nebo interaktivnějším zapojování občanů vyhýbají.

Informátorka č.15: *“Ono je to takhle, základem každé interakce s lidma znamená mít nějaké know-how jí zvládnout. Facilitační, hlavně! A zdaleka ne vždycky to dopadne dobře, může to být taky nepříjemný zážitek. (...) mít nějaký know-how, jak zvládat ty krizové situace a zpracovat nějak ty výstupy. ”*

Informátoři uváděli i nedostatek řídicích nebo manažerských kompetencí, jako například vedení lidí, vedení týmu, delegace práce a dílčích úkolů, které také vnímají jako důležitý předpoklad OOS pro zapojení veřejnosti.

Informátorka č 4: *“A tady musím říct, že to není zas tak úplně na finančních zdrojích, ale spíš o tom, jak silná lídrně umíš být.(...) Takže ono je to takový, že já někdy sklouzávám k hloupému mikromanagementu, že než někoho oslovovat, tak si to udělám sama, protože je to rychlejší. Jenže to je cesta do pekel. (...) Takže je to prostě jako na mě, jak jako já jsem schopna sama sebe zorganizovat.”*

Informátorka č.11: *“No jinak musím říct, že moje osobní bolest jako je, nevím, jestli se s tím taky setkáváte, je prostě, že delegovat tu práci je taky náročný, že to je taky vlastně práce a mnohdy mi několik lidí ve vypjaté situaci nabídne pomoc, buďto cizích nebo necizích, a já vlastně v tu chvíli ji jako nedokážu přijmout. Já prostě jedu, jedu, jedu, musím to všechno udělat, udělat a nemám čas předávat tu pozici někomu třeba, takže já pak dělám jakoby za tři lidi, ale to je blbý. ”*

2.2.1.2. Nedostatek personálních zdrojů, časových a finančních kapacit OOS pro koordinaci spolupráce

Představitelé OOS uvažovali o zapojování veřejnosti do svých činností v dichotomii “my” versus “oni”. Vnímají občany, veřejnost, která by se stala dobrovolníky v dané organizaci, nebo by se nějakým způsobem zapojila a participovala na činnostech organizace nebo jejich prostřednictvím, jako určitou formu zátěže, ve smyslu, že je to někdo, vůči komu musí volit jiné strategie jednání, jiné způsoby motivování než vůči ostatním zaměstnancům apod. Což pro ně představuje “práci navíc”, zátěž.

Dále je to podle představitelů OOS někdo, s kým je potřeba udržovat určité, specifické sociální vazby, na jejichž udržování zástupci OOS někdy nemají kapacitu a někdy ani zájem.

Takováto distance pravděpodobně znesnadňuje zapojování veřejnosti organizacemi občanské společnosti, které se s touto překážkou vypořádávají nejčastěji prostřednictvím zavedení speciální pracovní pozice (většinou koordinátor dobrovolníků) nebo minimálně

pověřením konkrétní osoby, která tuto “péči” o dobrovolníky obstará. Navíc je taková pozice vnímaná jako rovnoprávní s ostatními pozicemi v organizaci a vyžaduje si tedy i finanční odměnu.

Nedostatek časových, personálních nebo finančních kapacit na takové řešení proto představitelé OOS považují za značnou bariéru v zapojení veřejnosti. Někdy proto z toho důvodů veřejnost nezapojují vůbec.

Informátorka č. 4: *“Ale chtělo by to spíš jako plnej úvazek, se tomu věnovat, nedá se to takhle po večerech...”*

Informátorka č. 13: *“No tak je to důležitý, protože pak se těm dobrovolníkům dávají jako práce já nevím, jako nějaký excelový tabulky a tak, a ty lidi by se měli hlavně něco novýho naučit. Nebo ty stážisti z vysoký školy, který chtějí vidět, jak to jako funguje v praxi a většinou se utápějí v nějakých papírech a dělají to, co ty lidi nechtějí dělat, jako ty organizace a nepřináší to nic ani té organizaci.”*

Informátor č. 12: *“(…) Ale je to zatím chvilka, je to asi měsíc, co jsme si uvědomili, že je na to potřeba nějaký člověk, který by se o ty dobrovolníky staral a koordinoval je.”*

Informátorka č.8: *“Ono to není jenom o tom, že ty dobrovolníky nějak vyškolíte, ale musíte je průběžně informovat, musej mít možnost do tý organizace nějak nahlídnout, novy věci jim musej bejt nějak komunikovaný, stejně jako s těma klubistama. A to vyžaduje opravdu jako úsilí, máme člověka na skoro celej úvazek..”*

Informátorka č. 9: *“Mně přijde, že některý organizace to berou jako: super, nějaký dobrovolníci, oni nám jako udělaj tu práci a jako nás to nebude nic stát, ale tak to prostě není! To jako je potřeba se těm lidem věnovat, jako může to stát i nějaký peníze, někdy jako né, ale rozhodně je to čas, i nějaká energie, je potřeba jim něco vysvětlit a přijde mi, že když ti lidé na to narazej, tak jako pak už radši nechtěj, jakože nechtěj ty dobrovolníky. Protože si myslí, jo tohle je super, oni za nás udělaj spoustu věcí, pak narazej na tohleto, že to takhle úplně nefunguje a pak jako najednou: nó, to jako nemá smysl.”*

Informátorka č.7: *“Já si myslím, že to je jako na naší straně. Že my jako nemáme kapacity se těm dobrovolníkům dostatečně věnovat. Že ono přece jenom je jakoby trošku potřeba se skamarádit s těma lidma.”*

a také Informátorka č. 15: *“(…) nebo jako takhle, nás je docela málo a ta energie, řekněme vložená do saturování potřeb dobrovolníka, kterému musíte poskytnout nějakou emoční a vztahovou dotaci, protože nemá ty peníze, tak vlastně asi by to pro nás byla asi spíš zátěž, než jako pomoc v tento okamžik. (...) jsme všechno rodiče od dětí tak nemáme tady ty kapacity emočně... nemáme jako navíc, abychom dokázali někoho jako takto uspokojit, jako jinak než penězma.”*

Informátorka č. 8: “(...) *No tak to vypadá tak, že koordinátorka dobrovolníků rozešle do světa požadavek a ty lidi se nahlásí a my už s nima můžeme počítat. Pokud se tak nerozhodnou, tak se nenahlásí, je to jinej vztah než pracovní...Takže my sice můžeme zavolat, hele my jsme se domlouvali na začátku, že tu budeš 10 hodin měsíčně a teď vidím, že to nefunguje, ale není to tak, že: snížím ti prémie nebo něco takovýho (...) ale to je jinej vztah prostě než zaměstnaneckej.*”

Informátorka č. 8: “(...) *a to, aby ta organizace měla peníze na člověka na celej úvazek, a aby se starala o dobrovolníky, na to musí mít nějaký finanční zázemí, a to prostě každěj nemá.* “

2.2.1.3. Neschopnost najít vhodné formy pro zapojení širší (neodborné) veřejnosti

V důsledku sílícího normativního tlaku expertní kultury (Jantulová, 2004; Frič, 2015 a další) si představitelé OOS někdy vybírají jenom určitou část veřejnosti, kterou zapojí. Tato veřejnost by měla disponovat určitými odbornými kompetencemi, znalostmi, expertním věděním apod. V případě nenaplnění tohoto požadavku určitou částí veřejnosti, je tak tato veřejnost představiteli OOS opomíjená, případně jsou pro ni vytvářené jenom omezené prostory pro participaci, kde je možné zapojení i bez specifického vědění.

Představitelé OOS považují tento “deficit” laické veřejnosti, občanů, dobrovolníků, “ne-expertů”, zkrátka lidí nacházejících se mimo skupinu lidí s určitým, specifickým věděním, za (z jejich pohledu oprávněnou) překážku, limit nebo přímo bariéru pro zapojování, pro občanskou participaci v kontextu dané organizace, nebo minimálně jako participaci omezující.

Představitelé OOS tak do své odborné činnosti širší veřejnost nezapojují, protože v současné situaci nenacházejí, nebo nejsou schopni najít a vytvořit vhodné formy pro zapojení se těchto lidí, a to jak do advokačních, tak do servisních činností.

Nejsou schopni a nechtějí zapojit širší veřejnost, která z jejich pohledu, nemá dostatečně adekvátní vědění. Brání jim v tom zejména tedy jejich představa, že expertní (odborné) vědění je podmínkou pro úspěšné zapojení veřejnosti. Možnost zapojit se a participovat má tak jenom vybraná část veřejnosti odpovídající konkrétním požadavkům.

Další možnou překážkou omezující potenciál zapojení širší veřejnosti souvisí s představou informátorů o časových možnostech dobrovolníků a “neplacené” veřejnosti ve srovnání s časovými možnostmi profesionála, kdy představitelé OOS za důležitý předpoklad pro realizaci jednotlivých aktivit považují právě soustavné, pravidelné a dlouhodobé časové možnosti věnovat se daným aktivitám, které u veřejnosti, občanů mimo

kontext organizace, shledávají jako omezené (analýze této překážky se budu věnovat detailněji v kapitole 2.2.4).

Informátor č. 10: *“Tady ten prostor pro tu dobrovolnickou práci je trošku menší, protože my potřebujeme pracovat soustavně a už s poměrně vysokou úrovní znalostí nějakou (...) My by sme potřebovali dobrovolníky, co už jsou vlastně profesionálové. (...) Takový lidé se nám jakoby taky občas přihlásí. Někteří s námi chvíli zůstanou, nebo s námi dělají některé jednorázové věci. Takže občas se bavíme, nebo jsme ve vztahu, ve styku s aktivističtějšími architekty.”*

Až určité specifické, odborné vědění je “vstupenkou” pro zapojení se, podílení se na činnostech organizace. Pro “neexpertní”, neobornou veřejnost vytvářejí OOS někdy sice i alternativní prostory pro participaci nebo formy participace. Jedná se však o jakési “přemísťování”, přesouvání participace „neodborníků“ spíše do jiných prostorů, do prostorů tzv. “pomocných kopáčských prací” (řeceno slovy informátorky č. 11), často náhodné, jednorázové, nebo krátkodobé ad hoc pomoci, ve formě například rozdávání letáčků, lepení obálek apod.

Informátorka č. 3: *“(…) ale ta naše práce je poměrně dost odborná, takže my je jako třeba nemůžeme použít (...) No my máme takový typ činnosti, že my prostě nepotřebujeme někde vykopávat stromky nebo vozit malé děti v kočárku, ale opravdu děláme moderování, facilitaci anebo i přípravu těch procesů musí člověk znát, aby se na tom mohl podílet.”*

Následující citace se týká konkrétně veřejných debat, jakožto součástí strategického plánování se zapojením veřejnosti, nicméně informátorka deklaruje zapojování určité (vzdělanější) části veřejnosti a zároveň neexistenci nebo neschopnost vytvoření prostoru pro participaci pro zbylou část veřejnosti.

Informátorka č. 15: *“Jako pro člověka, který je, jak říkám, typicky jak se to řeší v těch deliberativních procesech, že participují vždycky ti relativně vzdělanější, ne nutně bohatší v naší společnosti, a teda, co teda s téma pasivníma? No tak řekla bych, že budme rádi, že se tady vytvořily mechanismy aspoň pro ty aktivní a vzdělaný a budeme doufat, že až se tato situace stabilizuje, tak budeme mít i nástroje, které prostě půjdou zapojit i v té debatě i ty méně aktivní, méně vzdělané.”*

Jeden z možných způsobů jakým se OOS vypořádávají s tlakem expertní kultury je, že doplnění chybějícího odborného vzdělání nebo kompetencí zprostředkují (doplní) občanům - laikům samy, formou rozličných školení, vzdělávacích kurzů nebo výcviků pořádaných samotnou organizací.

Ale i tento způsob umožní zapojení jenom určité, omezené, “vybrané” části veřejnosti. Tyto specifické znalosti jsou zkrátka podmínkou, nebo již zmiňovanou

“vstupenkou”, pro občanskou participaci. (V servisních činnostech jsou to například různé vědomosti v oblasti sociální péče, v oblasti medicíny, psychologické podpory, specifický přístup k jednotlivým skupinám klientů, v advokačních činnostech to jsou například vědomosti z fungování legislativních procesů, orientace v procesech strategického plánování, různé facilitační a mediační dovednosti apod.) Bez těchto znalostí není veřejnost považována za dostatečně kompetentní pro zapojení se do “odborné” činnosti organizace a je jí (i proto) nabízená nebo umožňována participace v jiných “prostorech”, jiných formách.

Informátorka č. 7: *“(…) i s těmi dobrovolníky je to takový, že ne že bysme je nepotřebovali na odbornou práci, jakože mě by se třeba hodně líbilo, kdybysme měli v týmu právníka. “*

Informátorka č. 8: *“Takže vybereme zhruba 15-20 lidí každé rok, který projdou docela intenzivním výcvikem (...). Takže je to poměrně náročnej výcvik, kterým projdou, na konci by sme měli mít lidi, kteří vědí, jestli chtěj nebo nechtěj pomoct víc. Lidi, kteří absolvujou výcvik chtějí hlavně pomáhat do rodin (...) musej mít nějakou vnitřní sílu a vybavení informacema taky (...). A není to jenom veřejnost. Je to takový mezistupeň, je to informovaná veřejnost, je to taky vybraná veřejnost, někdo, kdo může vstupovat (do rodin resp. odborné činnosti pozn. autorky), kdo byl, kdo dostal ten klíč od těch dveří pomyslných. (...) No a pak máme ale dobrovolníky, kteří nemusí projít tímhle výcvikem, a pracují například u nás v krámku, kde vlastně ale taky předávají informace dalším lidem.”*

Anebo Informátor č. 2: *“Ale museli jako projít nějakým pohovorem a školením a tak. Aby se toho jako vůbec mohli účastnit, protože to jako není jednoduchá věc, se potkávat s klukem, který je na tom trochu jinak než jiní (jednalo se o kontakt s dětmi z ústavní péče, pozn. autorky) a může tam docházet k různým jako situacím, no takže je tak jako školíme.”*

Další informátorka ale zapojování širší, nezajímavé veřejnosti vnímala jako určitý tlak na veřejnost, který nepovažuje za žádoucí, zejména proto, že sama vnímá představitele OOS jako ty, kteří jsou tady od toho, aby hájily zájmy i bez přímé a aktivní participace veřejnosti.

Není to ale tak, že by si z jejího pohledu představitelé OOS na obhajobu zájmů vyhrazovaly monopol, ale spíše považuje za důležité to, že ne každý občan má zájem být aktivní, nebo se zajímat o odbornější, složitější společenská témata, případně, že ne každý má potřebu aktivně participovat, jako přirozené a považuje to za legitimní volbu.

V tom případě tak necítí potřebu vytvářet nějaké mechanismy nebo prostory pro stimulaci participace ze strany občanů.

Informátorka č. 15: *“Zároveň si říkám, proč tlačit obyčejného občana, s nějakým průměrným vzděláním, s průměrnou prací, proč? To není potřeba, to není jeho role, nemusí to dělat, jsou tady na to jiní. “*

2.2.2. Překážky (omezení) ze strany občanů, veřejnosti

Představitelé OOS identifikují určité faktory, omezení nebo znesnadnění občanské participace jejichž příčiny shledávají na poli veřejnosti. Jsou to zejména následující:

2.2.2.1. Obraz občanského sektoru ve společnosti

Zástupci organizací popisovali i zkušenosti, ze kterých vyplynulo, že důvody, pro které se občané nechtějí angažovat v organizacích občanské společnosti, nebo vůbec být občansky aktivní, mnohdy souvisí s negativním obrazem občanského sektoru ve společnosti, který je podle představitelů OOS někdy ještě přítomný. Také se podle představitelů OOS k občanskému sektoru ve společnosti někdy vážou negativní předsudky, zejména, že OOS “projídají”, nebo různými jinými způsoby neefektivně hospodaří s veřejnými penězi. A souhra těchto okolností tak může, dle informátorů, nepříznivě ovlivňovat potenciál občanské participace.

Informátorka č.7: *“(…) nicméně už asi rok běhá tady teda tato informace, jak jsou neziskovky strašné a projídají ty peníze, těch daňových poplatníků a myslím si, že tady v tomhle tom je ta česká nátura taková... že si myslím, že my máme mnohem horší kredit na veřejnosti, než ty menší spolky, které se znají a vědí ti lidé o sobě, znají se navzájem. O nás si myslí, že berem 200 tisícové platy a nevím co (...) v tom vnímání neziskovek, že jako nevím jaké špatné věci děláme. Takže myslím si, že na tomhle tom mají ty spolky jakoby lepší.”*

Informátorka č. 11: *“dlouho byla taková jako podezíravost, proč vlastně aktivisti chtějí něco dělat? Mají k tomu určitě nějaký záludnej důvod, asi na tom chtějí nějak vyřežovat prachy, nebo jako něco v tom musí bejt jinýho než jako jenom prospěch společnosti, no. Takže tohle překonat je těžký...”*

Negativně je podle představitelů OOS ve společnosti vnímán nejenom obraz organizací občanské společnosti, ale i obraz samotných představitelů OOS a jejich činností. Ty mají podle nich někdy negativní konotace, případně jsou jejich aktivity veřejností vnímány jako konfliktní nebo nepopulární. Takové vnímání má podle představitelů OOS omezující dopad na občanskou participaci.

Informátorka č. 11: *“(…) to je takový, vemte si, u nás je pořád ještě slovo aktivista nebo aktivistka stejný jako feministka, prostě negativní slovo, to je nadávka a já můžu všem*

dokola vysvětlovat, že já jsem taky feministka, že to není nic negativního, mám děti, nejsem ošklivá, tlustá a to samý jako, já znám ty legendární aktivistky v důchodu z celý Evropy, který jsou velevážený, který jsou vzdělaný a maj nějakou autoritu a to slovo aktivista... nevím, jestli je to spojeno s tou minulostí, ale ten problém u nás fakt je a nevím.”

Anebo Informátor č. 10: “(...) Hrozně často je to negativní vnímání aktivismu dáno tím, že ty lidi nechápou, že například zájmy jednoho nemusí jít proti zájmům druhýho.”

2.2.2.2. Téma a oblast činností organizace

Představitelé OOS vnímají, že bariérou pro zapojení se občanů a širší veřejnosti může být i samotná oblast činností nebo konkrétní téma, kterému se jednotliví představitelé v rámci svého působení v OOS věnují.

Je to zejména vztah veřejnosti k danému tématu, veřejné mínění, které ovlivňuje jednání jednotlivých aktérů. To znamená, že pokud je téma ve společnosti vnímáno jako nepopulární, nevhodné nebo kontroverzní, skrátka vnímání daného tématu je ve společnosti obecně spíše negativní, tak to podle představitelů OOS může představovat významný faktor, který brání zapojení se jednotlivých občanů do činností souvisejících s takovýmto tématem, i přesto, že se s daným tématem konkrétní aktéři vnitřně ztotožňují, nechtějí s ním být veřejně spojování.

Informátorka č.4: “ *No ale jako v tomhle s vámi budou souhlasit i muži i ženy, že prostě chtěj rovný odměňování, že prostě chtěj rovný přístup ke vzdělávání, že chtěj férový zacházení, že chtěj nediskriminaci, že chtěj právo na tělo, reprodukční práva a podobně. No a když jim na to řeknete, že přesně tohle je feminismus...tak oni vám řeknou: no tak to si nemyslím! (...) být feministkou, nebo být spojována s feminismem je spíš pejorativní (...) takže jako část z nich třeba jako úplně odmítla spolupracovat.”*

Informátorka č.6: “(...) *ale pak jsou jako takové témata, které jsou jako kontroverzní, jako například zálohované výživné, a ty matky jako, já nevím jestli se za to bojí jako postavit, anebo nechtějí říct nebo přiznat, že jsou taky v tyhle ty situaci (...) Jo a u nás je to totiž pořád jako ponímaný jako stigma. Jo a tím, jak se ještě i mluví o sólomatkách, že jsou to jako ty hlupany, který si pořídili dítě s ... nechci říct kým.”*

Informátor, který působí v organizaci věnující se ústavní péči, akcentoval spíše než vztah veřejnosti k danému tématu, vztah konkrétního jednotlivce k danému tématu, ve smyslu nějakých vnitřních, osobních bariér. Když je to téma určitým způsobem citlivé, problematické apod. a daný člověk neví jak s takovým tématem správně zacházet, případně přistoupit k představitelům daného tématu.

Informátor č. 12, z organizace zabývající se ústavní péčí, uvedl: “(...) *tam je to přesně o tom, jak říkám... je to o tom, jak jako on dokáže být otevřený anebo jestli je z té části konzumní společnosti, která nějakým způsobem s téma předsudkama reaguje na nějakého toho člověka z dětského domova...*”.

2.2.2.3. Delegace odpovědnosti

Podle představitelů OOS je dalším faktorem, který může potenciálně omezit potenciál nebo ochotu občanů být občansky aktivním a participovat, jisté zbavování se, nebo delegování odpovědnosti na “někoho jiného”, případně mají informátoři zkušenosti s ochotou participovat, ale zároveň neochotou převzít zodpovědnost.

Informátor č. 14: “(...) *třeba ti noví si myslí, že to staré vedení by se mělo trochu jinak dívat na věci a některý věci, že by se měli dělat jinak, zase na druhou stranu málokdy si chtějí vzít tu zodpovědnost a věnovat tomu ten čas a ty kapacity.*”

Informátor č. 10: “(...) *by chtěli, aby za ně všechno řešili politici a aby se všechno vyřešilo samo evidentně, nějak samospádem.*”

Informátorka č.4: “ (...) *no a možná i ta zodpovědnost, že ji na sebe nechtějí převzít.*”

Další informátorka také uvedla, že bariérou může být i představa občanů o tom, že “věci veřejné” by měl spravovat někdo jiný, někdo k tomu “přímo určený” a tato představa může podle ní mít negativní vliv na potenciál participovat.

Informátorka č.7: “*Když to jako vezmu ze strany ty občanský veřejnosti, nebo jako veřejnosti, tak tam si myslím, že si neseme jako dlouhodobě ještě z toho komunismu takový to, že o složitých věcech rozhoduje někdo, kdo na to má ty tituly a můj názor nemá smysl.*”

2.2.2.4. Čas

Pro představitele OOS je jedním z předpokladů úspěšného zapojení se občanů zejména dostatek času pro realizaci jednotlivých aktivit a činností. Časové možnosti veřejnosti, která má své vlastní zaměstnání, jsou dle názorů informátorů, ve srovnání s placenými zaměstnanci organizace, s profesionály, omezené. Toto přesvědčení tak představuje zásadní argument ve prospěch nemožnosti dlouhodobějšího a systematictějšího (někdy i smysluplnějšího) zapojování veřejnosti. Informátoři identifikovali vícero důvodu, které jsou toho příčinou. Nejčastěji se jednalo o školní povinnosti, zaměstnání, rodinu a podobně.

Informátor č.2: “*Ale většinou jsou to jako dost zaměstnaní lidé, kteří řeší spoustu jiných věcí a nejen to, takže nejtěžší je pro ně skloubit to časově. Taky ten prostor je*

potřeba si například vyjednat i doma, to je podle mě největší překážka. Některý na tom končej právě. Se jim třeba narodí dítě, tak musejí přestat, protože ví, že to už by nestíhali.”

Anebo Informátorka č. 7: “Já chápu, že je to složitý (...) a plus samozřejmě do toho má člověk rodinu, hypotéky, nemocné rodiče a tohle je takovej koníček jako divnej, žejo.”

Také jako bariéru v zapojování se vidí nemožnost některých občanů angažovat se dlouhodobě a kontinuálně, která je ale pro představitele OOS stěžejní. Jednak z důvodu vytvoření určitých sociálních vazeb (např. s klienty organizace, zejména v servisních činnostech), na které má krátkodobost těchto vazeb, časté střídání a přerušování neblahý vliv, a z výpovědí informátorů má neblahý vliv také na kvalitu prováděné služby, ale také i na činnosti v oblastech advokačních, kde se, dle informátorů vyžaduje dlouhodobější působení a angažování se.

Informátor č. 14: “Ale když jako chceme poskytovat nějaký konkrétní služby, třeba i v sociální oblasti, nebo se pracuje jakoby dlouhodobě s nějakýma problémovýma skupinama, jako například drogově závislý, tak to jsou spíš věci profesionalizovaný a je to tak dobře. Protože tam když člověk není odborník, nebo prostě nemůže tomu věnovat čas jako pravidelně, na co se musí v souvislosti s dobrovolníky počítat, tak to pak samozřejmě může mít negativní dopad na provádění tý služby.”

Nedostatek volného času je pak někdy také jednou z příčin přesouvání činností dobrovolníků, veřejnosti do oblasti tzv. “pomocných kopáčských prací”. Vykonávají pak spíše neodborné nebo méně odborné, “pomocné” činnosti, jako jednorázové, nebo dílčí činnosti, pro jejichž realizaci není potřeba tak velké časové dotace, jaká je vynakládána na činnosti profesionálů.

Informátorka č. 1 (organizace věnující se předškolní výchově) : “(...) ti dobrovolníci málokdy umí být nadlouho. Je to většinou jenom součást nějaké stáže, nebo kratší periody životní. A ono to pak neumožňuje dostat se tady do té role, protože to musí být jako kontinuální, prostě jinak to nemá smysl. A proto se pak dostávají do takových spíše pomocných rolí...”

Informátorka č. 11: “My máme takovou velkou skupinu prací, na kterou asi se dobrovolníci schánějí nejsnadnějc a to jsou tzv. pomocný kopáčský práce. A to je něco, co může dělat téměř kdokoli. Že to je prostě něco jako něco někam donést atd.”

Někteří informátoři vnímají svojí činnost jako vysoce odbornou, přičemž si tato odbornost dle jejich názoru vyžaduje i patřičnou časovou dotaci. Předpokládají, že občan by právě z důvodu této časové náročnosti, kterou je potřebné jednotlivým činnostem věnovat, o takovou formu participace neměl zájem. Faktor časové náročnosti tak vnímají jako pro občany demotivující.

Používají to ale i jako argument, proč ani nevyvíjejí větší snahu veřejnost do těchto (zejména advokačních) činností zapojovat.

Informátor č.10: *“My potřebujeme pracovat soustavně (...) děláme poměrně náročnou, odbornou činnost, ve které ty dílčí úkoly nejsou nijak zvlášť odměňující. Takže jako, my by sme samozřejmě potřebovali dobrovolníky, jenomže dobrovolná práce spočívající v prostudování tříset stránkového dokumentu, nalezení tam nějakých věcí, není příliš to, po čem by lidé toužili.”*

Informátorka č. 8: *“(…) další věc je samozřejmě, že těch aktivních dobrovolníků, kteří unesou tohle téma dlouhodobě nejsou stovky, je to náročný téma, je to náročná práce, není to nic jednoduchého.”*

Informátor č. 12: *“Spíš si myslím, že je to o tom, že ta problematika tý ústavní péče je hodně obtížná na to porozumění, ať už z hlediska těch informací jako obecných, tak z hlediska těch zákonů. Že jakoby ta ústavní péče je roztržštěná do tří ministerstev, tak jsou to i některé další zákony, jako je třeba zákon o neopatřený osobě atd. A ono to na sebe všechno navazuje, je toho hodně, takže ten člověk by musel strávit vyloženě jenom půlroku tím “studium”, nebo nějakým stínováním a to je prostě obtížné.”*

Objevil se i explicitní názor, že pro občany jsou víc motivující a zajímavější činnosti krátkodobé, případně takové, ve kterých je za krátký časový úsek věnovaný realizaci dané činnosti, vidět dosažený výsledek, který pozitivně motivuje participaci na krátkodobějších nebo jednorázových aktivitách organizací.

Informátorka č.7: *“(…) dělají často i nějaké happeniny a různé takové akce, které lidi jakoby baví a to ne že by nedělali jakože nějakou dlouhodobější systematickou práci jako třeba lobbying nebo přetahování se s úřadama o etice reklamy třeba, ale myslím si, že práce kterou dělají ty jiné programy, tak je prostě hodně papírování a i je to prostě běh na dlouhou trať a i když třeba řešíme, nebo pomáháme někomu s nějakou kauzou, tak je potřeba naplánovat tu kampaň a je to takový i hodně dlouhodobý a myslím si, že dobrovolníci obecně mají rádi aktivity, který... že jakoby v krátkém časovém období jsou za nima vidět i nějaké výsledky což vlastně některý programy nabízejí a některý ne.”*

2.2.3. Překážky (omezení) ze strany veřejné správy

Představitelé OOS považovali za jednu z vítaných forem zapojování se veřejnosti do spravování věcí veřejných i prostřednictvím svých činností, účast na komunitním a strategickém plánování, nebo různých participativních projektech. V této souvislosti však shledávali několik bariér, především ze strany veřejné správy.

2.2.3.1. Ztráta důvěry v důsledku nečestného jednání veřejné správy

Z výpovědí informátorů vyplynulo, že vůli nebo potenciál občanů participovat může negativně ovlivnit i jistá neupřímnost záměrů ze strany veřejné správy, která ochotu zapojovat veřejnost do rozhodovacích procesů sice formálně deklaruje, v praxi však vytváří mnohé překážky, které zapojení občanů znesnadňují, přičemž důvody mohou být různé.

Někdy se dle výpovědí informátorů naopak představitelé veřejné správy snaží vůli nebo potřeby občanů obcházet a rozhodovat spíše ve vlastní prospěch, nebo způsobem, který je spíše výhodný pro specifický okruh lidí, kteří mají pravomoc finálního rozhodnutí, nikoliv ve prospěch (participujících) občanů.

Informátorka č. 7: *“(…) jo a jako to, že to udělají v pátek, v 9 hodin ráno, tu debatu (…) a třeba že by tam bylo dost prostoru pro všechny, my jsme zažili debatu k územnímu plánování, kde lidé omdlávali, protože tam nebyl vzduch, nevětralo se tam, byla malá, záměrně byla malá, aby se tam ti lidé jako nevešli…Takže takový to jako ano, zapojujeme veřejnost, ale když se podíváte trošku hloubš tak je to udělaný tak jako aby ten háček byl udělaný, že to jako proběhlo, ale v podstatě jenom jakoby hledají způsoby, jak to rozhodování jakoby snížit tu škálu.”*

Informátor č. 10 : *“(…) Některé ty místní skupiny, napr. XY je tam prostě definovaný tím, že tam bojují proti nějaké developerské zástavbě a to ty městské části, ty radnice nemusí vždy pozitivně brát, pokud řekněme, pokud jsou v tom třeba i nějak zaháčkováni.”*

Informátorka č. 15 : *“(…) a jsou i případy, když to ty lidi nedělají vůbec a dělají si vlastní byznis, ačkoli jsou na radnici, a je to nezajímá.”*

U občanů má ale takové jednání za následek ztrátu důvěry občanů, která je pro další participaci velmi potřebná (Rakušanová, 2006; Muller, 2002 a další), ztrátu motivace po opakovaných podobných zážitcích a někdy až úplnou rezignaci na takovou formu participace, což tedy představitelé OOS vnímají jako velkou bariéru a faktor negativně ovlivňující potenciál participovat.

Informátorka č. 3: *“No tak tam je velký nebezpečí vždycky, se kterým my neumíme nic udělat a to je, že ti politici jakoby chtějí tu participaci, chtějí tu veřejnost, takže ta veřejnost jako přijde, řekne si ty svoje názory a oni si to potom stejně udělají, jak chtějí a na ty lidi se úplně vykašlou. To se stalo několikrát. (…) A to je pro veřejnost hrozně demotivující.”*

Informátorka č. 13: *“No ale jasně, že ten neúspěch jako odrazuje, nějaký dlouhodobý snažení bez výsledku je jasný, že to toho člověka jako vycucá a už nemá jako sílu se dál angažovat.”*

2.2.3.2. Nedostatečné odborné kompetence a nevhodné strategie veřejné správy

Informátoři ve svých výpovědích uváděli, že veřejná správa má někdy nedostatek odborných kompetencí ve vztahu k nastavování participativních procesů. Chybí jí povědomí o tom, co participace vůbec znamená a jak by se mohla efektivně realizovat. V důsledku toho tedy k zavádění participativních procesů nedochází, anebo jsou zvolené strategie dle představitelů OOS nevhodné, nebo nevyhovující a mají pak za následek ne zcela úspěšné zapojení občanů, případně i opět “vyloučení” části veřejnosti.

Informátorka č.3: *“No tak důvodů je mnoho, že jo. Kromě korupce a zakrývání nějakých problémů je to potom třeba neznalost, nezkušenost.”*

Informátorka č. 15: *“(…) že vlastně teda nakolik tady naši politici, průměrný politik v Praze třeba, vědí něco o strategickém nebo územním plánování, participaci nebo tak. Oni nevědí o tom často nic, a oni o tom rozhodují, oni to schvalují. A to si myslím, že je třeba absolutně nutný tady v tom strategickém plánování to vzdělávání těch politiků těch úředníků o tom, co ty procesy vlastně jsou, a posílila bych ty kapacity, to know-how. (...) já si to umím představit, nevím, jestli to tady někdo už dělá, dělá to tady vlastně například pan XY, ale že vlastně se proškolí ta politická reprezentace, to školení je teda asi na dvě hodiny, pak má školení pro úředníky, které je na jedno odpoledne a pak má školení pro občanskou společnost na jedno odpoledne, takže vlastně proškolí ty tři strany, aby mluvily jedním jazykem a pak se samozřejmě jedná líp, žejo. (...) A když se to takto jakoby udělá předem, tak potom ten proces může být v mnohem lepší, protože se vyhnete těm představám, který jsou jako úplně mimo jako.”*

Informátor č. 14: *“A hodně často to skapává, když to řeknu takhle, i na takovejch jako praktickejch věcech (...) udělá třeba uprostřed týdne v 10 ráno k tomu jako jednání a lidé jsou v práci, ve škole. A tím, že oni jedou v takovém tom svém, řeknu - úředních hodinách... Hodně často se to takhle dělá, což my u nás většinu těch věcí se snažíme organizovat třeba odpoledne, nebo o víkendu, protože to je přesně ten čas, kdy se lidé mohou zapojovat a zapojují se. A todlečno, ta konverze časová si myslím, že je hodně jako problematická třeba obzvlášť u těch lidí, co pracují, je to hrozně těžký žejo, dostat dovolenou a být uvolněný 4krát do měsíce, kvůli nějakému jednání.”*

Informátorka č.7: *“Mně připadá, že kdyby ten dialog mezi tou veřejností a tou radnicí byl nějak nastavenej, jakoby dobře, aby ten dialog fakt jako probíhal a nejenom takové jakoby “informování” veřejnosti anebo klikání v anketě ano/ne, ale opravdu nějaká interaktivní věc, tak si myslím, že ty křiklouni se jakoby eliminují přirozeně, protože většina veřejnosti jako není taková. A navíc, kdyby tam byl zkušeněj facilitátor té veřejně diskuze..tak ti úplně tichý a i ty úplně řvací, jako s nima si poradí. (...) jako myslím si, že*

kdž ta radnice jako chce komunikovat, tak by si měla ty kanály komunikační nastavit na všechny typy lidí, jak jako na ty křiklouny, tak na ty tišší, kteří radši hodinu budou psát email nebo něco..myslím, že s tím se jako musí počítat.”

2.2.3.3. Strach ze ztráty moci

Informátoři dále uváděli, že představitelé veřejné správy mají někdy z participace občanů obavu a bojí se tak ztráty své moci a vlivu, a proto participaci nebo možnosti zapojování veřejnosti někdy z toho důvodu omezují. Jindy podle představitelů OOS si zástupci veřejné správy nejsou schopni uvědomit, že občanská participace je pro ně ve výsledku přínosem. (Podle informátorů přínosem ale je.).

Informátorka č. 3: *“Je to taková ta obava z toho předání moci veřejnosti .”*

Informátor č. 10: *“Mohlo by to jít hladce, ale jim se zdá, že by dali moc moci těm aktivistům, a teď nemyslím jenom aktivistům, ale aktivním lidem obecně.”*

Informátorka č. 15: *“A tam je klíčový, aby tam byl ten tlak - a teď jsem si to uvědomila! Politik potřebuje přestřihávat pásky, potřebuje být znovuzvolenej, to je regulérní potřeba..jako někdo se vzteká, ale ne, to je prostě regulérní potřeba, tak funguje politika, to znamená, že jsou-li síly, jsou-li atraktivní vyjednávači z řad občanského sektoru, ale i občanů, kteří dokážou politické reprezentaci vysvětlit, že budou spíš zvoleni tehdy, když budou spolupracovat a poslouchat občany a přestřihnou si hezčí pásku, než když ne. “*

a také Informátorka č. 3: *“No hlavní překážky jsou samozřejmě vždycky na straně ty radnice. Musí prostě pochopit, že participací něco získá, že jim to pomůže v jejich práci, že je lidi budou mít radši potom a musíme je přesvědčit, aby to chtěli dělat. To je největší kámen úrazu, protože politici uvažují v krátkých horizontech, čtyř letejch a než se k tomu vůbec dostanou... nejsou na tyhle věci ochotni vyčlenit peníze, takže je to dost problém. Oni si neuvědomují, že různé promoakce, které dělaj, takové typické otevírání bazénů, nebo nějaké otevírání stavby nebo něco, tak že jim přiláká minimální počet lidí, zatímco ty participační procesy zatahují celý město. “*

ZÁVĚR

Cílem mého výzkumu bylo z pozice představitelů profesionalizovaných OOS popsat a pochopit, jak a proč dochází k (zejména dlouhodobému) zapojování, případně nezapojování veřejnosti do činností těchto organizací a jaké jsou preferované podoby zapojování, ale i to, jaké jsou, dle představitelů těchto organizací, překážky pro zapojování a participaci na činnostech organizací.

Zvolila jsem kvalitativní výzkumnou strategii a pomocí patnácti hloubkových rozhovorů s představiteli profesionalizovaných OOS, jsem se snažila nasbírat co nejvíce relevantních dat, které se teď pokusím přehledně shrnout a zodpovědět pomocí nich výzkumné otázky.

Představitelé profesionalizovaných organizací, s placenými zaměstnanci a diverzifikovanými a více nebo méně formalizovanými pracovními pozicemi, kteří se zúčastnili mého výzkumu, vnímali činnosti, které vykonávali v rámci svého placeného zaměstnání v organizacích, jako činnosti odborné, které se navíc vyznačují značnou časovou náročností.

Tyto aspekty pak představitelé OOS zohledňovali také při formulaci požadavků nebo kritérií pro dlouhodobější zapojování občanů do činností jednotlivých organizací. Akcent na kritérium odbornosti, ve vztahu k participaci, je důležitý zejména v kontextu další reflexe představitelů OOS o potenciálu a podobách zapojování veřejnosti.

Jako jedna z preferovaných podob zapojení veřejnosti do činností organizací je odborná pomoc nebo spolupráce. Důležitým požadavkem, v souvislosti s takovou podobou zapojení bylo odpovídající odborné vědění, případně zkušenosti (např. orientace v legislativním procesu, územním plánování, právě, aktuálních trendech v sociální péči apod.), které by mohly vhodně doplnit činnosti, nebo vědění zaměstnanců a pomoci při realizaci jejich aktivit.

Veřejnost, která nemá adekvátní vědění a zkušenosti, tak do činností organizací buď zapojována není, případně je zapojována do méně odborných a spíše pomocných činností. Dle představ zástupců OOS, tak nedostatečné odborné vědění negativně ovlivňuje potenciál pro participaci občanů a dochází tak někdy k tomu, na co v souvislosti s profesionalizací poukazuje Jantulová (2004) a sice, k tzv. vymíst'ování občanů z (aktivní) participace.

OOS se někdy také orientují více na spolupráci s dalšími organizacemi, které disponují adekvátními vědomostmi, zkušenostmi, případně know-how a může tak mezi

takovými organizacemi docházet ke sdílení tohoto odborného vědění a znalostí, případně společnému podílení se na různých činnostech a dosahování cílů.

Avšak v případě, že OOS nebudou do svých činností zapojovat občany, anebo budou preferovat zapojení jen občanů s odpovídajícím vědění, případně se budou orientovat na spolupráci s jinými organizacemi, které takové vědění mají, může případně dojít k tomu, na co upozorňuje Frič (2015), tedy k proměně OOS v občanskou elitu: *“Představitelé profesionalizovaných nových neziskových organizací se postupně mění v jakousi občanskou elitu (profesionální občany, experts citizens), která pro sebe zabrala výhodnou, relativně autonomní pozici mezi elitami a běžnými občany.”* (Frič, 2015: 12).

Dostatečná časová kapacita je dále také jedním z významných požadavků představitelů OOS ve vztahu k participaci a zapojování veřejnosti do svých aktivit. Veřejnost, dobrovolníci apod. jsou představiteli OOS zároveň vnímání jako někdo, kdo má omezené časové možnosti podílet se na realizaci činností OOS (rodina, vlastní zaměstnání, škola apod.), na rozdíl od (placených) zaměstnanců, což je představiteli OOS vnímáno jako významná překážka ve vztahu k participaci na činnostech organizace.

V důsledku těchto představ a v případě nenaplnění časových požadavků, je veřejnost zapojována v omezené míře, a často také do jednorázového typu aktivit pomocného charakteru. Na tuto proměnu charakteru činností, v důsledku profesionalizace a s ní související zvyšující se časové nároky na realizaci jednotlivých činností organizací, které mohou negativně ovlivňovat potenciál občanské participace, také poukazuje ve své práci Šťovičková Jantulová (2005: 138) *“Míra odborné a časové náročnosti většiny aktivit, jež byla v organizaci stanovena jako pravidlo, neumožňuje dobrovolníkům, aby participovali aktivně na jiných než jednorázových aktivitách, které mají spíše servisní charakter. Pravidla a z nich plynoucí očekávání tak negativně ovlivňují potenciál aktivní participace dobrovolníků v organizaci.”*

Dalšími překážkami pro zapojení veřejnosti jsou překážky na straně organizací, a to například chybějící odborné kompetence pro vhodné komunikování témat a činností, kterým se organizace věnuje, veřejnosti (např. kompetence v oblasti PR, reklamy, marketingu, tvorby webů a webových aplikací nebo videí apod. ale také například manažerské a facilitační dovednosti). Dále nedostatek časových, finančních a personálních zdrojů OOS pro koordinaci participace, kdy je veřejnost představiteli OOS vnímána jako někdo, s kým je potřeba udržovat určité, specifické sociální vazby, stimulovat motivace jinak než finančně (na rozdíl například od placených zaměstnanců) apod. V důsledku nedostatečných časových kapacit takové jednání realizovat, je možnost participace omezena, případně se OOS touto překážkou vypořádávají prostřednictvím dalšího

placeného profesionála, nejčastěji koordinátora dobrovolníků. (V případě, že organizace nemá dostatečné finanční zdroje na zaplacení takové pracovní pozice, zapojování se dále problematizuje.).

Další možnou překážkou, dle představitelů OOS, která omezuje potenciál zapojení veřejnosti do činností organizace je negativní obraz a vnímání OOS ve společnosti, případně tématu, kterému se věnuje. Případně to může být i osobní vztah konkrétního občana k danému tématu (předsudky apod.).

Dále může bariéru představovat i určitá tendence zbavování se, případně delegace odpovědnosti za veřejné záležitosti, ze strany veřejnosti a jednotlivých občanů, na jiné subjekty.

I přesto, že představitelé OOS preferují zapojování veřejnosti s určitým odborným věděním, se zdá, že za určitých okolností a v určitých kontextech informátoři hodnotí také každodenní zkušenosti veřejnosti jako pozitivní ve vztahu k zapojení veřejnosti a potenciálu občanské participace, v kontextu svých organizací.

Ve vztahu k dosažení cílů organizace, v oblasti advokačních činností, byla jako velmi cenná vnímána participace veřejnosti prostřednictvím sdílení vlastní, autenticky prožité zkušenosti a sdílení osobního příběhu. Dle informátorů má taková forma participace velkou (zejména emoční) sílu a větší potenciál ovlivnit širší veřejnost, případně snahy o dosažení změn apod., než obhajoba zájmů odborníky, kteří se určitému tématu profesně věnují, ale osobní zkušenost s řešeným problémem jim chybí. Například obhajoba zájmů dětí z ústavní péče má, dle informátorů, mnohem větší potenciál dosáhnout kýžených cílů, pokud bude obhajována prostřednictvím sdílení autentické zkušenosti života v ústavní péči jeho aktérem, než někým, kdo je sice odborníkem na sociální péči, ale vyrůstal v rodině apod. (jeho argumentům, analýzám atd. chybí “emoční” náboj). Problém ale pro informátory představuje nastavení dostatečně bezpečného a komfortního prostředí a způsobů pro sdílení takového příběhu, a tedy využívání této formy participace zatím ještě není dostatečně dobře promyšleno.

Představitelé OOS tedy za důležitou považují i participaci občanů, jejichž vědění nemusí být odborné a expertní, ale vycházející z každodenní, žité zkušenosti. Odhlédnouc od kritérií odbornosti a časovosti, považují představitelé OOS zapojení veřejnosti do činností organizace také jako určitou zpětnou vazbu pro profesionály, která je velmi cenná. Představitel laické veřejnosti, participující na činnostech organizace může být zpětnou vazbou pro jednání profesionála, může být tím, kdo z pohledu nezainteresované, širší veřejnosti dokáže (v případě “profesionální deformace” profesionála) lépe odhadnout

způsob zacházení s daným tématem, například v oblasti společensky citlivých témat, vůči kterým si profesionál vybuřoval “imunitu” apod.

Dále může být “neprofesionál” také zdrojem nových a inovativních nápadů, řešení nejenom konkrétního problému, kterým se organizace odborně věnuje, ale i ve vztahu k vnitřnímu fungování a řízení organizace.

Z rozhovorů také vyplynulo, že v kontextu servisních činností organizací (například v oblasti sociálních služeb) navíc představitelé OOS považují za potřebné pro realizaci svých činností, ve vztahu ke klientům, jednak profesionály a odborníky (pro zajištění odborných činností), ale také neprofesionály a laiky. Dle představ zástupců OOS může profesionální přístup vnášet do vztahů s klienty jistou míru formalizace. Poukazují také na to, že pro poskytování služeb klientům a kontakt s nimi je důležitá i neformální rovina vztahů, založených spíše na emocích než na odborném přístupu. Tato neformální rovina může být zajištěná a zprostředkována právě zapojením a participací veřejnosti při realizaci těchto služeb.

Se zintenzivňující se profesionalizací OOS a se sílícím tlakem expertní kultury tedy dochází v souvislosti se zapojováním veřejnosti do činností profesionalizovaných OOS k preferenci veřejnosti s určitým odborným věděním, zkušenostmi a dostatečnými časovými možnostmi, v důsledku čeho je pro část veřejnosti možnost participace omezená. Na druhé straně se však zdá, že pro představitele profesionalizovaných OOS je důležitá i každodenní zkušenost občanů, profesionální odstup apod. Participace a zapojování občanů je tak stále významná a pro realizaci činností profesionálů, v rámci svých organizací, se jeví jako potřebná a přínosná.

Uvedená zjištění mohou být inspirací pro další reflexe nebo zkoumání občanské participace v kontextu profesionalizovaných OOS, případně způsobů, jakými se OOS vypořádávají s tlakem expertní kultury a profesionalizace.

POUŽITÁ LITERATURA

ANHEIER, H. *Nonprofit organisation. Theory, Management, Policy*. New York, London: Routledge, 2005

BANG, H. *Everyday makers and expert citizens. Building political not social capital*. Australian National University. ANU Research Publications, 2004 Dostupné online: <https://digitalcollections.anu.edu.au/handle/1885/42117>

CÍSAŘ, Ondřej. *Občanská společnost, kvalita demokracie, dobré vládnutí. Česko hledá budoucnost (dílní studie)*, 2011 Dostupné online: <http://ceskohledabudoucnost.cz/index.php/cs/studie/dilci-studie/78-obcanska-spolecnost>.

CÍSAŘ, O. *Politický aktivismus v České Republice: Sociální hnutí a občanská společnost v období transformace a evropeizace*. Centrum pro studium demokracie a kultury. Politologická řada, Svazek č. 28, 2008. Dostupné online: http://www.academia.edu/980675/Politick%C3%BD_aktivismus_v_%C4%8Cesk%C3%A9_Republice_Soci%C3%A1ln%C3%AD_hnut%C3%AD_a_ob%C4%8Dansk%C3%A1_spole%C4%8Dnost_v_obdob%C3%AD_transformace_a_evropeizace

ČERMÁK, D; NEJDL, P. *Participace a partnerství v místní veřejné správě*. Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Praha, 2007. Dostupné online: http://studie.soc.cas.cz/upl/texty/files/261_SS_07_10.pdf

DELANTY, G. *Models of Citizenship: Defining European Identity and Citizenship*. *Citizenship Studies* 1 (3): 258 – 303, 1997. Dostupné online: https://www.academia.edu/7778945/Models_of_Citizenship_Defining_European_Identity_and_Citizenship_Citizenship_Studies

DETH van, J.W. *In Search of the 'Good European Citizen': WYSIWYG?*. University of Mannheim, 2008 Dostupné online: http://www.mzes.uni-mannheim.de/projekte/typo3/site/fileadmin/Final_Conference/papers/vandeth_GoodEUCitizen.pdf

DETH van, J.W. *New Modes of Participation and Norms of Citizenship*. In: van Deth and William A. Maloney. *New Participatory Dimensions in Civil Society: Professionalization and Individualized Collective Action*. Routledge, ECPR Studies in European Political Science, 2012. Dostupné online: <https://books.google.com/books?id=3uHFBQAAQBAJ&pg=PT18&lpg=PT18&dq=Norms+of+citizenship+Van+Deth+New+modes+of+participation+and+norms+of+citizenship,+S>

[tadelmann-](#)

[Steffen&source=bl&ots=PgCbph36b&sig=hScAfQDDcJ5eH2iMtqCMGcf09Js&hl=cs&a=X&ved=0ahUKEwido4 Y-](#)

[7_KAhXJ6nIKHc78DqMQ6AEIHDA#v=onepage&q=Norms%20of%20citizenship%20Van%20Deth%20New%20modes%20of%20participation%20and%20norms%20of%20citizenship%2C%20Stadelmann-Steffen&f=false](#)

EKMAN, J.; AMNÅ, E. *Political Participation and Civic Engagement: Towards a New Typology*. Human Affairs. Postdisciplinary Humanities & Social Sciences Quarterly, Vol. 22, Issue 3, 2012. Dostupné online: <http://www.degruyter.com/view/j/humaff.2012.22.issue-3/s13374-012-0024-1/s13374-012-0024-1.xml>

FRIČ, P.; POSPÍŠILOVÁ, T. a kol. *Vzorce a hodnoty dobrovolnictví v české společnosti na začátku 21. století*. Praha: Hestia, 2010.

FRIČ, P. *Dílčí studie pro Konceptci politiky vlády vůči nestátním neziskovým organizacím do roku 2020 na téma: „Občanská společnost a definice NNO, vývoj, stav a trendy.“* Rada vlády pro nestátní neziskové organizace, 2015. Dostupné online: http://www.vlada.cz/assets/ppov/rnno/dokumenty/studie_fric_pro_web.pdf

FRUMKIN, P. *On Being Nonprofit: a Conceptual and Policy Primer*. Cambridge: Harvard University Press, 2002

GAVENTA, J.; BARRETT, G. *So What Difference Does it Make? Mapping the Outcomes of Citizen Engagement*, Brighton: Institute of Development Studies at the University of Sussex, 2010 Dostupné online: http://www.drc-citizenship.org/system/assets/1052734701/original/1052734701-gaventa_etal.2010-so.pdf
cit.: 9.1.2016

HENDL J. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Portál, Praha, 2008

HOLZER, B.; SØRENSEN, M.P. *Rethinking Subpolitics. Beyond of “Iron Cage” of Modern Politics?*. California: Theory, Culture & Society, Vol. 20 (2): 79-102, 2007 Dostupné online: <http://ic.ucsc.edu/~rlipsch/Pol272/Holzer.pdf>

HUSTINX, L.; LAMMERTYN, F. *Collective and Reflexive Styles of Volunteering: A Sociological Modernization Perspective*. International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations, Vol.14 (2):167-187, 2003 Dostupné online:

https://www.researchgate.net/publication/225236077_Collective_and_Reflexive_Styles_of_Volunteering_A_Sociological_Modernization_Perspective

JANOSKI, T. *Citizenship and Civil Society: a Framework of Rights and Obligations in Liberal, Traditional, and Social Democratic Regimes*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998

JANTULOVÁ, M. *Proces a důsledky vymísťování občanů ze sféry institucionalizovaného občanství v důsledku normativního tlaku expertní kultury*. Sociální studia. Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity. Brno, 2004. Dostupné online: <http://socstudia.fss.muni.cz/dokumenty/080304105650.pdf>

KRČÁL, P. (Nejen) o občanské společnosti, politické kultuře a občanské participaci: Rozhovor s Karlem B. Müllerem z VŠE. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2012. Dostupné online: <https://otik.uk.zcu.cz/handle/11025/6320>

KU, Agnes, S. *Beyond the Paradoxical Conception of 'Civil Society Without Citizenship'*. London: International Sociology, 17 (4): 529-548, 2002 Dostupné online: <http://www.sosc.ust.hk/faculty/cv/ku/2002%20civil%20society%20review.pdf>

KUNC, J. *Demokracie a ústavnost*. Praha: Univerzita Karlova, 1996

MARADA, R. *Růstová dilemata občanského sektoru. Institucionální expanze a hodnotová eroze*. Brno: Sociální studia. (1), 2005 Dostupné online: <http://socstudia.fss.muni.cz/dokumenty/080229144259.pdf>

MÜLLER, K. et al., *Lobbing v moderních demokraciích*. Praha: Grada Publishing, 2010

NEKVAPIL, V. *Impuls pro občanskou společnost. Eseje o třetím rozměru demokracie*. Praha :Evropský literární klub, 2003

NORRIS, P. *Democratic Phoenix: Reinventing Political Activism*. New York: Cambridge University Press, 2002

POSPÍŠIL, M. a kol. *Neziskové organizace a jejich funkce v demokratické společnosti*. Brno: Společnost pro výzkum neziskového sektoru, 2009

POSPÍŠILOVÁ, T. *Grassroots dobrovolnictví: definice, koncepty a témata*. Agora CE, o.p.s. 2011 Dostupné online: http://www.agora-ce.cz/archive_files/GR_dobrovolnictvi.pdf

POTŮČEK, M., *Nejen trh*. Role trhu, státu a občanského sektoru v proměnách české společnosti. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997

- PRUDKÝ, L. *Veřejnost a participace na veřejných aktivitách*. In: FRIČ, P.; NEKOLA, M.; PRUDKÝ, L. *Veřejnost a elity jako aktéři modernizace*. Praha: CESES FSV UK, 2005
- RAKUŠANOVÁ, P. *Povaha občanské společnosti v České republice v kontextu střední Evropy*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007 Dostupné online: <http://www.soc.cas.cz/publikace/povaha-obcanske-spolecnosti-v-ceske-republice-v-kontextu-stredni-evropy>
- REIFOVÁ, I. *Pojem popkulturního občanství jako teoretický rámec studia populární kultury v socialistické a post-socialistické společnosti*. Časopis Naše společnost. (2): 28-34. Praha: Centrum pro výzkum veřejného mínění, 2010. Dostupné online: <http://cvvm.soc.cas.cz/2010-2/>
- SALAMON, M. *Defining The Nonprofit Sector: The United States*. Baltimore: Johns Hopkins University, 1996 Dostupné online: http://ccss.jhu.edu/wp-content/uploads/downloads/2011/09/USA_CNP_WP18_1996.pdf
- SALAMON, M. *The Changing Context of American Nonprofit Management*. In: Robert Herman and associates: *The Jossey-Bass Handbook of Nonprofit Leadership and Management*, 2005. Dostupné online: <http://www.philanthropy.org/seminars/documents/salomon.pdf>
- SEIDMAN, I. *Interviewing as Qualitative Research. A Guide for Researchers in Education and Social Sciences*. Teachers College. Columbia University, London and New York, 2006
- SKOVAJSA, M. a kol. *Občanský sektor. Organizovaná občanská společnost v České republice*. Praha: Portál, 2010
- STRAUSS, A.; CORBINOVÁ, J., *Základy kvalitativního výzkumu. Postupy a techniky metody zakotvené teorie*. 1990. Albert, 1999
- ŠŤOVÍČKOVÁ JANTULOVÁ, M. *Analýza procesu profesionalizace v občanském sektoru očima jeho aktérů*. Sociální studia. Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity. Brno, 2005. Dostupné online: <http://socstudia.fss.muni.cz/dokumenty/080229144248.pdf>
- ŠVARŤÍČEK, R.; ŠEĐOVÁ, K., *Jak psát kvalitativně orientované výzkumné studie. Kvalita v kvalitativním výzkumu*. Pedagogická orientace, roč. 23, č. 4, 2013. Dostupné online: http://www.ped.muni.cz/pedor/archiv/2013/pedor13_4_kvalitativni_sedovasvaricek.pdf

ŠVAŘÍČEK, R.; ŠEĐOVÁ, K., Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Portál, Praha, 2007

TOEPLER, S. *Caveat Venditor? Museum Merchandising, Nonprofit Commercialization, and the Case of the Metropolitan Museum in New York*. Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations, Vol. 17, No. 2., 2006

TOEPLER, S. *Grassroots Associations Versus Larger Nonprofits: New Evidence from a Community Case Study in Arts and Culture*. Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly 2003 32: 236. Dostupné online: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.486.1236&rep=rep1&type=pdf>

WAGNEROVÁ, G. *Spor o participační demokracii na české politické scéně po roce 1989*. Praha: e-polis, 2008. Dostupné online: <http://www.e-polis.cz/clanek/spor-o-participacni-demokracii-na-ceske-politicke-scene-po-roce-1989>.

VESELÝ, A. *Společnost vědění jako teoretický koncept*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2004. Dostupné online http://sreview.soc.cas.cz/uploads/19312e4bc874d3b9d93fde75d4b74099fc4fead2_533_413_vesely16.pdf

VERBA, S.; NIE, N.; KIM, J. *Participation and Political Equality. A Seven Nation Comparison*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1987. Dostupné online: https://books.google.cz/books?id=7SksV_EPkiQC&pg=PA46&hl=cs&source=gbs_toc_r&cad=4#v=onepage&q&f=false

VRÁBLIKOVÁ, K. *Politická participace - teorie a koncepty (Political Participation – Theories and Concepts)*. Politologický časopis, 2008, 15(4): 366-388. Dostupné online: https://www.academia.edu/1945351/_Politick%C3%A1_participace_-_teorie_a_koncepty_Political_Participation_Theories_and_Concepts_.Politologick%C3%BD_%C4%8Dasopis_2008_15_4_366-388_in_Czech

Internetové zdroje:

ECONNECT, *Účast veřejnosti na rozhodování v EU*, 2014. Dostupné online: <http://obcan.ecn.cz/index.shtml?apc=uj--1-&t=316410>

EVROPSKÁ KOMISE. *Směrem k posílení kultury konzultací a dialogu - obecné zásady a minimální standardy pro konzultace zainteresovaných stran ze strany Komise*. Brusel, 2002. Dostupné online: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2002:0704:FIN:EN:PDF>

FRANK BOLD. *Co je to EIA.* 2016. Dostupné online:
<http://frankbold.org/poradna/kategorie/eia-a-ippc/rada/co-je-eia>

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, *Komunitní plánování - věc veřejná.* Praha: MPSV, 2005. Dostupné online: <http://www.mpsv.cz/cs/847>

MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ. *Strategie regionálního rozvoje ČR na období 2014–2020,* Praha: MMR, 2013. Dostupné online:
<http://www.mmr.cz/getmedia/08e2e8d8-4c18-4e15-a7e2-0fa481336016/SRR-2014-2020.pdf?ext=.pdf>

MINISTERSTVO PRŮMYSLU A OBCHODU. *Strategický dokument Národní akční plán společenské odpovědnosti organizací v České republice.* Praha: MPO, 2014. Dostupné online:
<http://www.csr-online.cz/wp-content/uploads/2014/04/Materi%C3%A1l-strategick%C3%BD-dokument-N%C3%A1rodn%C3%AD-ak%C4%8Dn%C3%AD-pl%C3%A1n-spole%C4%8Densk%C3%A9-odpov%C4%9Bdnosti-organizac%C3%AD-v-%C4%8Cesk%C3%A9-republice.pdf>

MINISTERSTVO VNITRA. Portál veřejné správy. Dostupné online:
<https://portal.gov.cz/app/zakony/zakonPar.jsp?idBiblio=70905&nr=118~2F2010&rpp=10#local-content>

MINISTERSTVO VNITRA. *Volby.* 2016. Dostupné online:
<http://www.mvcr.cz/volby.aspx>

ÚŘEDNÍ VĚSTNÍK EVROPSKÉ UNIE. *Narizení evropského parlamentu a rady (EU) č. 1303/2013 ze dne 17. prosince 2013.* Praha: MMR, 2013. Dostupné online:
<http://www.mmr.cz/getmedia/8b7d5fac-cf9d-4d06-9b83-492c3664f5a3/1303-Narizeni-o-spolecnych-ustanovenich.pdf>

VLÁDA ČESKÉ REPUBLIKY, Programové prohlášení vlády. Praha: Vláda ČR, 2014. Dostupné online: <http://www.vlada.cz/cz/media-centrum/dulezite-dokumenty/programove-prohlaseni-vlady-cr-115911/>

VLÁDA ČESKÉ REPUBLIKY, *Státní politika vůči NNO na léta 2015 - 2020.* Praha, 2015. Dostupné online: <http://www.vlada.cz/cz/ppov/rnno/dokumenty/statni-politika-vuci-nno-na-leta-2015---2020-133505>

SEZNAM TABULEK

Tabulka č. 1 - Tab. 1. Funkce neziskových a dobrovolnických aktivit. Zdroj: Frumkin (2002: 25)

Tabulka č. 2 -Tab. 2. Funkce občanské společnosti Zdroj: Müller (2010: 185-205)

PŘÍLOHY

Příloha č. 1 – Okruh otázek (rozhovory s informátory)

Příloha č. 2 - Informovaný souhlas